

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

חלק ו'

ניסן - אייר - תשע"ו

"שערי תשובה"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות יושר"
מסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א

— ■ —
יו"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי

הרב יחיאל חסידה

הרב דוד יגאלי

הרב ישראל מאיר וולך

"ארחות יושר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחברות

יפנו לארגון "ארחות יושר"

בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש מארגון
"ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812 | 054-8485060

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

יוצא לאור לזכוי הרבים
לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל
מופלאה ומופלגת במדות טובות
ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים
ומעשים טובים לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי** ע"ה
בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל
אשת חבר לרבינו מורה דרכנו
מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר
שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש
חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב
עליה אנו קוראים את המקראות
עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון
רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה
אוי מי יתן לנו תמורתה
זכותה תגן עלינו
תנצב"ה

חוברת זו מוקדשת לזכר
ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי** ז"ל
נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה **ארבוב** ז"ל
נפטר כ"ח אדר תשכ"ט
ת.נ.צ.ב.ה

הונצחו על ידי
ידידינו האהוב, איש תורה וחסד
מר **אלון ארבוב שיח**
להצלחתו
שימלא ה' משאלות ליבו לטובה
מתוך בריאות ונחת. אמן.

תוכן הענינים

פתח דבר

10

השער השלישי |

בבאור חומר המצות והאזהרות וחלוקי הענשים | אות כ"ד - ע"ד

13

פעילות הארגון

107

בגיל ורעדה עומדים אנו בפתח השער לדופקי בתשובה, הלא הוא ספר "שערי תשובה", ספרו האדיר של אחד משרפי מעלה, החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל זי"ע שהיה מענקי הרוח בדור דעה של הרמב"ם והראב"ד זי"ע, וכתב כמה ספרים אשר כל בית ישראל נשענים עליו והולכים לאורו מאז ועד עתה, כאלף שנות דור. וכבר העידו הראשונים על הספר "שערי תשובה" אשר לא קם כמוהו מדבר ביראת ה' למשוך ליבות בני אדם לדרכי החסידות.

ומובא בספר "הח"ח חיינו ופעליו", שאמר רבנו החפץ חיים זצ"ל בשם רבנו חיים מוולאזין זצ"ל כי **"הספר שערי תשובה הוא ספר מוסר השווה לכל נפש ומתאים לכל איש יהודי בכל הזמנים ובכל התקופות עד ביאת גואל צדק בב"א"**, ומוסרים בשם רבנו עקיבא איגר זצ"ל כי "הספר שערי תשובה אינו רק ספר מוסר אלא גם ספר הלכה", שהחסיד רבנו יונה זי"ע הכניס בו הרבה כללים ופרטים בפסקי הלכה הנצרכים. וידוע כי במשך כל הדורות, גדולי הראשונים והאחרונים, וכל בית ישראל, לא פסקו מלהגות בספר הקדוש הזה, אשר הוא ספר יסוד בדרכי התשובה.

החסיד רבנו יונה זי"ע חילק את הספר לארבעה שערים עיקרים, ובכל שער פירט לסעיפים וסעיפי סעיפים את כל דרכי התשובה לפרטיה, כדי שנוכל לבוא לפני השי"ת זכים ונקיים, ולקיים כראוי את הציצוי הנצחי שנצטוונו מבורא העולם באהבתו אותנו, שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבקות.

והנה באהבתו יתברך אלינו ורחמי המרובים, פתח לנו שער, והדריכנו לגשת אל הקודש לעסוק בדברי תורה, וזיכנו להפיץ ברבים מעיינות תורה ומוסר, בתפוצה נהדרת ומגוונת של חוברות מוסר ויראת השם,

ביותר משלושים אלף עותקים מכל גליון, הנלמדים מדי יום ביומו, בישיבות וחדרי תלמוד תורה, בסמינרים ובתי ספר, בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובעוד מקומות רבים שמתקיימים בהם שיעורי תורה, בכל מקומות מושבותיהם להגדיל תורה ולהאדירה, ברוך הוא וברוך שמו.

בחסידי השי"ת זכינו להוציא עד עתה, בארבע שנות פעילותנו, את הספר "ארחות יושר" לרבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בחלוקה ל"א חוברות, את הספר המפורסם "ארחות צדיקים" לאחד מהקדמונים מתקופת הרמב"ם ז"ל בחלוקה ל"כ חוברות, ואת הספר "מסילת ישרים" להקדוש רבנו הרמח"ל זצ"ל בחלוקה לעשר חוברות. ועתה ע"פ עצת רבנו מרן שליט"א, עומדים אנו בזה להוציא לאור ולהפיץ את הספר הקדוש "שערי תשובה" לקדוש עליון החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל אשר קנה מקומו אצל כלל ישראל כספר היסוד לדרכי התשובה השלמה, וקניית דרכי ההלכה והיראה.

וכמעשינו בקודמים, חילקנו את הספר ללימוד יומי, והוספנו בעזרת השי"ת ביאורים והערות קצרות, להביא את דברי הספר הקדוש ללומדים בני זמנינו, ואנו תפילה שלא נכשל ח"ו בהבנת דברי המחבר החסיד זצ"ל זי"ע, כי באמת כוונתנו רצויה להפיץ ולהרבות תורה ומוסר בישראל, כפי הזרכתו של רבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ויהי נעם ה' אלקינו עלינו ומעשי ידינו כוננה עלינו, ונזכה כולנו ליום הגדול שנאמר בו, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, בקרוב במהרה בימינו אמן ואמן.

**בברכת התורה
מערכת "ארחות יושר"**

המשנה השער השלישי

﴿בבאור חמך המצות והזהרות וחלוקי הענשים﴾

כר. המדרגה השלישית, ¹לאו שנתק לעשה. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (חולין קמא, א) לאו שנתק לעשה ²אין לוקין עליו, כגון (דברים כב, ז) "לא תקח האם על-הבנים", שנתק לעשה, שנאמר (שם שם, ז) "שלת תשלח". ואף-על-פי שאין לוקין עליו בידי בית-דין, יש בהם שענישן חמור ונגע ⁵עד שמים משפפון ⁶נשא עד שחקים, כגון הגזל, שנאמר (ויקרא יט, יג) "ולא תגזל", ונתק לעשה שנאמר (שם ה, כג) "והשיב את-הגזל", ואמרו

ביאורים

1. לאו שניתק לעשה. איסור לא-תעשה שהתורה ניתקה אותו מעונש מלקות - הניתן בדרך כלל למי שעובר על לאו - לתיקון ע"י קיום מצות-עשה שבאה עמו (רש"י שבועות ג: ד"ה אחר). 2. אין לוקין עליו. אלא מקיים את העשה ונפטר ממלקות. במסכת מכות (יג:) נלמד דבר זה ממה שהסמיכה התורה "לא תחסום שור בדישו" לפרשת מלקות (דברים כג, ב-ג), לומר שאין לוקים אלא על לאוים הדומים ללאו של חסימה. ומכיון שהלאו של חסימה הוא לאו שלא ניתק לעשה, אין לוקים אלא על לאוים שלא ניתקו לעשה. 3. לא תקח האם על הבנים. לא תקח את האם בעודה רובצת על בניה - בקן צפור. 4. שלח תשלח. אלא "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך". וגם אם כבר לקחת את האם על הבנים - שלח תשלח אותה ובזה תתקן את האיסור. 5. עד שמים. שחייב מיתה בידי שמים (זה השער). 6. נשא עד שחקים. כלומר עונש נצחי, כמו שיבואר באות כ"ה (שם).

סדר הלימוד היומי

שבוע א'	יום א' ב' בניסן - יום ה' ו' בניסן (פ' מצורע)
שבוע ב'	יום א' ט' בניסן - יום ה' י"ג בניסן (שבת פסח)
שבוע ג'	יום א' י"ד בניסן - יום ה' י"ז בניסן (פ' אחרי מות)
שבוע ד'	יום א' כ"ג בניסן - יום ה' כ"ז בניסן (פ' קדושים)
שבוע ה'	יום א' ל' בניסן - יום ה' ד' באייר (פ' אמור)
שבוע ו'	יום א' ז' באייר - יום ה' י"א באייר (פ' בהר)
שבוע ז'	יום א' י"ד באייר - יום ה' כ"ח באייר (פ' בחוקות)
שבוע ח'	יום א' כ"א באייר - יום ה' כ"ה באייר (פ' במדבר)

לתשומת לב!

חוברת זו מחולקת לשמונה שבועות.

לתועלת הלומדים

החבורות מסדרת "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.

(חבורות אלו נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם.)

החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.

תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

(כְּנַהֲרִין קַח, א) ⁽⁸⁾ לֹא נִתְחַתֵּם גְּזֵר־דִּינָם
שֶׁל דּוֹר הַמִּבּוֹל אֲלֵא עַל הַגּוֹל,
שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית ו, יג) ⁽⁹⁾ "קִין כָּל־בָּשָׂר

א. לא נתחתם גזר
דינם של דור המבול
אלא על הגול. מפרש
מהרא"ל צינץ זצ"ל:
אמרו חז"ל "אין
בעל הרחמים נוגע

בנפשות תחילה" (ויק"ר יז, ד). כלומר, תחילה מענישים אדם באבדן רכושו, ורק לאחר מכן - אם עונש זה אינו מרתיע - מענישים אותו בנפשו. במה דברים אמורים, כשהממון אמנם הוא שלו, ונרכש על ידו ביושר ובדרכים כשרות והגונות, אזי מאבד החוטא ממנו ומהווה תחליף לאבדן נפשו. אבל אם הממון שברשותו גזול ועשוק ואיננו קנינו האמיתי - אין בכוחו להצילו מעונש מיתה. יוצא אפוא, כי לולא עוון הגזל והחמס של אנשי דור המבול - לא היו נידונים מיד לכליה, אלא היו נענשים תחילה בממונם, שכן אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה. אך מכיון שהממון היה גזול, נחתם מיד גזר דינם למות.

זוהי גם משמעות הכתוב (ירמיה יז, יא): "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזובנו": העושה עושר בדרכים שאינן כשרות, עליו לשלם את חייו בעד גזולתיו וימות בקיצור ימים, שמאחר ואין זה כספו - אינו יכול לשמש לו כופר נפש (מלא העומר, פ' נח).

הקשה החפץ חיים (ע"ת ויקרא יט, יג): מדוע קופץ בראש דוקא הגזל מבין כל שאר העוונות הממלאים את הקופה? וביאר, שהדבר דומה לבעל-חוב שפשט את הרגל, וכל הנושים מתנפלים על רכושו כדי להציל את ממונם. אף כי גדול חפצם להציל את מה שניתן להציל - נמנעים הנושים רובם ככולם מליטול את הכר שמתחת מראשותיו כדי לגבות את חובם. אולם אם יש ביניהם איש חצוף, יש להניח כי גם את הכר או את שאר חפציו האישיים יטול, ואחרי ה"נחשון" הראשון יבואו בעקבותיו גם שאר הנושים. כך הוא גם הענין במשחיתים הנולדים מהעוונות. הם אינם מעזים לקפוץ

ביאורים

7. קִין כָּל בָּשָׂר כָּא לִפְנֵי. סוף זמן פקידת עוונותיהם של כל הבריות הגיע לפני.

בראש כדי לתבוע את החוטא. רק המחבל שנברא מעוון הגזל מתחצף לעשות זאת, כי הוא חצוף ומחוצף עד מאד, משום שנברא ממעשה הגזילה אשר הוא גם כן מעשה חוצפני ונועז. מחבל הנברא מחטא זה קופץ בראש כל המשחיתים שנוצרו מעבירות אחרות ומקטרג כדי לגבות מהבריות את חובם, ובעקבותיו רצים כבר כולם

כָּא לִפְנֵי כִי-מִלְאָה הָאָרֶץ ⁽⁸⁾ חָמָם
מִפְּנֵיהֶם". וְאֶף-עַל-פִּי ⁽⁹⁾ שֶׁהָעֲרוּחַ
חֲמוּרָה מִן הַגּוֹל, ⁽¹⁰⁾ מִדֶּת עֲנֹשׁ הַגּוֹל
⁽¹¹⁾ לְהַקְרִיב יוֹם אִידוֹ וּלְהַחִישׁ עֲתִידוֹת
לוֹ. עוֹד אָמְרוּ (ויקרא רבה לג, ג) ⁽¹²⁾ כִּסְאָה
מִלְאָה עֲוֹנוֹת, אֵין מְקַטְרֵג בְּכֶלֶן כְּמוֹ
הַגּוֹל. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם עַל
⁽¹³⁾ אוֹצְרוֹת הַמֶּרְמָה וְהָאוֹנָאָה (משלי
כא, ו) ⁽¹⁴⁾ "פֹּעַל אוֹצְרוֹת בְּלִשׁוֹן שִׁקָּר
הֵבֵל נִדָּף מִבִּקְשֵׁי-מוֹת". פְּרוּשׁ,

לקטרג ולגבות חובם.

ביאורים

8. חָמָם. גזל. 9. שֶׁהָעֲרוּחַ חֲמוּרָה מִן הַגּוֹל. שהרי איטורי עריות הינם בכרת או במיתת בית דין, ואילו איטור גזל הינו בלאו גרידא. ודור המבול הלא חטאו גם בעריות ככתוב (בראשית ו, יב): "כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ", ובכל זאת הגזל הוא שגרם להחיש את עונשם. 10. מִדֶּת עֲנֹשׁ הַגּוֹל. טבעו ותכונתו. 11. לְהַקְרִיב יוֹם אִידוֹ וּלְהַחִישׁ עֲתִידוֹת לוֹ. (מלשון הכתוב דברים לב, לה). כלומר, לקרב יום ענשו ולמהר הצרה העתידה לבואו עליו. 12. כִּסְאָה. קופה שהיא מחזקת כמדת "סאה". 13. אוֹצְרוֹת הַמֶּרְמָה וְהָאוֹנָאָה. אוצרות ממון שנאספו ע"י מרמה ואונאה. 14. פֹּעַל אוֹצְרוֹת בְּלִשׁוֹן שִׁקָּר. המאסף אוצרות ע"י לשון שקר המה הבל נדף כי לא יתקיימו בידו (מצו"ד).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

אוֹצְרוֹת הַמִּרְמָה וְהַאֲנָאָה הֶבֶל נִדְּף
הֵם, כִּי אַחֲרֵיהֶם לְכָלִּיּוֹן, ¹⁵וְעוֹדֶם
בְּרִשְׁוֹתוֹ ¹⁶צוֹרְרִים הֵם לוֹ ¹⁷וּמִבְקָשִׁים
נֶפֶשׁ בְּעַלְיָהֶם ¹⁸וּמִסְבָּבִים לְמוֹתוֹ,
וְכַעֲנִין שְׂאֵמֶר חִבְקוֹק עָלָיו הַשְּׁלוֹם
(חִבְקוֹק ב, ט-יא) ¹⁹"הוּא בָּצַע בָּצַע רַע
לְבִיתוֹ וְגו', ²⁰כִּי-אֵכָן מְקִיר תוֹעֵק"
וְגו'. ²¹(²) וְגוֹל הָעֲנִי חִיבִים עָלָיו מִיָּתָה
בְּיַד שָׁמַיִם, שְׂנֵאָמֶר (משלי כב, כב-כג)

ב. וגול העני חייבים
עליו מיתה. יש
לדייק דבאונאה
של כל אדם כתב
רבינו לעיל 'מסבבים
למותו', ובגול העני
כתב ד'חייבין עליו
מיתה בידי שמים',
משמע שהיא מיתה
שלא ע"י מסבבים.
וביאור הדבר ע"פ
מה שראיתי מהגר"מ
צוקרמן זצ"ל ששמע
ממון החפץ חיים
לבאר הפסוק (ירמיה

יז, יא) "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזובנו", דהיינו דכסף שבא
לאדם שלא בישויות - בחצי ימיו יעזובנו: או שהכסף יעזוב אותו - שיפסיד
את ממונו, או שהוא עצמו יפרד מהכסף ע"י מיתה. א"כ אפשר שזה שכתב
רבינו בגול כל אדם [שלא נאמר בהם וחרה אפי והרגתי אתכם] "מסבבים
למותו", דאינו ודאי שימות, משום דאפשר שיפסיד את כספו. אבל בעני
שכתוב "כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם", חייבים עליו מיתה ביד
שמים (שערי מאור).

ביאורים

15. ועודם ברשותו. וכל זמן שהם עדיין ברשותו. 16. צוררים. אויבים.
17. ומבקשים נפש בעליהם. וזהו סיום הכתוב "מבקשי מות". 18. ומסבבים.
19. הוי בוצע בצע רע לביתו. אוי על הבוצע ועושק בצע שהוא רע
- לביתו, כי בעבור הבצע יוכרת ביתו וזרעו (מצו"ד). 20. כי אכן מקיר תועק.
- כי אבנים אשר גולת תועקנה מן הקיר לאמר גזולה אני ביד הבונה, ותתבע
ענשו (מפרשים). 21. וגול העני. שהוא חמור יותר.

"אֶל-תִּגְזֹל-דָּל כִּי דָל-הוּא וְאֶל-תִּדְבָּא עֲנִי בְשַׁעַר כִּי-יִי
יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת-קִבְעֵיהֶם נֶפֶשׁ". פְּרוּשׁ, אֶל תִּגְזֹל-דָּל
²²בְּעֵבֹר שֶׁהוּא דָל וְאִין עוֹזֵר לוֹ, "וְאֶל תִּדְבָּא עֲנִי"
בְּהִלְכָּמָה וּבְכִיּוֹן, "בְּשַׁעַר", כְּלוּמַר בְּרִיבִים, וְכַעֲנִין שְׂנֵאָמֶר
(ישעיה ג, טז) ²³"מָה לָּכֶם תִּדְבָּאוּ עִמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים ²⁴תִּטְחֲנוּ".
"כִּי-יִי יָרִיב רִיבָם", אַחֵר שְׂאִין לָהֶם סוּמָךְ וּמִי שְׂיִטְעֵן
וְיָרִיב רִיבָם, ²⁵"וְקָבַע אֶת-קִבְעֵיהֶם נֶפֶשׁ", אַחֲרֵי שֶׁהוֹבָאֵת
אֵלָיו צַעֲקַת דָּל - לֹא יִקַּח מִמֶּךָ מוֹמִין תַּחַת הַגְּזֹלָה אֲשֶׁר
גִּזְלָתָהּ, אֲבָל ²⁶יִשְׁלַל אֱלֹהֵי נִפְשָׁךְ. וְנֵאמָר (איוי כז, ח) ²⁷"כִּי
מָה-תִּקְנֶת חֲנָף כִּי יִבְצַע כִּי יִשְׁלַל אֱלֹהֵי נִפְשׁוֹ", וְנֵאמָר (משלי
א, יט) ²⁸"כֵּן אֲרַחֲוֹת כָּל-בָּצַע בָּצַע אֶת-²⁹נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקַּח".

ביאורים

22. בעבור שהוא דל ואין עוזר לו. בחשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד
- למולך (מצו"ד). 23. מה לכם וגו'. ר"ל מדוע תדכאון את עמי ומדוע תטחנו
- פני עניים (שם). 24. תטחנו. תכתתו ותמעטו לבזותם בדינם (רש"י).
25. וקבע את קובעיהם נפש. 'וקבע' - ויגזול את הנפש. 'קובעיהם' - גזוליהם.
- ובלשון ארמי קביעה - גזילה (רש"י). "ויגזול נפש הגזול אותם, מדה כנגד
- מדה, כי הגזול את הדל גזול ממנו חייו" (רלב"ג). 26. ישל אלוה נפשך.
- ישליך ה' את נפשך מעליך [ישל' מלשון 'של נעליך' (שמות ג, ה), וכמו 'נשל
- הברזל מן העץ' (דברים יט, ה). עוד יל"פ 'ישל' מלשון יטול, כמו השולה
- דג מן הים (שבת קז:)]. 27. כי מה תקות חנף כי יבצע וגו'. מה תקות הגזולן
- להרויח מגזילתו והרי יטול ממנו הקב"ה את נשמתו. 28. כן ארחות וגו'. כך
- היא גם דרכו של כל הגזול והחומס, סופו שאת חיי עצמו יאבד. 29. נפש

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

וְיָמִי שִׁיזִיק וַיַּצְעַר אֶלְמָנָה וַיְתוֹם, בֵּין
בְּגוֹל בֵּין ³⁰בְּעֶשֶׂק, אוֹ בְּהַכְלָמָה וְכָל
מִינֵי הַצָּעַר, מִתְחַיֵּב מוֹתָה בְיָדִי
שָׁמַיִם. וְכֵן הַדִּינִים שֶׁיֵּשׁ בָּיָדָם לְהַצִּיל
גְּזוֹל מִיַּד עוֹשֶׂק, וַיְתוֹם לֹא יִשְׁפּוּטוּ -
³¹מִשְׁפָּט-מוֹת לָהֶם, שְׁנֶאֱמַר (שְׁמוֹת
כב, כא-כג) "כָּל-אֶלְמָנָה וַיְתוֹם לֹא
תַעֲנוּן, ^(א)אִם-עָנָה תַעֲנֶה אוֹתוֹ כִּי אִם-
צָעַק יִצְעַק אֵלַי ³²שְׁמוֹעַ אֲשַׁמַּע
צַעֲקָתוֹ, וְחָרָה אִפִּי וְהִרְגָתִי אֶתְכֶם
עֲשֵׂה בָנִים הָיוּ לוֹ לִפְנֵינָה וְכָל בֶּן שֶׁהִיָּתָה חָנָה יוֹלְדָתָה הִיָּתָה פְּנִינָה קוֹבֵרֶת
שָׁנִים מִבְּנֵיהָ. וּמִדּוֹעַ נִעֲנָשָׁה כ"כ, הָרִי הִיָּתָה כּוֹוֹנָתָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, וּבִפְרֹט
שֶׁי"ז נִפְקָדָה חָנָה? אֵלָּא, מִכָּאן לְמַדְנָה עַד כִּמָּה חֲמוּר הַדָּבָר לְצַעַר אֶת
הַזּוֹלָת, אִפִּילוֹ בְּכוֹוֶנָה לְשֵׁם שָׁמַיִם.

ביאורים

בעליו. נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגול מחבירו (רש"י).
³⁰ בעשוק. שמעכב ברשותו את המגיע להם בשכר עבודתם. ³¹ משפט
מוֹת לָהֶם. בְּיָדֵי שָׁמַיִם. וְלִמְדוֹ זֹאת בְּמִכִּילָתָא מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר "עָנָה תַעֲנֶה
אוֹתוֹ", אֶחָד עֵינָיו מְרֻבָּה וְאֶחָד עֵינָיו מוֹעֵט, שְׁהוּא עֵיכּוֹב הַדִּין. וּמִקְרָא
מִלֵּא בִישְׁעִיהָ (א, כג-כד) "יִתוֹם לֹא יִשְׁפּוּטוּ וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא יְבוֹא אֲלֵיהֶם,
לִכֵּן נֶאֱמַר הָאֲדוֹן ה' צָבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוּא אֲנַחֵם מִצָּרִי וְאֲנַקְמָה מֵאוֹיְבֵי".
³² שְׁמוֹעַ אֲשַׁמַּע צַעֲקָתוֹ. מִיָּד אֲשַׁמַּע צַעֲקָתוֹ, אֵינָנו צָרִיךְ לְדַבֵּר אַחֵר כֻּלָּל,
כִּי אֲנִי אוֹשִׁיעֲנִי וְאֲנַקֵּם אוֹתוֹ מִמֶּךָ. וְהַטַּעַם, כִּי אֶתָּה לּוֹחֵץ אוֹתוֹ מִפְּנֵי שְׁאִין

אומר הגר"א מוילנא
זצ"ל שזה מרומז
בכתוב הנ"ל: "אם
ענה תענה אותו"
אפילו "כי אם" - רק
כדי ש"צעוק יצעק
אליו", וכוונתך היא
טובה ולשם שמים,
בכל זאת אסור הדבר
וענוש תענש קשות
על כך - "שמוע
אשמע צעקתו, וחרה
אפי והרגתי אתכם
וגו".

בְּחָרֵב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֶלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם
יְתוֹמִים". פְּרוּשׁ, וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֶלְמָנוֹת,
כְּנֶגֶד עֲנֵי הָאֶלְמָנָה. וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים,
כְּנֶגֶד עֲנֵי הַיְתוֹם, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.
³³ וְהַמַּצְעַר כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל, אֶף-
עַל-פִּי שְׁלֹא נִכְתְּבוּ בּוֹ הָעֲנֻשִׁים
הָאֵלֶּה, עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שְׁנֶאֱמַר
(ויקרא כה, יז) "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת-
עַמִּיתוֹ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרֵנוֹם
לְבָרְכָה (בבא מציעא נח, ב) ³⁴בְּאִזְנָאָתָהּ-
דְּבָרִים הַפְּתוּב מִדְּבָר, וְהוּא מַעֲנִין הַצָּעַר וְהַמַּצּוּק, מְלִשׁוֹן
(ישעיה מט, כו) ³⁵"וְהֶאֱכַלְתִּי אֶת-מוֹנִיךְ אֶת-בְּשָׂרִי". וְאָמְרוּ
רַבּוֹתֵינוּ זְכָרֵנוֹם לְבָרְכָה (בבא מציעא נט, א) ³⁶כָּל הַשְּׁעָרִים

ביאורים

לו מושיע מידך (רמב"ן). ³³ והמצער כל איש מישראל. אף שרבינו עוסק
כאן בביאור לאו הניתק לעשה, ואילו אונאת דברים התייחד לו מאמר
(לקמן אות מט), מ"מ מתוך שדיבר בענין צער אלמנה ויתום בין בגזול ובין
בשאר דברים, כתב גם על המצער כל איש מישראל. ועוד, שבכל גזל יש גם
צער לגזול, ואע"פ שהשיב לו הגזילה צריך לרצותו ולפייסו (רמב"ם הלכ' תשובה פ"ב ה"ט). ³⁴ באונאת דברים. דיבורים הגורמים בושה או צער.
³⁵ והאכלתי את מוניך את בשרם. אאכיל את בשר מצערייך לחיית השדה.
³⁶ כל השערים. שדרכם עולה התפילה.

שערי

שער שלישי

תשובה

נִנְעֵלוּ³⁷ חוֹץ מִשְׁעָרֵי אוֹנָאָה. וּבִמְקוֹם שְׁדָבָר הַכְּתוּב³⁸ בְּאוֹנָאָת מִמּוֹן הַזִּכִּיר שֵׁם מִקָּח וּמִמְכָּר, שְׁנֶאֱמַר (ויקרא כה, יד) "כִּי-תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קִנְיָה מִיַּד עַמִּיתְךָ אֶל תֹּנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו". וְאָמְרוּ (כבא מצייעא נח, ב) ³⁹גְּדוּלָּה אוֹנָאָת-דְּבָרִים מְאוֹנָאָת-מִמּוֹן, ⁴⁰שׁוֹז בְּגוּפּוֹ ⁴¹וְזוּ בְּמִמּוֹנוֹ, ⁴²זוּ נֶאֱמַר בָּהּ (ויקרא כה, יז) "וִירָאָת מְאֻלְהֵיךָ", וְזוּ לֹא נֶאֱמַר בָּהּ "וִירָאָת".

ביאורים

37. חוץ משערי אונאה. חוץ מאדם שצועק על אונאת דברים שנתאנה, שתפילתו נשמעת מהרה ושערי שמים אינם ננעלים בפניה. והטעם, כי המצטער על אונאתו בדרך כלל קרוב לבכי, ושערי דמעות לא ננעלו, כמבואר בגמרא שם (רש"י). וז"ל הרמב"ם (הל' מכירה יד, יח): "שכל הצועק משום אונאת דברים, נענה מיד". 38. באונאת ממון. משא ומתן בדרך מרמה הגורמת לחבירו הפסד ממון. 39. גדולה אונאת דברים. חמור עוונה. 40. שזו בגופו. אונאת דברים היא צער בגופו של המתאנה. 41. וזו בממונו. אונאת ממון הוא רק נזק בממונו. [והרבה בני אדם מקפידים על צער כזה בגופם יותר מהפסד ממון (ספר החינוך, מצוה של"ח)]. 42. זו נאמר בה ויראת מאלהיך. באונאת דברים כלול גם שלא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו, ומתכוון להרויח מכך, ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה, לכך נאמר "ויראת מאלהיך". היודע מחשבות הוא יודע. כל דבר המסור ללב נאמר בו "ויראת מאלהיך" (רש"י). ובפירוש המשנה להרמב"ם (בבא מציעא פ"ד מ"י) כתב: "והיינו שהוא עומד על המקח והוא לא יקנה, ואומר אין כוונתי אלא לקנות, או יציע בפני אדם שאין בו חכמה דבר חכמה ויאמר לו פרש לי את זה - כדי לביישו, ואומר לא הייתי סבור בו אלא שהוא מאנשי החכמה, או יספר סיפור ויזכיר בו גנות איזה אדם ומומיו, ויאמר לא נתכוונתי למה שאתם מדמים, לכך נאמר 'ויראת מאלהיך' שיוודע את כוונותיך וצפונות

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

כה. וְהַנֶּשֶׁךְ וְהַרְבִּית יֵשׁ בָּהֶן לֹא תַעֲשֶׂה, שְׁנֶאֱמַר (שם שם, לו) "(ח) אֶל-תִּקַּח מֵאֲתוֹ ⁴³נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית". וְנִתַּק לַעֲשֶׂה, שְׁנֶאֱמַר (שם) "וְחִי אַחִיךָ עִמָּךְ". פְּרוּשׁ, אִם לִקְחָתָּ מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית, הֵשֵׁב תְּשִׁיבָם לְאַחִיךָ, ⁴⁴לְמַעַן יִחְיֶה עִמָּךְ. וְעֲנִשׁוּ חֲמוּר מְאֹד כָּל זֶמֶן שֶׁלֹּא תִקַּח הַמַּעֲוֹת, שְׁאִינוּ כָּאֵל תַּחֲתֵית-הַמַּתִּים, שְׁנֶאֱמַר (יחזקאל יח, יג) "בְּנֶשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וְחִי לֹא יִחְיֶה", וּפְרִשׁוּהוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָּהּ (פרר"א לג) ^(ה)עַל עֲנִין תַּחֲתֵית הַמַּתִּים,

בריבית שרובם מקטני אמנה ואיברי לב הרחוקים מצדקה, מצד כי אין בטחונם בה...".
ה. על ענין תחית המתים. שהמלוה בריבית לא יקום בזמן תחית המתים.

ביאורים

לכך". 43. נשך ותרבית. זהו איסור הלוואה בריבית [המלוה תמורת הגדלת סכום הפרעון]. 'נשך' על שם שנושך וממעט את ממונו של הלוה, 'ותרבית' על שם שנתרבה בכך ממון המלוה. וחילקם הכתוב בשתי לשונות לעבור עליו בשני לאוין (ב"מ ס:). 44. למען יחיה עמך. כדי שיוכל הלוה לחיות, ולא יעני מחמת הריבית (ב"מ סב.).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

כִּי אֵין הַמִּזְבֵּחַ כִּסְפוֹ בְּנֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית
⁴⁵חַיִּב מִיתָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם
 לְבָרְכָהּ (שְׁמוֹת רַבָּה לֵא, ו) כִּי מִי שֵׁשׁ
 בָּיְדוּ עֹון הָרַבִּית, אֵין מִלָּאךְ מְלִיץ
 עָלָיו זְכוּת. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "וְתִרְבִּית
 לָקַח וְחַי", בְּלִשׁוֹן שְׁאֵלָה וְתַמְיָה:
 חַיִּשׁ מְלִיץ שִׁיאֲמַר כִּי ⁴⁶דָּתוֹ לְחַיּוּת!?
 בָּלֵם יַעֲנֵנוּ וַיֹּאמְרוּ, לֹא יִחְיֶה!

ונגזר עליו מדה במדה שגם הוא לא יחיה.

וכמה יגיע לאדם קלון וכלימה לנצח וגודל הצער, כשכולם יעמדו ויגזעו מעפרם ויזכו לחיי עד ברוב עונג ושמחה, והוא ישאר לעין כל מושכב ומוטמן בעפר לנצח, תחת מעט הנאת איסור ריבית שקבלה נפשו הבהמית בעולם הזה. וע"ז אמר התנא באבות (ב, א): "הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה".

ובספר 'חובת השמירה' (פ"ג) כתב, שעל זה אנו מתפללים "מחיה מתים ברחמים רבים", ולכאורה, הלא כל ישראל בודאי יש להן זכות של תורה וקריאת שמע בכל יום [דלא גריעא מסתם תורה], והחזקת התורה, ומדוע צריכים לרחמים רבים? ואפשר משום עוון הגאווה, דאמרו חז"ל (סוטה ה). דאין עפרו נגזר לתחת המתים, או עסק של ריבית, דאמרו חז"ל (ילקוט יחזקאל רמז שצ"ה) על זה דאינו עומד בתחיה, ואפילו אם עשה היתר עסקא, מי יאמר שנעשה כדין. עכ"ד.

ביאורים

45. חייב מיתה. בידי אדם או בידי שמים. 46. דתו. דינו.

ו. ומפורש בדבריהם זכרונם לברכה כי לאו שאין בו מעשה חמור מן הלאו שניתק לעשה. לכאורה כוונת רבינו למה שאמרו במסכת יומא (פה-פו). שהתשובה עצמה מכפרת על עשה ועל לאו שניתק לעשה, ואילו על "לא תעשה גמור" תשובה תולה ויום כיפור מכפר. ומשמע שלא הניתק לעשה לא נחשב "לא תעשה גמור" ואילו לאו שאין בו מעשה נחשב "לא תעשה גמור" שזקוק לכפרת יום הכיפורים. וטעם הדבר שלא שאין בו

כו. המדרגה הרביעית, לאו שאין בו מעשה. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מכות טז, א) לאו שאין בו מעשה ⁴⁷אין לזקין עליו. ⁽¹⁾ומפרש בדבריהם זכרונם לברכה כי לאו שאין בו מעשה חמור מן הלאו שניתק לעשה. ויש באזהרות לאו שאין בו מעשה אזהרות תלויות בלב, ומהן בלשון, ומהן בקפיצת יד והמנע מן המעשה. וכן יש עבירות שאין בהן מעשה, תלויות בחוש השמע ובחוש הראות. וראינו רבים מבני-אדם שכתבים רבות מהם. ויש אשר ידעו

מעשה חמור יותר, עפ"י מה שכתבו התוספות במסכת יומא (לו. ד"ה על) שלא הניתק לעשה יש לו תקנה וריצוי ע"י שיקים את העשה, משא"כ לאו שאין בו מעשה אין לו תקנה, אלא בתשובה ויום הכיפורים כמובא לעיל.

ביאורים

47. אין לזקין עליו. במסכת מכות (יג:) נלמד דבר זה ממה שהסיכה התורה "לא תחסום שור בדישו" לפרשת מלקות (דברים כג, ב-ג), לומר שאין לוקים אלא על לאוים הדומים ללאו של חסימה. ומכיון שהלאו של חסימה יש בו מעשה, אין לוקים אלא על לאוים שיש בהם מעשה.

שערי

שער שלישי

תשובה

ואינם נוהרים בהם מפני שאינן תלויות במעשה, כי העברות התלויות במעשה, כמו אכילת החלב והדם והנבלה והטרפה, אין הדבר קרוב להכשל בהן כמו בעברות הנעשות במחשבה ובלשון ובשבת מן המעשה. על כן ראינו⁴⁸ לזכר מקצתם⁴⁹ להזכיר ולהזהיר אשר לא ידע להזהר, ולא באנו להאריך בהם,⁵⁰ וזלתי לרמוז עליהן להיות לזכרון⁵¹ לשבי פשע.

כו. מן האזהרות התלויות בלב, "השמר לך פן תשכח את-י' אלהיך" (דברים ה, יא). ואמרנו רבותינו זכרונם לברכה (מנחות צט, ב) כל מקום שנאמר השמר פן ואל, הרי זה לא-תעשה. הוזהרנו בזה⁵² לזכר את השם יתברך בכל

ביאורים

48. לזכור. לכתוב. 49. להזכיר. לאלו אשר "שוכחים רבות מהם". 50. וזלתי. אלא רק. 51. לשבי פשע. לשון המקרא (ישעיה נט, כ). כלומר לבעלי תשובה שבשבילם נתחבר הספר הזה (זה השער). ועוד, כי עבירות אלו, אין מי שידוע בהם וזולתי החוטא בעצמו, ולכן בדרך כלל לא יוכיחו אותו עליהם, וע"כ צריך להזכיר את הדברים. ועוד שאין להם שום תיקון וזלתי התשובה (הרוצה בתשובה). 52. לזכור את השי"ת בכל עת. משמעות המצוה אינה רק ידיעת העובדה שיש בורא ומנהיג לעולם, אלא שזכרון השי"ת יוביל את האדם לשפר מעשיו דיבוריו ומחשבותיו ומידותיו כיאה לעומד לפני מלך מלכי המלכים, שכל מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי-איש גלויים לפניו. ולכן חייב האדם להשתדל לקנות לנפשו תמיד הנהגות המחויבות

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ז. השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים. פשוטו של מקרא מדבר על השוכח את עשרת הדברות שניתנו בהר סיני, אמנם קיבלו חכמים שהוא הדין גם לכל התורה כולה

עת. וחייב האדם להשתדל לקנות לנפשו תמיד הנהגות המחויבות מן הזכירה, כמו היראה והצניעות⁵³ וקשוט-המחשבות⁵⁴ וטכסים-המדות, כי⁵⁶ זרע-הקדש ישיגו כל הנהגה-⁵⁷ נאווה⁵⁸ והמעטירה בעליה מזכירת השם-יתברך, כמו שנאמר (ישעיה מה, כה) "בני יצדקו ויתהללו כל-זרע ישראל".

כח. "השמר לך ושמור נפשך מאד פן-תשכח את-

ביאורים

מן הזכירה ('שפתי חיים' מדות א' עמ' קסו, תכו). 53. כמו היראה והצניעות. ע"י זכרון השי"ת ושהוא עומד לפניו, יתבונן ברוממותו וגדלותו ית', ומאידך גיסא, יחוש בקטנותו ובאפסותו לעומתו, והתוצאה מזה תהיה יראת הרוממות. וכן הצניעות - לא להבליט את עצמו, שהרי הקב"ה רואה אותו וצופה בהתנהגותו (שם). 54. וקישוט המחשבות. לחשוב מחשבות שיהיו רצויות בעיני השי"ת, דהיינו לא זו בלבד שלא לחשוב מחשבות אסורות, אלא יש לקשט את המחשבות שיהיו יפות ומהודרות, נקיות ועדינות, ובעלות תוכן וענין (שם). 55. וטכסים המדות. תיקוני המידות (עפ"י רש"י שבת לא.). כלומר, שיהיו המידות נאות ומתוקנות כראוי לעומד לפניו יתברך. 56. זרע הקדש. בני אברהם יצחק ויעקב. 57. נאווה. יפה. 58. והמעטירה בעליה. המעטרת את בעליה בכתר ועטרה. 59. בה' יצדקו. על ידי זכירת ה' יצדקו.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-רָאוּ עֵינֵיהֶם (דברים ד, ט). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה (מנחות צט, ב) כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד שפסוק זה מלמד על מצות לא תעשה, שלא לשכוח את מעמד הר סיני ולא להסירו מדעתנו).

שנינו במסכת אבות (ג, ח): כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". רבינו בביאורו לאבות כתב הטעם, משום שע"י ששוכח את תלמודו יבוא להורות הלכה בטעות ותבוא תקלה על ידו. ולפי זה לא נאמרו דברים אלו אלא בדברי תורה שהם הלכה למעשה. אבל יש שכתבו שמלשון המשנה והגמרא "כל השוכח דבר אחד", משמע שהדברים נאמרו גם על דברי תורה שאינם הלכה למעשה, כגון עניני קדשים וטהרות או דברי אגדה וכל כיוצא בזה (שו"ע הרב, הל' ת"ת פ"ג קונטרס אחרון ד"ה אלא).

בספר "תשובות והנהגות" (ח"א סי' ג') הביא בשם מרן החזון איש זצ"ל, שמאחר שמבואר (בשו"ע או"ח סי' ד') שתלמיד חכם שאינו נוטל ידיו כשצריך תלמודו משתכח, לכן מי שאינו נוהג בזה עובר בלאו ד"השמר פן תשכח". העיר על כך מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאין הכוונה "לאו" ממש אלא שהוא מעין הלאו. וראה בקונטרס ספר הזכרון שהביא אליהו רבה (סימן קע"ס"ב) בשם ספר הגן, שכל האוכל מהדברים הקשים לשכחה, עובר בלאו דאורייתא של "השמר פן תשכח", והעיר ע"ז מרן הגר"ח שליט"א שלהפלגה בעלמא נקט, וכוונתו שהוא מעין האיסור, שהרי מבואר בספר חסידים סי' תתר"ח שאין בזה אפילו איסור דרבנן כיון שאינו מסירים מלבו ('מעשה איש' ח"ב עמ' קמט).

ביאורים

60. השוכח דבר אחד מתלמודו. שמתעצל לחזור עליו עד ששוכחו. 61. דבר אחד. אפילו דבר אחד. [ואע"פ שנאמר "פן תשכח את הדברים" בלשון רבים, מ"מ אין לך דבר בתורה שאין תלויים בו דברים רבים, ולכן אפילו אם שכח

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ח. קטנתי מכל החסדים. כתב רבינו בחיי, מכאן שראוי לאדם שיתבונן בתפילתו חסרון על ידי שהוא בטל מן התורה ואינו הוגה בה תמיד.

כט. "אל-תאמר בלבבך בחרף יי אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתני הביאתי יי לרשת את-הארץ הזאת וגו' לא בצדקתך ובישר לבבך" (דברים ט, ד-ה). הוזהרנו בזה, שלא נדמה בנפשנו ⁶⁷הצלחתנו בצדקתנו וישר לבבנו, אֶבֶל נאמין ונדע עם לבבנו כי הצלחתנו מחדס העליון ורב-טובו, ובענין שאמר יעקב אבינו עליו השלום (בראשית לב, יא) ⁶⁸"קטנתי מכל החסדים ומכל האמת".

ביאורים

דבר אחד בלבד, עובר על לאו זה (מדרש שמואל אבות ג, ח). 62. עובר בשני לאוין. שנאמרו בפסוק זה, "השמר" ו"פן" שניהם לשון לא-תעשה. 63. יכול. סבור אתה לומר. 64. תקפה עליו משנתו. היתה משנתו קשה עליו שלא הבינה כראוי ולפיכך שכחה, האם גם אז יעבור על שני לאוין אלו? 65. תלמוד לומר. מלמד הכתוב בהמשך הפסוק. 66. זולתי. אלא רק. 67. הצלחתנו בצדקתנו וישר לבבנו. שהצלחתנו היא בזכות מעשנו הטובים. לדעת רבינו איסור זה נוהג לדורות, ולא רק על זמן ביאתן לארץ המוכרח שם. 68. קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. איני ראוי לכל החסדים ולכל הטובות

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ל. (ט) לא תנפּו את-יְי אֱלֹהֵיכֶם (דברים ו, טז). הִזְהַרְנוּ בָּזֶה, שְׁלֹא יֹאמֶר אָדָם אֲנִסָּה נָא⁶⁹ בַּעֲבוּרֹת הַצִּדְקָה⁷⁰ הַיְצִילִית הַשֵּׁם דְּרָכִי, וְאֶבְחַן⁷¹ בְּכַשְׁרוֹן הַמַּעֲשֵׂה אִם כֶּסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לִי. וְהָאִישׁ הַטּוֹב⁷² לֹא יִמָּצֵא רַפְיוֹן-יָדַיִם⁷³ אִם עָמְלוֹ בַּחֲכָמָה וּבְדַעַת וּכְשָׁרוֹן⁷⁴ וְלֹא צִלְחָה דְּרָכּוֹ

עצמו ופחיתותו, ואדנות האדון אשר הוא אליו לעבד, וזהו שאמר "את עבדך", ושיתבונן בריבוי חסדי ה' יתברך וטובותיו עליו. וזהו שאמר דוד ע"ה "אמרת לה' ה' אתה טובתי כל עליך" (תהלים טז, ב), יאמר, מתבונן אני בדרכי השי"ת שהוא אדון

לכל העולם מיטיב אתם טובות האדון על העבד, לא בחיוב רק חסד גמור, וזהו 'טובתי כל עליך', כלומר איננה חיוב שתהא מוטלת עליך. ט. לא תנפּו את ה' אֱלֹהֵיכֶם. בטעם האיסור כתב הרמב"ן שאין לקיים את התורה כדרך המסתפק באמיתותה וביכולת ה', אלא מאחר שראינו את התגלות ה' בהר סיני יש לנו לקיימה באמונה. ועוד, כי יש לנו לקיים את התורה משום שהיא ציווי ה', ולא על מנת לקבל שכר. ובספר החינוך (מצוה

ביאורים

שהבטחתני וקיימת לי (עפ"י רמב"ן).⁶⁹ בעבורת הצדקה. לא מבעיא בשאר המצוות שאסור לנסות את הקב"ה, שהרי "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא", אלא אפילו במצוות הצדקה שהבטיחה התורה "כי בגלגל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך" (דברים טו, י), ועוד שהרי גמילות חסדים על כל ענפיה היא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, עם כל זה אסור לנסות בזה את ה'.⁷⁰ היצילית השם דרכי. בזכות הצדקה.⁷¹ בכשרון המעשה. במעשי הטובים והכשרים.⁷² לא ימצא רפיון ידים. לא יהיה לו יאוש וחולשה באמונה ובעבודת ה'.⁷³ אם עמלו בחכמה ודעת וכשרון. אם יגע בתורה ובמעשים טובים.⁷⁴ ולא צלחה דרכו. ואעפ"כ לא הצליח בעסקיו הגשמיים.

תכד) כתב שהטעם הוא משום שמקום נתינת שכר קיום המצוות אינו בעולם הזה אלא בעולם הבא.

עוד כלול באיסור זה שאין סומכין על הנס לכתחילה, וכמו שכתב ב"חובת

בַּעֲנִיָּן קִנְיִן כֶּסֶף⁷⁵ וְנִשָּׂה טוֹבֶת חֶפְצִי הַגּוֹף. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכָרוֹנִם לְבִרְכָּה (תענית ט, א) כִּי^(ט) בְּמִצְוֹת הַמַּעֲשֵׂרוֹת בְּלָבָד⁷⁶ הִתְרַח הַבְּחִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, י) "הָבִיאוּ אֶת-כָּל-הַמַּעֲשֵׂר אֵל-יְי⁷⁷ בֵּית הָאוֹצֵר⁷⁸ וְיִהְיֶה טָרֶף בְּבֵיתִי

הלבבות" (שער הבטחון פ"ד): אין ראוי לאדם להכנס בסכנות בבטחונו על גזירת הבורא, וישתה סמי המות או שיסכן בעצמו להלחם עם הארי והחיות רעות ללא דוחק, או שישליך עצמו בים או באש והדומה לזה ממה שאין האדם בטוח בהן ויסכן בנפשו, וכבר הזהירנו הכתוב מזה כמו שאמר "לא תנסו את ה' אלקיכם".

י. בַּמִּצְוֹת הַמַּעֲשֵׂרוֹת בְּלָבָד הוֹתֵרָה הַבְּחִינָה. והטעם בזה כענין שכתוב (משלי יט, יז) "מלוה ה' חונן דל", כלומר, שהודיענו האל ברוך הוא כי בפרנסנו משרתי ביתו במעשר נמצא התועלת והברכה בממונונו על כל פנים, ולא יעכב זה שום דבר חטא ועוון (ספר החינוך, מצוה תכד). אכן דעת רבינו בספר היראה (אות סג) שלא רק במעשר דגן תירוש ויצהר נאמר שמותר לבחון את הקב"ה אלא גם במעשר כספים, וכן כתב שם: "מכל דבר שמשכתך הן לכתוב הן ללמוד הן לעשות מלאכה או אפילו אם מצא מציאה או נתנו לו מתנה או בכל ענין שיבוא הן כסף הן שוה כסף - מן הכל יפריש מעשר, כי דבר זה אין לו ערוך, כי את אשר אסר הקב"ה לנסותו - התירו במעשר". וראה עוד שו"ע יו"ד רמ"ז ס"ד ובנו"כ שם, וכן באהבת חסד' ח"ב פ"ח, האם מותר לנסות את הקב"ה רק במעשר תבואה ופירות או גם במעשר כספים.

ביאורים

75. ונשה. עזב, שכח (מלשון הכתוב איכה ג, יז). 76. הותרה הבחינה. מותר לנסות את ה'. 77. בית האוצר. העשוי לכך בבית המקדש. 78. ויהי

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

וּבְחַנְנִי נָא בְּזֹאת". וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו
הַשְׁלֹם (משלי ג, ט-יא) "כִּבְדֹּתֶיךָ
מִחוּנָה וּמִרְאשִׁית כָּל-תְּבוּאָתֶךָ,
וַיִּמְלֵאוּ אֶסְמֶיךָ שִׁבְעַת וַתִּירוֹשׁ יִקְבִּיךָ
יִפְרָצוּ. מוֹסֵר יְיָ בְּנִי אֶל-תִּמְאָם וְאֶל-
תִּקְוִיָּה בְּתוֹכָתָהּ". פְּרוֹשׁ, אִם לֹא יִהְיֶה

יא. לא תירא מהם.
כתב המלבי"ם: שלא
יפול תחת המצוה
(שלא כלול בציווי
זה) שלא יירא ולא
יפחד, שהיראה אינו
פועל בחידי רק דבר
נמשך מהשערת

לֵךְ כֵּן לְהַמְלִיא אֶסְמֶיךָ שִׁבְעַת בְּתִתֶּךָ מִחוּנָה וּמִרְאשִׁית כָּל
תְּבוּאָתֶךָ לְעִבּוּדֵי הַצִּדְקָה אֲבָל יִאֲחָזֶךְ יָמֵי עֲנִי, אֶל תִּמְאָם
מוֹסֵר הַשֵּׁם יָדַע כִּי גַם זֶה לְמוֹכְתֶּךָ, (שם שם, יב) "כִּי אֵת
אֲשֶׁר-יֵאָהֵב יְיָ⁷⁹ יוֹכִיחַ", לְהִיטִיבוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ, לְהִיוֹת
⁸⁰תְּמוּנַת שֹׂכֵר הַעוֹלָם הַזֶּה⁸¹ וְתַחַת כְּבוֹדוֹ,⁸² שֹׂכֵר אֲמַת
⁸³וְהַטּוֹב הַצָּפוֹן הָעוֹמֵד לְעַד לְעוֹלָם.

לֹא. "כִּי תֹאמַר בְּלִבְּךָ רַבִּים הַגּוֹזִים הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה
אוּכַל⁸⁴ לְהוֹרִישָׁם, (א*) לֹא תִירָא מֵהֶם" (דברים ז, יז-יח).

ביאורים

טרף בביתי. וימצא מזון לכהנים וללוים אנשי ביתי. 79. יוכיח. לגלות אזנו
ליישר דרכו (מצו"ד). 80. תמונת. במקום. 81. ותחת כבודו. ובמקום כבוד
העולם הזה המדומה והכוזב. 82. שכר אמת. שכר אמיתי, נצחי ומשמעותי.
83. והטוב הצפון. כמ"ש (תהלים לא, כ) "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך".
84. להורישם. לגרשם ולהשמידם.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

לִב. "כִּי-תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל-אֹיְבֶיךָ
וְרִאִיתָ סוֹם וָרֶכֶב עִם רֵב מִמֶּךָ
לֹא תִירָא מֵהֶם" (שם כ, א).⁸⁵ הִזְהַרְנוּ
בְּזֶה, שֶׁאִם יִרְאֶה הָאָדָם כִּי צָרָה
קְרוּבָה, תִּהְיֶה יְשׁוּעַת הַשֵּׁם⁸⁶ קְרוּבָה
בְּלִבָּבוֹ וַיִּבְטַח עָלֶיהָ, כַּעֲנָן שָׁנְאֵמֶר
(תהלים פה, י) "אֵךְ קְרוֹב לִירְאָיו
יִשְׁעוֹ". וְכֵן בְּתוֹב (ישעיה נא, יב)⁸⁸ מִי-
אֵת וַתִּירָאִי מֵאֲנוֹשׁ יְמוֹת".

האדם שהוא חלוש
נגד אויביו הרבים
החזקים ממנו ועי"כ
יירא ויפחד, ויראה
זו לא תסור מלבו
ע"י אזהרה שיזהירו
אותו שלא יירא. ועל
כן באזהרה שלא
יירא צירף תמיד את
הזכירה, ר"ל שיזכור
כי גבורי חיל רבים או
מלך גדול רב ושלטי
עומד על ימינו לעזרו
שכוחו גדול מכח
האויב, ועי"ז תסור
היראה מלבו, וכן
באזהרה זו שאמר
"לא תירא מהם" אמר

לִג. "לֹא תִגּוּרוּ מִפְּנֵי-אִישׁ כִּי

העצה להסיר היראה הוא ש"זכר תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה
ולכל מצרים" שהיו ג"כ עמים רבים ומלך עז והכניעם ה' לפניך.

ביאורים

85. הוזהרנו בזה. בשתי האזהרות האלה. לדעת רבינו לא נאמרו דוקא
בשעת מלחמה (שלא יברחו ולא ישובו לאחור, כדעת הרמב"ם בסה"מ
ל"ת נ"ח), אלא לכל זמן שרואה האדם שצרה קרובה לבוא, שיתחזק ויבטח
בישועת ה'. 86. קרובה בלבבו. שיחשוב ויאמין בלבבו שהישועה קרובה
לבוא. 87. אך קרוב ליראיו ישעו. אכן קרובה ליראי ה' ישועתו [ר"ל אין
הדבר קשה, כי קרוב לפני ה' וקלה בעיניו להביא ליראיו ישעו (מצו"ד)].
88. מי את וגו'. בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות, למה תיראי מאנוש אשר
סופו למות (רש"י). 89. לא תגורו. אזהרה לדיינים שלא ייראו ולא יפחדו

הַמִּשְׁפָּט לַאֱלֹהִים הוּא" (דברים א, יז).
הַזִּהְרֵנוּ בָּזֶה לְהֶאֱמִין ⁹⁰שְׁלֹא יִקְרָנוּ
נֹזֵק מִצַּד מִשְׁפַּט הַצֶּדֶק כַּאֲשֶׁר ⁹¹לֹא
נִכְיָר בּוֹ פָּנִים, כְּמוֹ שְׁאֻמְרוֹ רַבּוֹתֵינוּ
זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (פסחים ח, ב) שְׁלֹחֵי
מִצְוָה אֵינָן נִזְקָקִין לֹא בְּהַלִּיכָתָן וְלֹא ⁹²בְּחִזְרֵתָן. וְזֶהוּ פֶּרוּשׁ
"כִּי הַמִּשְׁפָּט ⁹³לַאֱלֹהִים הוּא", שְׁלֹא יִבְאָאֲכֶם נֹזֵק ⁹⁴בְּסִפְתָּו.

לִד. ⁹⁵"לְבִלְתִּי רוּם-לִכְבוֹ מֵאֲחִיו" וְגו' (דברים יז, ב).
⁹⁶(ב) הַזִּהְרֵנוּ בָּזֶה לְהֶסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַגְּאוּהָ,

בִּיאורִים

מפני אף אדם. וז"ל ספר החינוך (מצוה תטו): שנמנע הדיין מלירא מאיש מלדון דין אמת ואפילו הוא איש מוזיק עז פנים עב המוח, אלא יחתוך את הדין ולא ישים לבו כלל למה שיקרה עליו מההזק בשביל דינו, ועל זה נאמר "לא תגורו מפני איש". ⁹⁰שלא יקרנו נזק מצד משפט הצדק. מלשון רבינו נראה שאין ענין המצוה שלא ישים לבו כלל למה שיקרה לו כתוצאה מכך שיחתוך הדין, אלא חייבין אנו להאמין שלא יקרה שום נזק מצד משפט הצדק כי המשפט לאלוקים הוא, פירוש שהדיין בא מכח דין תורה כי הוא פועל כביכול בשם הקב"ה וכי הוא שליח מצוה ואינו נזוק (הרוצה בתשובה). ⁹¹לא נכיר בו פנים. לא נטה הדין לטובת החשובים או העשירים. ⁹²בחזירתן. בשובם מעשייתם. ⁹³לאלהים הוא. "ונתן אתכם במקומו" (רמב"ן). ⁹⁴בסבתו. בגלל המשפט. ⁹⁵לבלתי רוּם לכבו מאחיו. שלא יתגאה המלך בלבו על בני עמו. ⁹⁶הזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת הגאווה. לדעת רבינו זו אזהרה הן למלך והן לכל אדם, וזהו איסור כללי על מידת

עצמן, כי הם השורש
והיסוד לכל המצוות.
אמנם רבינו מנה כאן
את הגאווה כאזהרה
לא-תעשה, וכן את
מידת הקמצנות
(לקמן אות לה) ואת

מידת האכזריות (אות לו) ואת מידת השנאה (אות לט).

כתב הסמ"ג במל"ת ס"ד, וז"ל: "תוכחת הענוה דרשתי לרבים כך, אבל לחברה על לאו ולמנות בלאו לא היה דעתי וכו' וכשהגעתי להשלים כל הלאוין ואבוא בחלום במראות הלילה: "הנה שכחת את העיקר - השמר לך פן תשכח את ה'!" והתבוננתי עליו בבקר והנה יסוד גדול הוא ביראת ה', הואלתי לחברו בעזרת יהיב חכמתא לחכימין. אחרי כן עיינתי בפ"ק דמס' סוטה (ה). וגרסינן שם בהדיא אזהרה לגסי הרוח "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך" וכתוב 'השמר לך פן תשכח את ה'".

וז"ל הרמב"ן ז"ל (ע"ה): "לבלתי רוּם לכבו מאחיו": "גרמו בכאן בתורה איסור הגאות, כי הכתוב ימנע את המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינם ראויים לכך, כי בראוי להתרומם ולהתגדל - יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו, כי הגאווה מדה מגונה ונמאסת אצל האלקים אפילו במלך, כי לה' לבדו הגדולה והרוממות, ולו לבדו התהלה". יג. וכי ישתרר עליהם גם השתרר בהנהגותיו, אך היה יהיה שפל רוח. כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ב א-ה): "כבוד גדול נוהגין במלך ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם... אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו... המלך מסתפר בכל יום ומתקן עצמו ומתנאה בלבושין מפוארין... ויושב על כסא מלכות בפלטורין שלו, ומשים כתר בראשו, וכל העם באין אליו בעת שירצה ועומדין לפניו ומשתחוים ארצה... ולא יעמוד מפני אדם ולא יקרא

בִּיאורִים

הגאווה. ⁹⁷וכי ישתרר עליהם גם השתרר בהנהגותיו. (מלשון הכתוב במדבר טז, יג). כלומר, ואף כאשר ינהג עליהם שררה וגיגוני מלכות, כמו אמרו "שתהא אימתו עליך" (סנהדרין כב.). ⁹⁸שפל רוח. בלבו.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

מן העברות החמורות⁹⁹ המאבדות ומכלות הנפש, שנאמר (משלי טז, ה) "תועבת ה' כל גבה לב". ומה יועיל קנין כספו ורב עשרו¹⁰¹ וגנזי ברומו. והנה¹⁰² אחרי כי נתעב ונאלח, ¹⁰³גבהי תפארת גדלתו עמוקים משאול. ואל יתהלל חכם זולתי בעבודת השם ותפארתו וביראתו, והבטחון בו, ובאהבתו והדבקות בו, שנאמר (דברים י, כא) "הוא תהלתך ממשה רבינו והרי הוא אומר "ונחנו מה".

ביאורים

99. המאבדות ומכלות הנפש. על דרך מה שכתב רבינו לעיל (שער א' אות כ"ז): "ובעל גאווה נמסר ביד יצרו, כי אין עזר ה' עמו אחרי אשר הוא תועבת ה'". 100. תועבת ה' כל גבה לב. אפילו אין לו גבהות אלא בלב - נקרא תועבה (אורחות צדיקים שער הגאווה). 101. וגנזי ברומו. תיבות העשויות לגניזת דברים חמומים (מצודת ציון, יחזקאל כז, כד). וגם אם ישתמש באוצרות אלו לצורך מצוות - מה יועילו לו אם הוא מתועב בעיני ה'. ויש מפרשים זאת גם על אוצרות רוחניים, שלא יועילו לו אם הוא מתועב בעיני ה', ומה הועילה בכל קניניה אם רעה בעיני אדוניה" (לשון רבינו לעיל שער א' אות י'). 102. אחרי כי נתעב ונאלח. מאחר והוא נמאס ובזוי. 103. גבהי תפארת גדולתו עמוקים משאול. התנשאותו ורוממות לבו הינם השפלות הגדולה ביותר.

והוא אלהיך", ונאמר (ירמיה ט, כב-כג) "אל-יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם-בזאת יתהלל המתהלל השפל וידע אותי".

לה. "נתן תתן לו ולא-ירע לבבך בתתך לו" (דברים טו, י). הזהרנו בזה¹⁰⁴ לעקור מנפשנו צרות-העין ולהיותנו טובי-עין, בענין שנאמר (משלי כב, ט) "טוב-עין הוא יברך". ולא די במתנת-היד, עד אשר נטע בנפשותינו מדת הנדיבות. על כן הזהיר ואמר ולא-ירע לבבך אחר שנאמר נתן תתן לו.

לו.¹⁰⁵ "לא תאמין את-לבבך ולא תקפין את-ידך" (דברים טו, ז). הזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת

ביאורים

104. לעקור מנפשנו צרות העין. אין הכוונה על מי שאינו רוצה לתת כלל, אלא כמו שאמרו חז"ל "יש נותן ומצטער" (רש"י דברים טו, ז), שפעולת הצדקה אינה בכל מדת הטוב והרצון אלא שיש שם עיכוב כל שהוא 'מצטער', וזהו "ולא ירע לבבך בתתך לו" ("חבר מאמרים" להג"ר ירוחם ממיר זצ"ל ח"א מאמר צה). 105. לא תאמין את לבבך ולא תקפין את ידך. יש לך אדם שמצטער (מסתפק) אם יתן אם לא יתן, לכך נאמר לא תאמין. יש לך אדם שפושט את ידו (ליתן) וקופצה (סוגרה), לכך נאמר ולא תקפין (רש"י).

שערי

שער שלישי

תשובה

האֲכָזְרִיּוֹת, וְלִנְטֹעַ בָּהֶן ¹⁰⁶נִמְעִי נַעֲמָנִים הֵם הָרַחֲמִים
וְהַחֲסָדִים ¹⁰⁷הַנֶּאֱמָנִים, בְּמֹו שְׁכָתוֹב (שם כח, ט) ¹⁰⁸וְהַלֵּכֶת
בְּדַרְכֵּיו". וּבַעֲבוּר ¹⁰⁹כִּי מִן הָאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִקְפִּין אֶת יָדוֹ
וְיִתֵּן לְעֵנִי ¹¹⁰וְלֹא מִדְּרֶךְ רַחֲמָנוּת, כְּעֵינִי שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יב,
י) ¹¹¹וְרַחֲמֵי רַשָּׁעִים אֲכָזְרִי, עַל כֵּן כְּתוּב לֹא תֵאֱמִין אֶת-
לִבְכֶּךָ. וְעֵנֶשׁ הָאֲכָזְרִיּוֹת רַע וָמָר, כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר ¹¹²בְּשִׁעַר
הָאֲכָזְרִיּוֹת בְּעֹזֶרֶת הָאֵל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכְרוֹנָם לְבִרְכָּה
(שבת קנא, ב) ¹¹³"וְנָתַן-לָךְ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהִרְבֶּךָ" (דברים יג,
יח), כָּל הַמֶּרְחָם עַל הַבְּרִיּוֹת ¹¹⁴מִרַּחֲמֵינִי עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם,

ביאורים

106. נִמְעִי נַעֲמָנִים. נְטִיעוֹת נְעִימוֹת וְנַחֲמֻדוֹת. 107. הַנֶּאֱמָנִים. הָאֱמִיתִים,
בלי חשבונות עצמיים (משיבת נפש). 108. וְהַלֵּכֶת בְּדַרְכֵּיו. "מה הוא חנון
ורחום - אף אתה היה חנון ורחום" (ספרי פ' עקב). 109. כִּי מִן הָאֶפְשָׁר.
שיתכן מצב. 110. וְלֹא מִדְּרֶךְ רַחֲמָנוּת. ולא יעשה זאת מתוך רחמנותו
ונדיבות לבו אלא להתייחר ולהתפאר (עפ"י ביאור רבינו למשלי יב, י, וראה
להלן בביאור הבא). 111. וְרַחֲמֵי רַשָּׁעִים אֲכָזְרִי. "ויקרא מתנת הרשעים
'רחמי רשעים', יען כי המתנה פועלת מדת הרחמנות, או על דעת הראים
אשר יחשובו כי הוא נותן מתוך הרחמנות" (ביאור רבינו למשלי שם). "כי אם
יתן צדקה לעני יהיה מתנהג על דרך אכזריות... כגון אם יאכיל העני בביתו
לא ישיגח עליו ולא יקרבו ולא יסביר לו פנים מרוב שררתו, וישיבהו בשפל
המקומות, וינהג עצמו דרך בזיון... ואם הענק יעניקו מכספו ותבואתו -
יתן לו בגלוי ודרך שררה, ולא יחוש אם יחזורו פניו, גם יתפאר עליו וישתתר
ויעבוד בו בגלל דבר מתנתו אשר נתן לו, ולא יחוש בהלבנת פניו" (רבינו
שם). 112. בְּשִׁעַר הָאֲכָזְרִיּוֹת. רבינו חיבר חיבור בשם זה, אך לא זכינו לאורו.
113. וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים. שתרם על הבריות (רש"י). 114. מִרַּחֲמֵינִי עָלָיו מִן

שערי

שער שלישי

תשובה

וְכָל שְׂאִינוֹ מֶרְחָם עַל הַבְּרִיּוֹת אֵין מִרַּחֲמֵינִי עָלָיו מִן
הַשָּׁמַיִם.

לז. ¹¹⁵"וְלֹא-תַחֲסֹם עֵינֶיךָ עָלָיו ¹¹⁶וְלֹא-תַחְמֹל ¹¹⁷וְלֹא-
תִכְסֶּה עָלָיו" (שם שם, ט). הִזְהַרְנוּ בָּזֶה ¹¹⁸"שֶׁלֹּא לַחְמֹל
וְלִרְחֹם עַל הַמַּחְטִיאִים וְהַמְכַשִּׁילִים בְּנֵי-אָדָם. וְאָמְרוּ
רַבּוֹתֵינוּ וְזָכְרוֹנָם לְבִרְכָּה (תנחומא מצורע א) כָּל הַנֶּעֱשֶׂה

ביאורים

השמים. כי במדה שאדם מודד מודדין לו. [ולמדים זאת ממה שכפל הכתוב
'ונתן לך רחמים' שתרם על הבריות, ועל ידי כך 'ורחמך'. ולשון 'ונתן',
פירושו חכמים שה' ימציא לך עניים לרחם עליהם כדי שבזכות זה ירחמו
עליך מן השמים (ספרי דבי רב, פסיקתא צו)]. 115. וְלֹא תַחֲסֹם עֵינֶיךָ עָלָיו.
שנמנע המוסת שלא להציל המסית כשיראהו בסכנת מות ואבוד, ועל זה
נאמר 'ולא תחוס עינך עליו' (ספר החינוך, מצוה תנט). 116. וְלֹא תַחְמֹל.
שנמנע המוסת שלא לטעון דבר של זכות על המסית ואפילו יודע לו זכות
ולא ילמדוהו ולא יזכרוהו עליו (שם ת"ס). 117. וְלֹא תִכְסֶּה עָלָיו. שלא יחריש
המוסת מללמד חובה על המסית, אבל ילמדה עליו, ואמרו חז"ל אם אתה
יודע לו חובה אי אתה רשאי לשתוק (שם תס"א). 118. שֶׁלֹּא לַחְמֹל וְלִרְחֹם
עַל הַמַּחְטִיאִים וְהַמְכַשִּׁילִים בְּנֵי אָדָם. דעת רבינו שאין הכתוב מדבר רק
במסית לע"ז ומשום חומרא דע"ז, אלא גם במחטיאים ומכשילים בשאר
עבירות שאסור לחמול ולרחם עליהם. וז"ל ספר החינוך (מצוה תס"א):
ומרוב אזהרות אלה על המסית [אחד מבני ישראל לעבוד ע"ז] יש לי להבין
שמותר וגם מצוה עליו לשנוא גם כן הרשעים שבשאר עברות, אחר ראותנו
שהשחיתו והתעייבו מעשיהם עד שאין תקוה בהם ולא ישמעו בקול מורים
אבל יבזו דבריהם ולמלמדם לא יטו אוזן, אבל להזיק מגמת פניהם, הנה
אלה רשעים שהיה דוד אומר עליהם 'הלא משנאיך ה' אשנא' וגו'.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

רחמני על¹¹⁹ האכזרים, לסוף נעשה
אכזרי על הרחמנים.

לת.¹²⁰ (יד) לא-תקם ולא-תמר את-
בני עמך" (ויקרא יט, יח). אמרו

יד. לא תקום ולא
תטור. כתב החפץ
חיים (אהבת חסד
ח"ב פכ"ב): "יתבונן
תמיד בנפשו, כמה
פעמים הקניט את
הקב"ה בדבורו
ובמעשיו, ואפילו
הכי אין הקב"ה נוקם
ונוטר לו, ומתחסד עמו בכל עניניו, ואף הוא יעשה כן עם רעהו. ונוכל לומר
שזהו כוונת הכתוב 'לא תקום ולא תטור' את בני עמך, ואהבת לרעך כמוך
אני ה', רוצה לומר, שתתנהג עם רעך כמו שאנכי נוהג במדות עמך ועם כל
העולם, שאיני נוטר שנאה, כמו דכתיב (ירמיה ג, יב): 'כי חסיד אני נאום ה'
לא אטור לעולם'."

עוד כתב החפץ חיים (עה"ת פרשת קדושים): אין לו לאדם להתרעם על
חבירו על שלא עשה עמו טובה או לא הלוה לו מעות וכדו', כי מסתמא לא
נקצב מאת הש"י הטובה הזו אצלו. וגאון אחד היה ממשיל על זה משל, לאחד
שצריך לאיש ששמו ראובן ושאל לאנשים איפה אוכל למצוא את ראובן,
וענו לו במקום פלוני נמצא קבוץ של אנשים אולי ישנו ביניהם. וילך להתם
לדרוש עליו ולא נמצא שם ראובן. האם יעלה על הדעת להתרעם על כל
אחד מהנאספים שם למה שמו שמעון או לוי ולא ראובן?! אלא עליו ללכת
למקום אחר לבקש את ראובן האמיתי. כן הדבר הזה, למה לו להתרעם על
האיש שאינו רוצה למלאות בקשתו, אחרי שאינו האיש שהיה רצון השי"ת
עליו להיטיב עמו? עליו ללכת לבקש את הטובה ממי שנגזר עליו להיטיב
עמו! אשרי אנוש יצייר זה תמיד במחשבתו בכל מאורעותיו בחייו הפרטיים

ביאורים

119. האכזרים. שגדול המחטאיו יותר מן ההורגו, ואין לך אכזריות גדולה מזו.
120. לא תקום. "ואע"פ שאינו לוקה עליו, דעה רעה היא עד מאד, אלא ראוי
לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם, שהכל אצל המבינים
דברי הבל והבאי ואינן כדי לנקום עליהם" (רמב"ם הלכ' דעות פ"ה ה"ו).

ובמסחרו, ולבו יהיה
בריא ושלם, לא
תעלה קנאתו על
אחרים ולא ינקום ולא
יטור.

טו. הרני משאלך
ואיני כמותך שלא
השאלתני. הקשה
בדינא דחיי" (ל"ת יא),
כיון שאסרה התורה
את הנטירה בלב גם
באופן שמשאלו, כל
שכן שאסור באופן

רבותינו זכרונם לברכה (יומא כג, א)
איזו היא נקימה? אמר לו, השאלני
קרדמן. אמר לו, איני משאלך
קרדן שלא השאלתני את שלך.
ואיזו היא נטירה? אמר לו (טו) הרני
משאלך ואיני כמותך שלא
השאלתני. ואין¹²¹ הענש בזה על
הדבור, ¹²²אלא על נטירת¹²³ הלב.

שאינו משאלו, ומדוע הוצרכה להזהיר על הנקימה? ותירץ, שהיה מקום
לומר שאסרה התורה דווקא באופן שונאו בלבבו וכלפי חוץ אינו מראה
לו שנאתו, אך אם מראה שנאתו בגלוי ואינו משאלו שמא לא הקפידה
התורה [ונכמו שמצינו לענין איסור 'לא תשנא את אחיך בלבבך' (ויקרא יט,
יז) שלדעת הסמ"ק (עמודי גולה מצוה יז) מותר להראות לו שנאתו בגלוי
והאיסור הוא רק לשנאתו בלב ולהראות לו פנים יפות], לכן הוצרכה התורה
להזהיר אף על הנקימה. ומאידך, אם היתה התורה מזהירה רק על הנקימה
לא היינו למדים על הנטירה, שהיה מקום לומר שאסרה תורה דווקא כשבא
הדבר לידי מעשה, שאינו משאלו (אחרונים).

ביאורים

121. העונש. בידי שמים. 122. אלא על נטירת הלב. ולפיכך היא מן האזהרות
התלויות בלב. וכתב בספר 'קהלות יעקב' (ח"י סימן נ"ד) שמדברי רבינו
משמע שגם בלא של 'לא תקום' עיקר העונש הוא על נטירת הלב, שהרי
מנה אותו באזהרות התלויות בלב, והוכיח כך גם מדברי הראב"ד בפירושו
לתורת כהנים (זה השער). נמצא לפי"ז שבכל נקימה יש גם איסור נטירה,
אלא שהוא חמור יותר מפני שנמנע בשל כך מלהשאלו. 123. הלב. וכ"כ
בספר החינוך (מצוה רמ"ב): 'אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו'. וכן

וְאָמְרוּ זְכוּרֵנָם לְבָרְכָהּ (שם) כִּי אֶזְכְּרָתָהּ
הַנְּטִירָה¹²⁴ עַל דָּבָר שְׂכַמְמוֹן, אָבָל
¹²⁵עַל דְּבָרֵי נְאֻזָּה וְכוּ' וְדִרְיֶשֶׁת רָעָה
- מִתֵּר¹²⁶ לְשׁוֹם הַדְּבָרִים עַל לְבוֹ.
וְאָמְרוּ זְכוּרֵנָם לְבָרְכָהּ עַל זֶה (שם כב, ב), כָּל תִּלְמִיד-
חֶכֶם¹²⁷ שֶׁאֵינוֹ נֹקֵם וְנוֹטֵר¹²⁸ כִּנְחָשׁ, ¹²⁹אֵינוֹ תִלְמִיד-חֶכֶם.
אָבָל אִם יִכְנָשׁוּ מִמֶּנּוּ מַחֲלָה, ¹³⁰יַעֲבִיר עַל מְדוּתָיו.

ביאורים

מוכח מלשון הרמב"ם (הל' דעות ז, ח): "אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו".
124. על דבר שְׂכַמְמוֹן. כגון השאלת כלים. 125. על דברי נְאֻזָּה וכו' ודרישת
רעה. אם חבירו ביה אותו או דרש את רעתו. 126. לשום הדברים על לבו.
לשמור הדבר בלבו. [אמנם יש ראשונים שנחלקו על דעת רבינו וס"ל
דלמסקנת סוגית הגמרא (יומא כג.) אין חילוק בדבר, ואיסור נקימה ונטירה
נאמרו בכל אופן הן בעניני ממון והן על צער הגוף. ומכיון שכן, כתב החפץ
חיים' (שמה"ל פתיחה לאוין ח-ט בבאמ"ח) שספיקא דאורייתא לחומרא,
וממילא גם בצער הגוף אסור לנקום ממנו, ואם עבר ונקם עובר בלאו].
127. שאינו נוקם. אין הכוונה שינקום בעצמו, אלא אם בא אחר לנקום
עבורו - ישתוק ולא ימחה בו. 128. כנחש. שתכונתו לשמור שנאה בלב.
129. אינו תלמיד חכם. כלומר, אין מדתו כמדת תלמיד חכם, שראוי לו
לייקר תורתו (מאירי). [וביאר בספר 'שעורי דעת' (להגריי"ל בלון, ח"ג
תקיפות הדעת) כי מי שאינו יכול לנקום ולנטור במקום הראוי, אינו תלמיד
חכם ואינו תלמידה של החכמה. כי מי שמנהל מעשיו על פי החכמה,
עושה כל מה שנחוצו וראוי בדרך החכמה, בין לחסד ובין למשפט. ובכך
שאדם זה נוהג אך ורק בחסד ואינו נוקם ונוטר במקום הראוי, אות וסימן
הוא שגם הטוב שהוא עושה אינו נובע מחמת חכמתו אלא מחמת טבעיו].
130. יעביר על מדותיו. וימחול.

לֹא. "לֹא-תִשְׁנֵא אֶת-אֶחִיד בְּלִבְכֶּךָ"
(ויקרא יט, יז). הִזְהָרְנוּ בָּזֶה
לְהִסִּיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַשְּׁנָאָה, וְהִיא
מִדָּה¹³¹ מְעוּלָּלֶת פְּשָׁעִים רַבִּים
וּמִסְכָּפֶת כְּמָה¹³² עֲלִילוֹת נִשְׁחָתוֹת,
כְּמוֹ לְשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא נִשְׁקוּל¹³³ כְּנֶגֶד
כְּמָה חִיבֵי מִיתוֹת בֵּית-דִּין כְּאֲשֶׁר
יִתְבָּאֵר (לקמן אות ר' והלאה), וְכְמוֹ
¹³⁴דִּרְיֶשֶׁת רָעָה, וְהִשְׁמָחָה לְאִידִי,
וְגִרְיָמוֹת נְזֻקִים לְחֻבְרִים, ¹³⁵וְהִלִּיכָת
רַכִּיל, וְנִקְיָמָה וְנְטִירָה, ¹³⁶וּמִאֲבָרָת

הנחש (בראשית ג, טו) "ואתה תשופנו עקב" - "ואת תהא נטיר ליה לסיפא". כלומר, אתה תשמור לו לאדם שנאה עד הסוף (רבינו אליקים). המהרש"א פירש, שכשם שהנחש נושך את האדם רק בעקבו שהוא המקום היותר שפל, אף שהאדם ממיתו בראשו שהוא מקום חיותו, כמו שנאמר (שם) 'הוא ישוף ראש ואתה תשופנו עקב', כן תלמיד חכם צריך

ביאורים

131. מעוללת פשעים רבים. גורמת ומביאה הרבה איסורים נוספים.
132. עלילות נשחתות. מעשים נפסדים ומקולקלים. 133. כנגד כמה חייבי מיתות ב"ד. עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים (ערכין טו:).
134. דרישת רעה. שמתוך שנאה דורש את רעת חבירו. 135. והליכת רכיל.
אומר לאחרים אלו דברי גנאי דיבר פלוני עליכם. 136. ומאברת טובה הרבה. מצוות עשה ומדות טובות הרבה (זה השער). "גם מסבבת ביטול הרבה

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

טֹזְכָה הָרַבָּה מִן הַנֶּפֶשׁ, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר
 137 כְּשֶׁעַר הַשְּׁנֵאָה. וְרָאָה עַד הֵיכָן
 הִגִּיעַ עַנְשׁ הַשְּׁנֵאָה, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ
 זְכוּרֵנָם לְבִרְכָּה (יומא ט, ב) בֵּית שְׁנֵי
 שְׁהָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים
 מִפְּנֵי מַה חָרַב? (י) מִפְּנֵי 138 שְׁנֵאָתָה-חֲנָם
 שֶׁהָיְתָה בֵּינֵיהֶם.

יז. מפני שנאת חנם
 שהיתה ביניהם.
 הקשה הגאון רבי
 יהונתן אייבשיץ זצ"ל
 (יערות דבש א, י),
 הרי היו בבית שני
 צדוקים ובייתוסים
 שכפרו בתורה שבעל
 פה ובהשאת הנפש,
 והרי זה כעין חטא
 עבודה זרה? והנצי"ב
 ב'מרומי שדה'

ובהקדמה ל'העמק דבר' הוסיף להקשות, הרי היה שם גם חטא שפיכות
 דמים, כפי שמבואר במסכת גיטין (בענין הבריונים שבזמן החורבן) ובע"ז
 (ח): ובספר יוסיפון?

ותירץ ב'יערות דבש', שאין כוונת הגמרא שלא היו בהם שאר עבירות, אלא
 ששורש ויסוד העבירות של הצדוקים בבית שני היה עוון שנאת חנם (עיין
 שם ביאור הדברים), וכעין זה כתב ב'בית הלוי' פרשת בא, שמתוך ששנאו
 הצדוקים את החכמים מקבלי התורה שבעל פה (שנאת עם הארץ לתלמיד
 חכם, עיין פסחים מט:), באו לידי כפירה בתורה. והנצי"ב בהקדמתו שם
 כתב: "שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות
 עולמיות, ועל כן, מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו
 שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ועל ידי זה באו לידי
 שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכלל הרעות שבעולם עד שחרב הבית" (ועיין
 מרומי שדה ביתר ביאור).

ביאורים

עשיין, כמו: פריקה, טעינה, והדרת פני זקן, וקימה מפני שיבה, והשבת
 אבידה ושאר כיוצא בהן (יד הקטנה הלכ' דעות פ"ז). 137. כְּשֶׁעַר הַשְּׁנֵאָה.
 רבינו חובר חבור בשם זה, אך לא זכינו לאורו. 138. שְׁנֵאָתָה חֲנָם. שנאה ללא
 סיבה מוצדקת, שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשונאו, ואף על פי

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

מ. "וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע" (דברים
 כג, י). פֶּרְשׁוֹהוּ זְכוּרֵנָם לְבִרְכָּה
 (כתובות מו, א) 139 שְׁלֹא יִהְיֶה רָע
 בַּיּוֹם וּבַיּוֹם לְיָדֵי 140 טְמֵאָה בְּלִילָה,
 וְאֶת-עַל-פִּי שְׁאִינוּ מִהֲרֶהֱרַח 141 כְּדִי
 לַעֲשׂוֹת. 142 וְדָבָר הַלְּמַד מִעֲנִינוּ
 שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו (דברים כג, יא) "כִּי-יִהְיֶה
 כָּף אִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יִהְיֶה טָהוֹר מִקֶּרֶה-
 לִילָה".

מא. "וְלֹא-תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לִבְכֶּכֶם

על בוריו. ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם
 לפי קוצר דעתו. כיצד, פעמים יתור אחר עבודה זרה ופעמים יחשב ביחוד
 הבורא שמה הוא שמה אינו. מה למעלה ומה למטה מה לפניו ומה לאחור.
 ופעמים בבבואה שמה היא אמת שמה אינה, ופעמים בתורה שמה היא מן
 השמים שמה אינה, ואינו יודע המדות שידון בהן עד שידע האמת על בוריו

ביאורים

כן שונאו (רש"י שבת לב: ד"ה שנאת חנם). 139. שְׁלֹא יִהְיֶה רָע בַּיּוֹם.
 בהרהורי זנות. 140. טְמֵאָה. קרי. 141. כְּדִי לַעֲשׂוֹת. את העבירה, כלומר,
 אפילו כאשר אין כוונתו להוציא את מחשבתו אל הפועל. 142. וְדָבָר הַלְּמַד
 מִעֲנִינוּ. ממה שכתוב אחרינו "מקרה לילה", דורשים חז"ל שה"שמירה מדבר
 רע" שמזהיר עליה הכתוב היא ההימנעות מדבר המביא לידי טומאת קרי,
 דהיינו "הרהורי זנות" (רש"י).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ואַחֲרֵי עֵינֵיכֶם (במדרב טו, לט).
הִזְהַרְנוּ בָּזֶה שְׁלֹא לִחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת
עֲבֵרָה ¹⁴³ **וְעַל כָּל דָּבָר** ¹⁴⁵ **פֶּשַׁע**
וְחַטָּאָה כְּעֵנֶן שְׁנֵאמַר (משלי כד, ח)
מִחְשָׁב לְהִרְעֵי, **וְשְׁלֹא לְהִרְהֵר**
בְּדַבְּרֵי הַמִּינִים פֶּן יִכְשַׁל וַיִּמָּשֶׁךְ ¹⁴⁷
אַחֲרֵיהֶם. וְאִשֶּׁר יָשִׁיב אֶל לְבוֹ כִּי

ונמצא יוצא לידי מינות. ועל ענין זה הוזהרה תורה ונאמר בה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם", כלומר, לא ימשך כל אחד מכם אחר דעתו הקצרה וידמה שמחשבתו משגת האמת. כך אמרו חכמים: "אחרי

לבבכם" - זו מינות, "ואחרי עיניכם" - זו זנות. ולא זה, אע"פ שהוא גורם לאדם לטרווד מן העוה"ב - אין בו מלקות" [לפי שאין בו מעשה (כסף משנה), או "לפי שאין בו דבר מסוים שנוכל להתרות בו העובר" (ספר החינוך)]. הרב חיד"א ז"ל הקשה, הרי כלל נקוט בדינו "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה" (קידושין מ), וא"כ מדוע עובר כאן על המחשבה? ותרץ, שכאשר האיסור הוא המעשה, כאכילת נבילה או לבישת כלאים וכדומה, וחייב לעשותו - אזי מחשבתו אינה מצטרפת למעשה. אבל בשני אלו, מינות ועריות - האיסור הוא המחשבה עצמה. ומצינו (בגמרא שם) שהרהור בעבודה זרה וכפירה נחשב כמעשה, וכן במלחמת מדין הביאו כפרה על הרהור.

ביאורים

¹⁴³. עברה. זנות. ¹⁴⁴. ועל כל דבר פשע וחטאה. שלא לחשוב על כל דבר האסור לעשותו, ולא רק עבירת זנות [אלא שבזנות, גם אם אינו חושב לעשותה אלא רק מהרהר בה עובר על "ונשמרת", כדלעיל, ובהסתכלות עובר על "ואחרי עיניכם" כדלקמן אות סד]. ¹⁴⁵. פשע וחטאה. במלבי"ם (ויקרא לד, ו) פירש, פשע מצד המרד, וחטאה היא מצד התאוה. ¹⁴⁶. מחשב להרע. חושב לעשות דבר רע, והוא כולל הכל. ¹⁴⁷. בדברי המינים. כמו שדרשו חז"ל (ברכות יב): "אחרי לבבכם - זו מינות", שהוא דבר התלוי בלב.

יט. לא תקבל שמע דשקר. יש לעיין, כיון שלשון הרע אסור לספר אפילו אם הדברים הנאמרים הם אמת, כמו שהוכיח החפץ חיים בתחלת ספרו מדברי הגמרא והפוסקים [ואדרבה, אם יש תערובת של שקר בסיפורו הוא בכלל מוציא שם רע שעווננו גדול הרבה, עיי"ש], א"כ מדוע כתבה התורה האזהרה ללשון הרע "לא תשא שמע שוא" שפירושו שקר כמש"כ התרגום, הלא איסור לשון הרע הוא

הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בּוֹחֵן לֵב וְחוֹקֵר כְּלִיּוֹת,
אִיךָ יַעֲזִיז פָּנָיו לְטִמָּא לְבוֹ ¹⁴⁸ **בְּדַבָּר**
כְּלִיעֵל יִצּוֹק בּוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו
הַשְּׁלֹם (שם שם, ט) ¹⁴⁹ **זִמַּת אוֹלֵת**
חַטָּאת". וְעוֹד אָמַר (שם ו, טז-יח)
"שֵׁשׁ-הֵנָּה שָׁנָא יי וְשִׁבְעַת תּוֹעֲבוֹת
נִפְשׁוּ וְגו' ¹⁵⁰ **לֵב חָרַשׁ מַחֲשָׁבוֹת אָוֶן".**

מב. "לא תשא שמע שוא" (שמות כג, א). **הִזְהַרְנוּ בָּזֶה** ¹⁵¹ **שְׁלֹא**
לְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר
הַתַּרְגוּם, (י"ב) לֹא תִקְבֹּל שְׁמַע דְּשֻׁקָּר.

אפילו על אמת?

לקמן באות רי"ג כתב רבינו: "והנה הוזהרנו במה שכתוב 'לא תשא שמע

ביאורים

¹⁴⁸. בדבר כליעל יצוק בו. (מלשון הכתוב תהלים מא, ט): "יצוק" מלשון יציקה, כלומר ישפוך בו דברי בליעל. ¹⁴⁹. זמת אולת חטאת. מחשבת אולת ורשע נחשבת לחטאת אם כי לא עשה מעשה (מצו"ד). ¹⁵⁰. לב חורש מחשבות און. לב הזומם מחשבות רשע. ¹⁵¹. שלא לקבל לשון הרע. לא להאמין בלבו לדברי גנות ששמע על חבריו. ובספר 'חפץ חיים' (כלל ו, ב, ובבאמ"ח שם) מוכיח שישנו איסור גם בעצם השמיעה אפילו אם אינו מאמין בדבר. וכוונת הכתוב "לא תשא" - מלשון משא.

מג. ^(כ) **לֹא תַחֲמוֹד בֵּית רַעְךָ** (שם כ, שוא, שלא נאמין בלבנו סיפור לשון

הרע להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שנאמר עליו. והיינו שצויה התורה את השומע לחשוב שמה שסיפר המספר הוא שוא ושקר. ובאות רי"א כתב, "הנה הוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשה"ר, אולי הוא שוא ושקר".

וב'חפץ חיים' (פתיחה ללאוין בבאמ"ח סק"ב) כתב ליישב, שהתורה ירדה לסוף דעתו של המספר שבדאי לא יבוש לערב בתוך הסיפור דבר שאינו אמת, כדי להטעים את הדבר לפני השומע.

ובספר יד הקטנה (הל' דעות פ"ט הל' ח') כתב "כי כל דיבור הנמאס והנתעב אע"פ שהוא אמת הרי זה נקרא שוא ושקר, כלומר שאין בו ממש ואין דבר טוב נמצא בו כי אם רע" וכו'.

בביאור אגדות (ס"ה אות ט' בסוף ספר 'קובץ הערות') להגר"א וסרמן זצ"ל, כתב וז"ל: "ולפי זה איסור לשה"ר הוא רק אם אינו אמת, שאע"ג שהמעשה אמת אבל הגנאי אינו אמת, וא"כ גדר לשה"ר הוא דיבור שקר המזיק בגופו או בממונו או בכבודו". כלומר, שהוא מתגנה בעיני השומע וכל ערכו יורד בעיניו, וזה בודאי שקר, כי גם אם עשה מה שסיפרו עליו עדיין אינו נפסל לגמרי, ובפרט שאולי לא ידע חומר האיסור, או שהיה שוגג, או שמא עשה תשובה (כמש"כ הח"ח שהובא בדברי הגר"א וסרמן שם).

כ. לא תחמוד בית רעך. כתב האבן עזרא: "אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה: איך יהיה אדם שלא יחמוד יפה בלבו כל מה שנחמד למראה עיניו? ועתה אתן לך משל. דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת המלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו, כי ידע כי זה לא יתכן. ככה כל משכיל צריך שיידע, כי אשה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה'... ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה ה' לו, יותר היא נשגבה (רחוקה) בעיניו מבית המלך בלב הכפרי".

בדרך אחרת מיישב זאת ה"בית הלוי": צא וראה שאם יתאוה אדם לתאוה הגדולה ביותר לפי טבעו, והוא כבר קרוב להשיגה ויצרו בעור בו כאש, בכל זאת, אם לפתע יתקוף אותו פחד כלשהוא, וכגון שהחליק בדרכו והוא מט ליפול - תתבטל ממנו התאוה כלא היתה, ובו ברגע ישכח מכל חשקו

ותשוקתו. כי על כן טבע הוא שטבע הקב"ה בבריאה, שפחד קל מבטל כל החמדות והתאוות. ואחרי שהזהירה תורה "לא תחמוד", הרי מכח היראה והפחד מהאיסור לא היה עולה בו מחשבת

(י), ^(כא) **וְלֹא תִתְאֲוֶה בֵּית רַעְךָ** (דברים ה, יח). **הִזְהַרְנוּ בְּזֶה שְׁלֹא** ¹⁵² **לְהִתְעַלְל עַל־לִוְת בְּרִשָּׁע לְקַחַת שָׂדֶה וְכָרֶם וְכָל אֲשֶׁר לְרַעְנוּ**, ¹⁵³ **גַּם כִּי נִתֵּן מְכָרֶם. וְהִזְהַרְנוּ עַל מַחֲשַׁבֶּת הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה** ¹⁵⁴ **שְׁלֹא נִסְכָּחִים בְּמַחֲשַׁבֶּתֵנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ,**

חימוד כלל.

כא. ולא תתאוה בית רעך. החילוק בין "לא תחמוד" לבין "לא תתאוה", ביאר הרמב"ם בספר המצוות (מצוה רסו) וז"ל: "הזהרנו מהשים מחשבתנו לחמוד מה שיש לאחינו ולהתאוות בו, שזה יהיה מביא לעשות תחבולה לקנותו, וזהו לשון האזהרה שבאה בזה הענין - אמר 'לא תתאוה בית רעך'. ואין השני לאוין אלו בענין אחד, אבל הלאו הראשון והוא 'לא תחמוד' מזהיר שלא לקנות מה שיש לזולתנו, והלאו השני מזהיר מפילו להתאוות בלבנו לבד. ולשון מכילתא: נאמר כאן 'לא תחמוד בית רעך' ולהלן הוא אומר 'לא תתאוה בית רעך', לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החימוד בפני עצמו... וביאור זה: שאם ראה דבר יפה אצל אחיו, אם גברה מחשבתו עליו והתאוה בו, עבר על 'לא תתאוה'. ואם התחזק בו אהבת הדבר ההוא עד שישתדל להגיעו אצלו, ולא יסור מחלות פניו ולהכביד עליו שימכרוה או יחליף אותו אליו במה שהוא יותר טוב ממנו ויותר שוה, ואם הגיע אל בקשתו הנה כבר עבר על 'לא תחמוד' גם כן אחר שקנה הדבר שהיה לחבירו ולא היה רצונו למוכרו אבל הכביד עליו והערים עד שלקחו ויהיה שלו כבר עבר שני לאוין 'לא תתאוה ולא תחמוד'.

ביאורים

¹⁵². להתעלל עלילות ברשע. (לשון הכתוב תהלים קמא, ד) לחפש תחבולות וזון. ¹⁵³. גם כי נתן מכרם. גם אם נשלם תמורתם. ¹⁵⁴. שלא נסכים במחשבתנו לעשותו. מלשון רבינו משמע שיש איסור גם במחשבה

שנאמר לא תחמד. ואם ¹⁵⁵ יכסף אדם שימכר לו חברו שדה או כרם או אחד מחפציו ¹⁵⁶ ולא יש את נפשו למכרו, ואם יפצר בו ברב דברי תחנונים ובוש להשיב פניו - אסור לפצר בו, כי זה כמו הברח ואנס. ואם החומד לקחת כל חפץ הוא איש נכבד ¹⁵⁷ שאם ישאל שאלה ¹⁵⁸ אור-פניו לא יפילון, אסור לשאל מעם רעהו מקח או מתת, בלתי אם ידע כי נתון ותן לו בנפש חפצה ולא ירע לבבו בתתו לו.

מד. מן האזהרות התלויות בלשון.

"כי" יי אלהיך מתחלף בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך ויהיה מחנך קדוש ¹⁵⁹ ולא יראה כך ערות דבר" (דברים כג, טו). אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות

כה, ב) כי ¹⁶⁰ בכלל האזהרה הזאת, אשר בהגותנו בתורת השם יתברך ובדברנו בתפלה לפניו, יהיה מחנך קדוש ולא יראה בנו ערות דבר. לכן נצטוונו בזה להזכיר שם-שמים בקדשה, ולעסוק בדברי תורה ותפלה בקדשה, שלא להזכיר שם-שמים ודברי-תורה ¹⁶¹ אם הוא ערם או אם יש שם אדם ערם כנגדו. וכן הזהרנו ¹⁶² שיהיה המקום נקי, כמו שנאמר (דברים כג, יד) "והפרתה בה ושבת וכסית את-צאתך". וכל-שכן כי הוא מזהר שלא להזכיר שם-שמים אם אין ידיו נקיות, ואם נגעו ידיו בדבר הנמאס עליו - ורחצן, וכענין שנאמר (תהלים כו, ו) ¹⁶³ "ארחץ בנקיון כפי". ובלכתו בדרך והוא מסתפק אם הדרך נקי, אל יזכיר שם שמים ואל ידבר בדברי-תורה. ואם יש דבר שאינו נקי לאחריו, כגון צואה ¹⁶⁴ או נבלה או

ביאורים

160. בכלל האזהרה הזאת. שהרי עיקר האזהרה נאמרה בצאתם למלחמה. 161. אם הוא ערום. שעל זה נאמר "ולא יראה כן ערות דבר" (דבר מלשון דיבור, שלא יאמר דברים שבקדושה כנגד הערוה, רש"י שבת כג.). 162. שיהיה המקום נקי. שעל זה נאמר "והיה מחנך קדוש". 163. ארחץ בנקיון כפי. "ואסובבה את מזבחך ה'" להקריב קרבן, ותפלה במקום קרבן (פתח השער). [עוד יל"פ, "כפי" מרמז על תפלה, כמו שכתוב בתפילת שלמה (מלכים-א ח, כב): "ויפרוש כפיו השמים", והפסוק נדרש ארחץ בנקיון לתפלה (עץ יוסף, ברכות טו.)]. 164. או נבלה. כ"ה בירושלמי פ"ג

ביאורים

עצמה, וכמש"כ הסמ"ק (מצוה י"ט): "מ"מ נראה שאף בלב אסור, אך אינו נגמר להתחייב עליו עד שיעשה מעשה". 155. יכסוף. ישתוקק. 156. ולא יש את נפשו. ואין ברצונו של המוכר. 157. שאם ישאל שאלה. שאם יבקש בקשה גם בלי הפצרה. 158. אור פניו לא יפילון. (מלשון הכתוב איוב כט, כד), לא יקהו מאור פניו, לא יסרבו לו. 159. ולא יראה כן. ה' אלווקיך.

עיונים

לבאר מה שאמרו בברכות (נה). "אמר רבי יוחנן, אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר ייב חכמתא לחכימין". וקשה, הכיצד ניתן לומר כי החכמה ניתנה לחכמים, הלא בטרם ניתנה להם החכמה אף הם לא היו חכמים, ומאין תמצא אצל האדם חכמתו הראשונה? וביאר על פי מה שכתוב (איוב כח, כח) "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה", וכן בתהלים (קיא, י) "ראשית חכמה יראת ה'", והיינו כי היראה תקרא חכמה, ואין הקב"ה נותן חכמה, היינו חכמת התורה - אלא למי שיש בו חכמה, היינו אוצר היראה. עכת"ד. וזהו שכתב רבינו "וזהוהירות בזה מדרכי יראת שמים וכו', ואמרו חז"ל 'הב חכמתא לחכימין', והיינו לחכמים שהם מכבדים את התורה ויודעים לשמור על טהרתה ולא לבזותה בעסקם בה במקומות מטונפים, שהוא הסמל ליראת שמים.

בספר "טעמא דקרא" (פרשת בלק) ביאר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דברי המדרש (במ"ר כב, ז): "שני חכמים עמדו בעולם, אחד מישאל ואחד מאומות העולם, אחיתופל מישאל ובלעם מאומות העולם, ושניהם נאבדו מן העולם כו' למה? שלא היתה מתנתן מן הקב"ה, אלא חוספין אותה להם". וקשה, איך אפשר לחטוף לעצמו חכמה, הא כתיב 'כי השם יתן חכמה' וגו' 'הב חכמתא' וגו' [והרי אחיתופל גדול בתורה היה]? אבל יש לפרש, שכבר הבטיחו חז"ל (מגילה ו:): "יגעתי ולא מצאתי אל תאמין", ולכן כל המתגיע בתורה זכותו שידע ויחכם, אבל אם אין לומד בדרך שהקב"ה רוצה כגון הלומד בט"ב ובימי אבלות, או בליל שבת לאור הנר או לאור שנעשה באיסור ע"י ישראל, או שלומדים ומהרהרין ד"ת במקומות האסורים בהרהור, או באמצע התפלה וחזרת הש"ץ וקדיש, שכל זה אסור על פי דין וכה"ג, כל זה נקרא שחטפו החכמה לעצמן ולא מהקב"ה ולכן חכמה כזו לא תצליח. עכ"ד. ונראה שזוהי משמעות דברי רבנו כאן ממה שכתב שהנוהר במבואות המטונפות כדומה עליו אמרו חז"ל 'הב חכמתא לחכימין', דהיינו שהתורה ניתנת לו בצורת נתינה, ולהיפך ח"ו תורתו נקראת חטופה.

ויש להוסיף מה שכתב ה"משך חכמה" (דברים לב, מז) בביאור דברי הגמרא (ברכות כד:): "היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא קריאת שמע, ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא - פוסק... ואם פסק מה שכרו, אמר רבי אבהו

¹⁶⁵ מי-משרה, צריך שירחיק ארבע אמות ממקום ¹⁶⁶ שפלה הריח, ¹⁶⁷ ולפניו כמלא עיניו. והזהירות בזה - מדרך יראת-שמים, שנאמר (מלאכי ג, טז) ¹⁶⁸ ליראי יי ולחשבי שמו". ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות כד, ב), ¹⁶⁹ כי דבר-יי בזה" (במדרש טו, לא) נאמר על המדרב דברי-תורה ¹⁷⁰ במבואות המטונפות. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (קהלת רבה א, יז), ¹⁷¹ 'הב חכמתא לחכימין' (דניאל ב, כא) - מפני ^(כ) כי החכמים מכבדים את התורה ועוסקים בה

ביאורים

ה"ה. ¹⁶⁵ מי משרה. מים ששורים בהן פשתן והם סרוחים. ¹⁶⁶ שכלה הריח. שבו הריח כבר אינו מורגש. ¹⁶⁷ ולפניו כמלא עיניו. אם ישנו דבר שאינו נקי מלפניו - עליו להתרחק עד שלא יראה את אותו דבר, ורק אז יכול להזכיר דבר שבקדושה. ¹⁶⁸ ליראי ה' ולחשבי שמו. תרגם יונתן "ולדמחשבין ליקרא שמי" - למחשבים לכבד שמו ע"י אי הזכרתו במקום שאינו נקי. ואולי כוונתו למחשיבים שמו (מלשון חשיבות), שלא להזכירו במקום שאינו נקי, ובכך נמדדת יראת ה'. [וכשעובר ע"ז הרי מלבד שעובר על מ"ע של 'היה מחניך קדוש', כתב רבינו (לקמן אות סא) שעובר גם בלאו דלא תחללו את שם קדש']. ¹⁶⁹ כי דבר ה' בזה. דיבור ה', דהיינו דברי תורה שהיא מצוה שבדיבור (עפ"י ריטב"א). [בערוך השולחן (ס"ב) כתב שכל דברי תורה הם שמותיו הקדושים כידוע]. ¹⁷⁰ במבואות המטונפות. במקומות שיש בהם צואה או מי רגלים (רמב"ם הל' ק"ש ג, ד). ¹⁷¹ יהב חכמתא לחכימין. הקב"ה נתן את התורה לחכמים. [שם חכם הונח על המתנהג בדרכי החכמה, ושם טפש על הפכו (עץ יוסף)].

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

¹⁷² בְּקִדְשָׁהּ, וְאֵלֶּיךָ נִתְּנָה לְטַפְשֵׁים -
הָיוּ מְדַבְּרִים בְּדַבְּרֵי-תוֹרָה מִבְּכוֹאוֹת
הַמִּטְנָפוֹת.

מזה. וַיֵּשׁ בְּאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת
בְּלִשׁוֹן שְׁלוֹקִין עֲלֵיהֶן, כִּי
כֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּה
(מכות טז, א) כָּל הָאֲזְהָרוֹת שֶׁבַּתוֹרָה
לֹא שָׂאִין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לֹקִין
עָלָיו, חוּץ ¹⁷³ מִנִּשְׁבָּע [יְמִימָר]
וּמִקְלָל אֶת חֲבֵרוֹ ¹⁷⁴ בְּשֵׁם. וְהִשְׁבֹּעָה
לִשְׂוֹא, אֶף-עַל-פִּי שָׂאִין בָּהּ מִיתָת
בֵּית-דִין, עֲנִשָּׁה חֲמוֹר בִּידֵי-שָׂמִים
יֹתֵר מִהֲרַבָּה עֲבֻרוֹת שֵׁשׁ בָּהֶן
מִיתַת בֵּית-דִין, ⁽²⁵⁾ כִּי הִנֵּשְׁבָּע לִשְׁקֹר

עליו הכתוב אומר
'ובדבר הזה תאריכו
ימים' (דברים לב,
מז). ויש להבין, מה
השייכות של שכן זה
למי שפסק מלהרהר
במקום האסור?
וביאר, דשמא יאמר
אדם הואיל ואני פוסק
מתורה במקומות
המטונפים - אבד
זמני לריק, ע"ז באה
לו ההבטחה "כי לא
דבר ריק הוא מכס
כי הוא חייכם ובדבר
הזה תאריכון ימים",
במה שתתרוקנו מזה
תאריכו ימים (שערי
מאור). עוד יש לפרש,
על פי מה שנאמר
'יראת ה' תוסיף ימים'
(משלי י, כז), וכיון
שנזהר מלקרות ק"ש
במקומות המטונפים

מחמת יראת שמים שבו [כדברי רבינו "והזהירות בזה מדרכי יראת שמים"],
בזכות זה יזכה לאריכות ימים.

בג. כי הנשבע לשקר מחלל את השם. "כי הנשבע בשם הגדול לאמר דבר

ביאורים

¹⁷². בקדושה. בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (לשון המדרש). ¹⁷³. מנשבע.
שבועת שקר. ¹⁷⁴. בשם. בשמו של הקב"ה.

שהיה, והוא יודע
ששקר בפיו, הנה הוא
מקל ביראת אלהים,
כאומר בלבו שאין
אמת [במציאותו
יתברך, ח"ו, כשם
שאין אמת בשבועתו],

מִחֲלָל אֶת הַשֵּׁם, שְׁנֹאֹמֵר (ויקרא יט,
יב) "וְלֹא-תִשָּׁבַעוּ בְּשֵׁמִי לִשְׁקֹר
וְחִלְלֵת אֶת-שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יי",
וְחִלּוֹל-הַשֵּׁם עֲנִשׁוֹ חֲמוֹר ¹⁷⁵ מִכָּל

תאלמנה שפתי" (לשון החינוך מצוה ל'). וכעין זה כתב המב"ט (בית אלהים
שער היסודות לא) שהנשבע לשוא וכל שכן הנשבע לשקר, לא רק מזלזל
ומיקל ראש במושגים מקודשים, אלא אף שומט הוא בשבועתו את הבסיס
לקיומו של העולם. שהרי רצון ה' הוא המקיים את כל העולמות, והנשבע
שבועת שקר בשם ה' הוא ככופר במציאותו יתברך, שהרי משמעות השבועה
היא, שכמו שמציאותו יתברך אמיתי, כך הדבר ההוא שנשבע עליו הוא
אמיתי, ואם הוא עובר על זה [ונשבע לשוא או לשקר], הריהו כאילו מכחיש
מציאותו ח"ו. משום כך אמרו חז"ל (שבועות ט א): "שכל העולם כולו
נודעו בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם ה' אלוֹקִיךָ לשוֹא", "כי
כל העולם מודים במציאותו יתברך... והנשבע לשוא הוא כמכחיש מציאותו
ח"ו, והרי כל העולם שברא אין לו קיום בלתי ומזדעזע ועומד ליחרב".

המהר"ל (תפארת ישראל פל"ט) כתב, שעוון שבועת שקר חמור אף יותר
מחטא הכפירה בה'. כי הכופר בעיקר והעובד עבודה זרה, למרות שחוטאים
חטא חמור נגד הקב"ה, בכל זאת אין הם מבזים את שמו ואינם מחללים
כבודו. אבל המאמין בה' ונשבע בשמו לשקר, הוא חמור יותר, כי הוא מחלל
ומבזה את שמו של הקב"ה שחוטמו אמת. משל למה הדבר דומה, למלך
המולך במדינה, ועיר אחת מרדה בו, ביטלה את סמכויותיו ומינתה לעצמה
מלך אחר תחתיו. עיר נוספת במדינתו, אמנם לא מרדה בו בפועל, אך נהגה
לזלזל בו ולבזות את כבודו. הנה, למרות שהעיר הראשונה חטאה למלך חטא
חמור במרידתה בו, חמור הוא יותר עוונה של העיר השניה שזלזלה בו ופגעה
בדמותו ובמעמדו.

ביאורים

¹⁷⁵. מכל העבירות. אף מחייבי מיתות ב"ד [במסכת יומא (פז). מבואר

העברות, ¹⁷⁶ ולא נכתב בן על אחת מן העברות אלא על השבועה לשקר ועל עבודה זרה, שנאמר (שם כ, ג) "כי מזרעו נתן ¹⁷⁷ למלך למען טמא ¹⁷⁸ את מקדשי ולחלל את שם קדשי". ונאמר באזהרות עבודה זרה (שמות כ, ה) "לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יי אלהיך אל קנא", רצונו לומר, כי לא יסלח לעון עבודה זרה ¹⁷⁹ על דרך סליחתו לשאר עברות, בענין שפלות (ירמיה ה, ז) ¹⁸⁰ "אי לזאת אסלח לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים". וכן כתוב באזהרת השבועה לשקר (שמות כ, ז) ¹⁸¹ "כי לא ינקח יי את אשר ישא את שמו לשוא". ונכתבה אזהרת השבועה לשקר ¹⁸² אחר אזהרת עבודה זרה, יען וביען כי השבועה לשקר נמצא בכנפיה ¹⁸³ עון חלול השם ותפרך. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ויקרא

ביאורים

שחיבי כריתות ומיתות בית דין מתכפרים ביסורים, ואילו חילול השם לא מתכפר ביסורים אלא במיתה. הובא לקמן בדברי רבינו שער ד' אות ו. ¹⁷⁶ ולא נכתב בן. לשון חלול השם. ¹⁷⁷ למולך. לפסל ששמו מולך. ¹⁷⁸ את מקדשי. את הקדוש לי, כלומר עם ישראל שהוא מקודש לי. ¹⁷⁹ על דרך סליחתו. כדרך שהוא סולח. ¹⁸⁰ אי לזאת וגו'. בתמיה, שמה לזאת אסלח לך? (רש"י), הלא בניך עזבוני וישבעו וגו'. ¹⁸¹ כי לא ינקח. כי לא יסלח, והוא מעין האמור בעבודה זרה, וזה מוכיח חומרת הנשבע לשקר. ¹⁸² אחר אזהרת עבודה זרה. בעשרת הדברות, "לא תשא" מיד לאחר "לא יהיה לך אלהים אחרים". ¹⁸³ עון חילול ה'. כמו בעבודה זרה.

רבה כב, ו) בענין מה שפלות (משלי ל, ח-ט) ¹⁸⁴ "ראש ועשר אל תתן-לי ¹⁸⁵ הטריפני לחם חקי, ¹⁸⁶ פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי ¹⁸⁷ ופן-אורש ונגבתי ¹⁸⁸ ותפשותי שם אלהי", ¹⁸⁹ השניה קשה מן הראשונה, שנאמר (יחזקאל כ, לט) ¹⁹⁰ "ואתם בית-ישראל בזה-אמר אדני אלהים איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם-אינכם שמעים אלי ואת-שם קדשי לא תחללו-עוד". רצונו לומר, כי ענש הנשבע לשקר בבית-דין חמור מענש העובד עבודה זרה בסתר, מפני חלול השם. ואמרו זכרונם לברכה (שנועות לט, א) על כל עברות שבתורה נפרעין ממנו ¹⁹¹ וממשפחתו, וכאן ממנו

ביאורים

¹⁸⁴ ראש. דלות, עוני. ¹⁸⁵ הטריפני לחם חוקי. פרנסני מאכל קצוב די הסיפוק להחיות הנפש ולא יותר (מצ"ד). ¹⁸⁶ פן אשבע. מתוך עושר 'וכחשתי' - בהקב"ה מרוב גאווה, ומהו הכחשה, 'ואמרתי מי השם' - כלומר אין אלהים (רש"י), הרי עבודה זרה אמורה. ¹⁸⁷ ופן אורש ונגבתי. ופן אהיה עני ומרוב עניותי אתפתה לגזול, ואחר שיתבעוני בב"ד - אשבע לשקר בשם ה'. ¹⁸⁸ ותפשותי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר (רש"י). ¹⁸⁹ השניה קשה מן הראשונה. שבועה לשקר קשה מן עבודה זרה. ¹⁹⁰ ואתם בית ישראל וגו'. ביאור הפסוק לדברי רבינו הוא: טוב יותר ש"איש גלוליו לכו עבדו", כלומר שתעבדו ע"ז בסתר, "ואחר אם אינכם שומעים אלי", כלומר מאחר שאינכם שומעים אלי, "ואת שם קדשי לא תחללו עוד", כלומר לפחות לא תחללו שמי ע"י שבועה לשקר בב"ד, כי זה חמור יותר (זה השער). ¹⁹¹ וממשפחתו. כשמחפים ומגינים עליו, ונמצא שמסייעים לו לחטוא, לפיכך אף הם נתפסים בעונו, והגמרא

שערי

שער שלישי

תשובה

¹⁹² ומכל העולם. ¹⁹³ ואם חיבו בית-דין את האדם להשבע שבועה והוא יודע ¹⁹⁴ אשר פיו דבר שוא - אסור לקבל עליו השבועה לאמר אנכי אשבע ¹⁹⁵ למען הפחיד את חברו, ¹⁹⁶ אף-על-פי שאין בלבבו להשבע, שנאמר (שמות כ, ז) "לא תשא", ויש בכלל משמעו לא תקבל להשבע לשוא. וכן אמרו זכרונם לברכה (מכילתאותרגום) "לא תשא שמע שוא" (שמות כג, א) - לא תקבל. ואסור ¹⁹⁷ להשבע חנם אף-על-פי שהוא נשבע על אמת, שנאמר (שם כ, ז) "לא תשא את-שם-י' אלהיך לשוא", ותרגמו ¹⁹⁸ למגנא.

ביאורים

לומדת זאת מן הכתוב. [אמנם חילוק יש בין שאר עבירות לנשבע לשקר, דבשאר עבירות הקב"ה נפרע ממשפחתו בעונש אחר קל מן העונש שנפרע מהחוטא עצמו, ואילו בנשבע לשקר הקב"ה נפרע במשפחתו באותו עונש שנפרע מהחוטא עצמו (סמ"ע סי' פ"ז סעי' כ)]. ¹⁹². ומכל העולם. אף מאלו שלא היה בידם למחות בו שלא יחטא (כן מבואר בסוגית הגמרא שם). ¹⁹³. ואם חייבו ב"ד וכו'. רבינו מחדש, שבאיסור "לא תשא" נכלל לא רק האיסור להשבע לשקר בפועל, אלא אף ההסכמה להשבע לשקר אף שאין לו באמת כל כוונה להשבע בפועל. ¹⁹⁴. אשר פיו דבר שוא. שהוא משקר, ואינו חושב להשבע לשקר. ¹⁹⁵. למען הפחיד את חברו. לגרום לחבירו לסגת מתביעתו [שהרי חבירו סבור שהוא עומד להשבע לשקר ואינו רוצה להכשילו]. ¹⁹⁶. אף על פי שאין בלבבו להשבע. הטעם בזה, כי באותו רגע ששומע חברו שהוא מסכים להשבע לשקר יש בזה חילול ה' בפניו (משיבת נפש). ¹⁹⁷. להשבע חנם. שבועה שאין בה צורך כלל. ¹⁹⁸. למגנא. לחנם.

שערי

שער שלישי

תשובה

וכן ¹⁹⁹ המסבב להשביע את חברו חנם - גדול עונו, כגון שהיה חברו ²⁰⁰ חייב לו מנה, ²⁰¹ ויטפל על תביעתו ²⁰² למען ינטה קו הדין על הודאתו במקצת להשבע ²⁰³ שבועת התורה, או שתובע את חברו ²⁰⁴ על חנם, ²⁰⁵ אשר לא ידע ישאלהו, ומשביעו ²⁰⁶ שבועת הסתם, ואמרו רבותינו (שבועות לט, א) ²⁰⁷ כי זה האיש נקרא גנב, שגונב דעת הבריות, ועליו נאמר (זכריה ה, ד) ²⁰⁸ "הוצאתיה נאם יי צבאות ובאה ²⁰⁹ אל-בית הגנב ואל-בית הנשבע בשמי

ביאורים

¹⁹⁹. המסבב. הגורם. ²⁰⁰. חייב לו מנה. וחבירו מודה לו על כך. ²⁰¹. ויטפל על תביעתו. כלומר, יוסיף על סכום התביעה, כגון שיתבע ממנו שני מנים. ²⁰². למען ינטה קו הדין על הודאתו במקצת. בכדי שיוכרע הדין על כי הודה לו במקצת. ²⁰³. שבועת התורה. שבועה שמחוייב בה מן התורה, והיא שבועת 'מודה במקצת' (שאם יקח ממנו את המנה שמודה לו חבירו ואח"כ יתבע אותו תביעה חדשה על המנה השני והלה יכפור - לא יתחייב שבועה מן התורה אלא שבועת היסת מדרבנן שהיא קלה יותר, והוא רוצה לאלץ אותו להשבע שבועה דאורייתא). ²⁰⁴. על חנם. שידוע שאין חבירו חייב לו ממון. ²⁰⁵. אשר לא ידע ישאלהו. כלומר, תביעה אשר אין לה כל בסיס, והנתבע כופר בכל. ²⁰⁶. שבועת הסתם. שבועה שתיקנו חכמי הגמרא, כאשר הנתבע כופר בכל טענת התובע ("כופר הכל"), שמן התורה פטור מלשלם, וחכמים הסיתוהו להשבע שאינו חייב כלום. [היסת' מלשון הטלה, ששמו (הטילו) חכמים עליו שבועה (רש"י שבועות מ:). ובב"מ (ה) פירש, לשון הסתה - גרוי, שהסיתוהו (גירוהו) חכמים להודות על ידי שבועה]. ²⁰⁷. כי זה האיש. המשביע חברו בחינם. ²⁰⁸. הוצאתיה. את הקללה. ²⁰⁹. אל בית הגנב. זה הגונב דעת הבריות.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

לִשְׁקֹר וְלִנְחַת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ²¹⁰ וְכִלְתֹּהוּ
וְאֶת-עֲצָיו²¹² וְאֶת-אֲבָנָיו. וּמִי שֶׁהוּא
יֹדֵעַ שֶׁאֵם יִשְׁבַּע יַחֲשְׁדוֹ אוֹתוֹ בְּנִי-
אָדָם²¹³ עַל שְׁבוּעָתוֹ מִפְּנֵי אִמְתְּלֹאוֹת
- יֵשׁ לוֹ לְהַמְנִיעַ וְלַחֲשֹׁף נַפְשׁוֹ מִן
הַשְׁבוּעָה²¹⁵ לְכַבֹּד-שָׁמַיִם, גַּם כִּי
הָאִמָּת אֹתוֹ.

מוֹ. "וְלִנְחַת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלְתֹּהוּ
בְּעֵמֶק לֹא תֹארוֹ" (שמות כב, כז). "לֹא תִקְלַל
חֵרֶשׁ" (ויקרא יט, יד). הִזְהַרְנוּ בָּזֶה²¹⁸ שֶׁלֹּא לִקְלַל

ביאורים

210. ולנח. הקללה תשכון (רד"ק). 211. וכלתו. הקללה תכלה אותו.
212. ואת אבניו. דברים שאין אש ומים מכלין אותן - שבועת שקר מכלה
אותן. 213. על שבועתו. שהוא נשבע לשקר. 214. יש לו להמנע וכו'.
במסכת פסחים (יג). דרשו מקרא ד"והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר
לב, כב) שחייב למנוע חשד מעצמו. 215. לכבוד שמים. כדי למנוע חילול ה'
שיגרם ע"י שיחשדו אותו לנשבע לשקר. 216. גם כי האמת אתו. וחושדים
בו שלא כדון (כמובא במסכת יומא פו. בענין חילול ה' שאף כשחוששים בו
שלוקח בשר ואינו משלם, והוא יודע האמת שהוא משלם, בכ"ז צריך להמנע
מפני חילול ה'). 217. אלהים לא תקלל. המילה 'אלהים' מתפרשת כתואר
לדיין (לדעת רבי ישמעאל במסכת סנהדרין טו.). 218. שלא לקלל. פשוט
שלא רק בלשון ארור וקללה אלא כל שאומר שה' יעניש אותו הוא בכלל זה
(עיין חיי אדם כלל קמ"ג). ואף על פי שהלה אינו שומע הקללה, שנאמר "לא

אדם גם קללת הדיוט
תעשה רושם במקולל
ותדביק בו המארה
והצער. ואחר דעתנו
דבר זה מפי הבריות
נאמר כי משרשי
המצוה, שמנענו
השם מהזיק בפינו
לזולתנו כמו שמנענו
מהזיק להם במעשה,
וכעין ענין זה אמרו
ז"ל (מו"ק יח). "ברית
כרותה לשפתים".

אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל²²⁰ בְּשֵׁם וְלֹא בְּאֶחָד
מִכָּל הַכְּנֻעִים. וְכֵן שֶׁהַזְכָּר
בְּתוֹרָה אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל, וְנִשְׂאִי
וְחֵרֶשׁ, כִּי בֹא לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא לִקְלַל
הַשּׁוֹפֵט כְּאִשֶּׁר יִרְשִׁיעֵהוּ בְּדִין, וְלֹא
אֶת הַנִּשְׂאִי כְּאִשֶּׁר יַעֲנֵשׂ אוֹתוֹ²²⁴
לְשַׁלְּחוֹ בִּיד פֶּשַׁעוֹ. וְהַצָּרָה לְהַזְכִּיר
הַחֵרֶשׁ, כֵּן תֹּאמַר, אֵין עֲנֵשׁ בְּקִלְלָתוֹ

כלומר, שיש כח בדברי פי אדם. ואפשר לנו לומר לפי עניות דעתנו, כי
בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני, וכמו שכתוב (בראשית ב, ז)
"ויפח באפיו נשמת חיים". ותרגם אונקלוס "לרוח ממללא", נתן בה כח
רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה, ועל כן ידענו ונראה תמיד כי לפי
חשיבות נפש האדם ודבוקותה בעליונים כנפש הצדיקים והחסידים ימהרו
דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי
דעת ומביני מדע".

ביאורים

תקלל חרש", ובא הפירוש עליו מי שאינו שומע קללתך, וכן תרגם אונקלוס
(ספר החינוך, מצוה רל"א). 219. איש מישראל. כל אדם מישראל. ולמדים
זאת מהכתוב "ונשיא בעמך לא תאור", הוסיף הכתוב 'בעמך' שלא תאמר
דווקא נשיא, אלא כל אדם בעמך לא תאור (רש"י, שמות יט, יד). 220.
בשם. בשמו המיוחד של ה'. 221. מכל הכנועים. של השם. 222. ומה שהזכיר
בתורה וכו'. כלומר, מאחר והזהרנו על כל איש מישראל שלא לקללו, למה
פרטה התורה את אלו. 223. כי בא להזהיר. על אלו שיש בהם סיבה מיוחדת
ומצוי יותר מן האחרים. 224. הנשיא. שיש בכוחו להעניש. 225. לשלחו ביד
פשעו. לגרשו עקב פשעו. מלשון הכתוב (איוב ח, ד) "וישלחם ביד פשעם"

שערי

שער שלישי

תשובה

אחרי אשר איננו שומע ²²⁶ ולא ישיגהו צער על קללתו. ²²⁷ ובסוף פרשת המשפטים נכתב אלהים לא תקלל, לאמר, שלא תקלל השופט את המשפטים האלה, אבל השופט ²²⁸ אשר לא בדת - אותו תקלל. ואמרו רבותינו (שנועות לה, א) המקלל את חברו או את עצמו בשם, ²²⁹ לוקה, וענשו בידי-שמים רב מאד, שנאמר (דברים כה, נח-נט) "אם-לא תשמר לעשות את-כל-דברי התורה הזאת הבתבים בספר ²³⁰ ליראה את-השם הנקבד והנורא הזה את יי אלהיך, ²³¹ והפלא יי את-מכותך וגו', ופרשו זכרונם לברכה (תמורה ג, ב) ענין הפסוק הזה על מי שמקלל את חברו או את עצמו בשם.

ביאורים

ופירש רש"י: ע"י פשעם, הפשע נעשה שליח להובילם [לגרשם]. ²²⁶. ולא ישיגהו צער על קללתו. ואעפ"כ אסור לקלל. ועוד, שדיבר הכתוב בהוה, ומצוי שיקללו החרש מחמת שאינו שומע ואינו מבין ולא יצטער על זה (רמב"ן). ²²⁷. ובסוף פרשת המשפטים. לאחר שפרטה התורה כל דיני-ממונות שבין אדם לחברו, כגון נזיקין וגניבה ודיני שומרים וכד'. ²²⁸. אשר לא בדת. שאינו דן עפ"י דיני התורה, או שלא הגיע להוראה ואעפ"כ הוא שופט. ²²⁹. לוקה, וענשו בידי שמים רב מאד. שמלבד עונש מלקות ענשו בידי שמים רב מאד. או הכוונה, אם לא לקה אז ענשו בידי שמים חמור מאד (זה השער). ²³⁰. ליראה את השם. היינו שעל האדם להתיירא שלא להוציא מפיו את שם ה' לבטלה. וכאשר אדם מקלל את חבריו בשם ה', הוא מוציא לבטלה (רש"י, שבעות ג: ד"ה אם). ²³¹. והפלא ה' את מכותך. שיקבל מלקות ע"י ביד. [בגמרא שם למדים זאת שבכתוב המדבר במלקות

שערי

שער שלישי

תשובה

מו. ואסור לאדם שיאמר, ²³² בן יושיעהו השם ²³³ כאשר הדבר הזה דבר-אמת ²³⁴ והנה הוא כזב, כי הנה קלל את עצמו בשם, ²³⁵ שמקלל הן אתה שומע לאו.

מח. "יין" וישכר אל-תשת וגו' ²³⁷ ולהבדיל בין הקדש ובין החול וגו' ולהורות את-בני ישראל" (ויקרא י, ט-יא) אמרו רבותינו זכרונם לברכה (כריתות יג, ב) השותה

ביאורים

בי"ד (דברים כה, ב) נאמר: "והפילו השופט והכהו לפניו", ומהדמיון בין המילים "והפלא" ו"הפילו" למדים שהפלאה זו מלקות היא. (ופשטות הכתוב "והפלא" קאי על בידי שמים, ולכן דעת רבינו שנלמד מפסוק זה שני הענשים, מלבד המלקות של ביד גם עונש בידי שמים. זה השער). ²³². בן יושיעהו השם. על עצמו אומר, וכאילו נכתב "כן יושיעני". ²³³. כאשר הדבר הזה דבר אמת. כפי שהאמת היא כך וכך! ²³⁴. והנה הוא כזב. בעוד שהוא יודע כי האמת אינה כדבריו. ²³⁵. שמכלל הן. שכן אמר כי יושיענו ה' אם דבריו אמת. ²³⁶. אתה שומע לאו. כי לא יושיענו ה' אם דבריו שקר, נמצא שקלל את עצמו בשם. וכתב השו"ע (ח"מ סי' כ"ז ס"ב): "או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים, כגון שאמר 'אל יהי פלוני ברוך להשם' אינו לוקה אבל איסורא מיהו איכא". וכתב הסמ"ע: דכשהשם יתברך מסתיר פניו ממנו מלברכו, ממילא הוא מקולל. ²³⁷. וישכר. 'שכר' הוא כינוי ליין חזק, על-שם שהוא משכר ביותר. ואמר הכתוב 'יין ושכר' ללמד שלא הזהיר הכתוב אלא כשהוא שותה יין דרך שכרותו - באופן הגורם לשכרות, אבל אם נתן בו מים, או ששתה מעט מעט והפסיק ביניהם - פטור (ספרא, הובא ברש"י עה"ת). ²³⁸. ולהבדיל בין הקודש ובין החול. לפי פשוטו, משמעות הדברים היא שעל ידי זהירות משתיית היין תוכלו להבחין מהו קודש ומהו

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

²³⁹ רְבִיעִית יֵין שְׁאִינוּ ²⁴⁰ מְזוּג כְּמִים, ²⁴² אֵל יוֹרָה. וְאִם שְׁתֵּה יוֹרָה מְרִבִּיעִית, אַף-עַל-פִּי שְׁמֻזָּגוֹ, אֵל יוֹרָה.

מ.ט. "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת-עֲמִיתוֹ" (ויקרא כה, יז), ²⁴³ בְּאוֹנָתָה דְּכָרִים הַפְּתוּב מְדַבֵּר, בְּאִשְׁרֵי הַקְּדָמָנוּ לְמַעַלָּה (אות כד). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"מ

כה. באונאת דברים הכתוב מדבר. אמרו חז"ל: כך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לך עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד (שבת קה:). כך הוא הדבר גם בחטאי הלשון. תחילה מתרגל האדם לחטוא בלשונו כלפי אדם פשוט, אח"כ מוסיף והולך לדבר

סרה בלומדי תורה, עד שלבסוף מטיח דברים כלפי מעלה. וכן מצינו אצל פרעה, אשר תחילה "לא ידע את יוסף" ולבסוף אמר "לא ידעתי את ה'". וזהו שנאמר "ולא תונו איש את עמיתו", זו אונאת דברים. הזהר והשמר אף מכך, שאם לא כן סופך לחטוא בדברים אף כנגד בוראך - "ויראת מאלוקיך" (אמרי שפר' להגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל).

ביאורים

חול (עפ"י רש"י זבחים יז). ²³⁹ רביעית יין. רביעית הלוג של יין (י"א כ-86 סמ"ק וי"א 150 סמ"ק). ²⁴⁰ יין. והוא הדין לשאר דברים המשכרים (רמ"א, יו"ד רמב, יג). ²⁴¹ מזוג. מהול. ²⁴² אל יורה. הלכה, כי הוא עלול לטעות מתוך שאין דעתו צלולה. [אמנם מותר לו להורות דבר שהוא מפורש בתורה שבכתב. אולם, דבר שאינו מפורש במקרא, אפילו הפשוט ביותר (שמות להורות בפני רבו), אסור לו להורות. ט"ז וש"ך יו"ד שם]. ²⁴³ באונאת דברים. כלומר, שאסור לאדם לומר לחבירו דברים שיש בהם להכעיסו או לצער [אונאה' לשון צער ומצוק (רבינו לעיל אות כ"ד)]. "אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה, וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל יש ביד האדון

כו. לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך. קשה אם כן האיך ביזו השבטים לפנחס ואמרו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז וכו'? ויש לומר דדוקא בפניו אסור לומר כן שמקניטו, והשבטים אמרו כן שלא בפניו. א"נ שזהו איסור מדרבנן, ואז עדיין לא

נה, ב) ²⁴⁴ הָיָה בַעַל-תְּשׁוּבָה, לֹא יֹאמֶר לוֹ ²⁴⁵ זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרָאשׁוֹנִים. ²⁴⁶ הָיָה בֶן-גֵּרִים, (כ"ל) לֹא יֹאמֶר לוֹ ²⁴⁷ זְכוֹר מַעֲשֵׂי אֲבוֹתֶיךָ. וְזֶהוּ שְׁנֵאמַר (שמות כב, כ) "וְגַר לֹא-תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ", לֹא-תוֹנֶה בְּדָבָרִים, וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ ²⁴⁸ בְּמִמוֹן (מכילתא). וּבִכְמָה מְקוֹמוֹת הַזֵּהִירָה הַתּוֹרָה עַל אוֹנָתָה נֹאסֵר (אמרי אמת, לקוטים).

ביאורים

המצוה על זה יתברך" (ספר החינוך מצוה של"ח). אמנם, איסור זה נוהג גם אם מצער חבירו ע"י מעשה, כמו שכתב שם "שלא להכאיב הבריות בשום דבר", וכ"כ ה'חיי אדם' (קמג, א). ²⁴⁴ היה. חבירו. ²⁴⁵ זכור מעשיך הראשונים. זכור עוונותיך שעשית קודם שחזרת בתשובה, שבכך מביישו ומצער. [אמנם אם לא היה חבירו בעל תשובה, אפשר להזכיר לו חטאיו, כדי שיעזוב את דרכו הרעה וישוב אל השם (ר"י מלוניל)]. ²⁴⁶ היה בן גרים. "לפי שענין האונאה אליו קרובה יותר מבישראל, כי הישראל יש לו גואלים שתובעין עלבוננו. ועוד טעם אחר שיש חשש בו שלא יחזור לסורו מכעס הבזיונות" (לשון ספר החינוך, מצוה סג). ועיין מנחת חינוך שיש אופנים שאין נוהג בהם איסור אונאה בכל ישראל, ומ"מ נוהג בהם איסור אונאת הגר. ובמסכת ב"מ (נט:): מובא עוד לאו נוסף באונאת הגר. ²⁴⁷ זכור מעשי אבותיך. קודם שנתגייירו. בבן גרים יש איסור להזכיר לו אף את המעשים הרעים של אבותיו (תוספות ב"מ נח: ד"ה אם). ²⁴⁸ בממון. בגזילת ממון הבאה על ידי הונאתו (מכילתא הובא ברש"י שם).

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עֵינִינִים

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

הַגֵּר, ²⁴⁹מִפְּנֵי אֲשֶׁר שָׁכַח עֲמּוֹ וּבֵית
אָבִיו וְכָא לְחִסּוֹת תַּחַת כְּנָפֵי הַשְּׂכִינָה,
²⁵⁰כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמָר (רוֹת ב, יא) "וְתַעֲזָבִי
אֲבִיךָ וְאִמְךָ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ וְתִלְכִי
אֶל-עַם אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתָּ", ²⁵¹וְנֶאֱמָר
(שִׁם שׁ, יב) ^(כ)"וְתָהִי מִשְׁכַּרְתְּךָ שְׁלָמָה
מֵעַם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בָּאת

כו. וְתָהִי מִשְׁכַּרְתְּךָ
שְׁלִימָה. הַקְשׁוּ
הַמְּפֹרָשִׁים מִדּוֹעַ כָּפַל
בּוֹעֵז דְּבָרָיו: "יִשְׁלַם
ה' פֶּעֶלְךָ - וְתָהִי
מִשְׁכַּרְתְּךָ שְׁלִימָה",
וְכִי יֵשׁ מִשְׁכַּרְתָּ
שְׁלִימָה? כִּמוֹ
כֵּן, בְּמִדְרַשׁ עַל פֶּסוּק
זֶה מוֹבָא "יִשְׁלַם ה'
פֶּעֶלְךָ וְתָהִי מִשְׁכַּרְתְּךָ
שְׁלִימָה מֵעַם ה', אִ"ר

חֶסֶד אֲשֶׁר בָּאת לְחִסּוֹת תַּחַת כְּנָפָיו". וְלִכְאוּרָה מָה בֹּא לְהוֹסִיף רַבִּי חֶסֶד,
הֲלֹא זֶה נֶאֱמָר בְּפֶסוּק עֲצֻמוֹ?

בִּיאור נִפְלֵא כָּתַב עַל כֵּךְ ה"כְּתָב סוֹפֵר": מִצַּד אֶחָד, גְּדוּלָּה מַעֲלַת מִי שְׁאִינוֹ
מִצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה, כִּיּוֹן שְׁבָא מַעֲצֻמוֹ וְעוֹשֶׂה מִתּוֹךְ אֲהַבַת הַבּוֹרָא מְבַלִּי שִׁיחִיהָ
מוֹכֶרָת, וְכִבֵּר אִמְרוֹ הַהִכְרָח לֹא יִשׁוּבַח. מֵאִידֶךָ, קִי"ל (קִידוּשִׁין לֹא). "גְּדוּל
הַמִּצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה מִמִּי שְׁאִינוֹ מִצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה", כִּי הִיצֵר הָרַע מִסִּיתוֹ בִּיּוֹתֵר
בְּדַבָּר שֶׁמִּצּוּוֹה בּו. "וְהִנֵּה לְכָל אֶחָד יֵשׁ מַעֲלָה, אֲבָל מ"מ קִי"ל שֶׁגְּדוּל מַעֲלַת
הַמִּצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה, וְאִם הִיא אֲפֶשֶׁר שְׁנִיחָה יָחִיד - אִינוֹ מִצּוּוֹה וּמִצּוּוֹה - הִיא
הַשֶּׁכֶר בְּכַפְלִים, אֲלֵא שְׁאִי אֲפֶשֶׁר. וְנִרְאֶה לִי, גַּר שְׁבָא לְהַתְגַּיֵּר, אַחֵר שְׁנִתְגַּיֵּר
הוּא בְּעוֹנֵשׁ כִּישְׂרָאֵל, וְהוּא מוֹכֵר כְּמִצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה, מ"מ גַּם מַעֲלַת אִינוֹ מִצּוּוֹה
וְעוֹשֶׂה יֵשׁ לוֹ, כִּי הַכְּנִיס אֶת עֲצֻמוֹ לְעוֹלָה שֶׁל תּוֹרָה, מִי צִוָּה אוֹתוֹ וּמִי בִיקֵשׁ
זֹאת מִיָּדוֹ, לִכֵּן רָאוּי שִׁיחִיהָ שְׁכָרוֹ כְּפוֹל. וְזֶה שֶׁאִמְרָנוּ בּוֹעֵז: "יִשְׁלַם ה' פֶּעֶלְךָ"

בִּיאורִים

249. מִפְּנֵי אֲשֶׁר שָׁכַח עֲמּוֹ וּבֵית אָבִיו. וּמִגִּיעַ לוֹ בְּשִׁכְרָה זֶה לְהוֹזֵר יוֹתֵר
בְּאוֹנָתוֹ. אוֹ הַכּוֹנוּה, שֶׁמִּפְּנֵי זֶה הוּא יוֹתֵר פְּגִיעַ כִּיּוֹן שֶׁמִּרְגִּישׁ עֲצֻמוֹ כִּמוֹ
זֶר וּמִצְטַעֵר יוֹתֵר בְּאוֹנָתוֹ. 250. כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמָר. שֶׁאִמְרָנוּ בּוֹעֵז בְּשִׁבְחָה שֶׁל
רוֹת הַמּוֹאֲבִיָּה. 251. וְנֶאֱמָר וְתָהִי מִשְׁכַּרְתְּךָ שְׁלָמָה. כְּלוֹמֵר, וְאִם מִצִּינוֹ שְׁבֻעֵז
בִּירְכָה בְּעַקְבוֹת נִכְוֹנוֹתָה לְשֹׂאת קִשְׁיִים אֵלָיו.

- עַל הַמַּעֲשֶׂה שְׁבָאת
לְחִסּוֹת, "וְתָהִי
מִשְׁכַּרְתְּךָ שְׁלִימָה
מֵעַם ה' אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל", דֹּאמְרוּ ז"ל
בְּש"ס פ"ק דַּע"ז (ג.)
שֶׁהִקָּב"ה מְשַׁלֵּם

לְחִסּוֹת תַּחַת כְּנָפָיו". ^(כח)מִשְׁלֵךְ ²⁵²לְצִבִּי
²⁵³שְׁבָא לְעֵדֶר וְשֵׁם יִרְבִּץ וְעַם הַצֹּאן
יִרְעָה, וְחָמַל עָלָיו בַּעַל-הָעֵדֶר, כִּי
עֹזֵב כָּר נִרְחַב ²⁵⁴וְיַעֲמֹד בְּמִקְוֶה צָר.

לְאוֹמוֹת הָעוֹלָם כְּאִינוֹ מִצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה עִי"ש. וְאִמְרָנוּ ר' חֶסֶד יִשְׁלַם ה' פֶּעֶלְךָ
אֲשֶׁר בָּאת, הֵינּוּ שְׁבָאת מִרְצוֹנָךְ לִכֵּךְ יִשְׁלַם ה' פֶּעֶלְךָ שֶׁפַּעֲלַת כָּל מִצּוּה
וּמִצּוּה כְּאִינוֹ מִצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה, וְתָהִי מִשְׁכַּרְתְּךָ עוֹד שְׁלִימָה מִה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר בָּאת, אַחֵר שֶׁכֵּבֵר בָּאת לְחִסּוֹת תַּחַת כְּנָפָיו שׁוֹב הוּא מִצּוּוֹה וְעוֹשֶׂה
וְאִיכָא תִּרְתִּי לְמַעֲלִיּוֹתָא".

כח. מִשְׁלֵךְ לְצִבִּי שְׁבָא לְעֵדֶר. זֶה לְשׁוֹן הַמְּדֻרָּשׁ (בְּמִדְבָּר רַבָּה פ"ח, ב): הִרְבָּה
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אֶת הַגֵּרִים. לָמָּה הִדְבֵּר דּוֹמָה, לְמַלְךְ שֶׁהִיחָה לוֹ צֶאֱן
וְהִיחָה יוֹצֵאת בְּשָׂדֶה וּנְכַסְתָּ בְּעֶרֶב, כֵּן בְּכָל יוֹם. פֶּעַם אֶחָד נִכְנָס צִבִּי אֶחָד
עִם הַצֹּאן, הֵלֵךְ לוֹ אֶצֶל הָעוֹזִים, הִיא רֹעֶה עִמָּהֶם. נִכְנָסָה הַצֹּאן לְדִיר - נִכְנָס
עִמָּהֶם, יֹצֵאת לְרֻעוֹת - יֹצֵאת עִמָּהֶם. אִמְרוּ לְמַלְךְ, הַצִּבִּי הַזֶּה נִלְוָה עִם הַצֹּאן
וְהוּא רֹעֶה עִמָּהֶם, כָּל יוֹם וְיוֹם יוֹצֵאת עִמָּהֶם וּנִכְנָס עִמָּהֶם. הִיא הַמֶּלֶךְ אוֹהֵב.
בּוֹמֵן שֶׁהוּא יוֹצֵאת לְשָׂדֶה הִיא מִפְקִיד רֹעֶה יָפָה לְרֻצּוֹנוֹ, לֹא יִכָּה אָדָם אוֹתוֹ,
וְהוּא בּו. וְאִם כִּשְׁהוּא נִכְנָס עִם הַצֹּאן הִיא אוֹמֵר לָהֶם תִּנּוּ לוֹ וְיִשְׁתָּה, וְהִיא

בִּיאורִים

252. לְצִבִּי. אֲשֶׁר דִּרְכוֹ לַחֲיוֹת בִּיעֲרֹת וּבְמִרְחָבִים. 253. שְׁבָא לְעֵדֶר.
מִרְצוֹנוֹ הַחֲפִשִׁי וְהַצֵּטְרָף אֶל הַצֹּאן אֲשֶׁר דִּרְכָם הַצֵּטְרָף בְּמִרְעָה מוֹגְבֵּל.
254. וְיַעֲמֹד בְּמִקְוֶה צָר. וְהַנְמִשֵּׁל, שֶׁהִגֵּר עֹזֵב חַיִּי נִחוּת וְחוֹפֵשׁ וְהִטִּיל עֲצֻמוֹ
מִרְצוֹן לְשִׁמּוֹר תְּרִי"ג מִצּוּוֹת, כְּמוֹבָא בְּמִסְכַּת יְבֻמוֹת (מז:): "גַּר שְׁבָא לְהַתְגַּיֵּר
אוֹמְרִים לוֹ מָה רָאִיתָ שְׁבָאת לְהַתְגַּיֵּר וְכו', וּמוֹדִיעִין אוֹתוֹ עֲנִשָּׁן שֶׁל מִצּוּוֹת,
אוֹמְרִים לוֹ הוּא יוֹדֵעַ שְׁעַד שְׁלֹא בָאת לְמַדָּה זֹאת (לְהַתְגַּיֵּר) אֲכַלְתָּ חֶלֶב אִי אִתָּה
עֹנֵשׁ כֶּרֶת, חֲלַלְתָּ שֶׁבֶת אִי אִתָּה עֹנֵשׁ סְקִילָה, עֲכָשִׁי - אֲכַלְתָּ חֶלֶב עֹנֵשׁ
כֶּרֶת, חֲלַלְתָּ שֶׁבֶת עֹנֵשׁ סְקִילָה", וְכִמוֹ שְׁמוּבָא שֶׁם שֶׁאִמְרָנוּ נְעֻמִי לְרוֹת -
אֲסוּר לָנוּ יָחִיד, אֲסוּר לָנוּ תַּחֲוֹם שֶׁבֶת וְכו'.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

נ. ²⁵⁵(כט) "לא-תהיה אחרי-רבים
לרעות" (שמות כג, ב). הוזהרנו
בזה שלא לחזק ידי ²⁵⁶עובדי-עברה
בדברים, ושל לא להתחבר אל
המסכמים אל העול, ²⁵⁷וכענין
שנאמר (ישעיה ת, יב) "לא-תאמרו
קנשך לכל אשר-יאמר העם תזה
קנשך".

אוהבו הרבה. אמרו
לו, מרי, כמה תשים
יש לך כמה כבשים יש
לך כמה גדיים יש לך
ואין את מזהירנו, ועל
הצבי הזה בכל יום
ויום את מצוינו. אמר
להם המלך, הצאן
רוצה ולא רוצה - כך
היא דרכה לרעות
בשדה כל היום ולערב
לבא לישן בתוך הדיר,
הצביים - במדבר הם

ישינים, אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם, לא נחזיק טובה לזה שהניח כל
המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר? כך אין אנו צריכין
להחזיק טובה לגר שהניח משפחתו ובית אביו והניח אומתו וכל אומות
העולם ובא לו אצלנו? לכן הרבה עליו שמירה שהזהיר את ישראל שישמרו
עצמם מהם שלא יזיקו להם, וכן הוא אומר "ואהבתם את הגר", "וגר לא
תונה" וגו'.

כט. לא תהיה אחרי רבים לרעות. בספר "קובץ מאמרים" לרבי אלחנן וסרמן
זצ"ל (עמוד טו) מובא שהגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל נשאל מאחד
מחכמי הגויים: הרי כתוב בתורה "אחרי רבים להטות", ואתם המעט מכל
העמים, וא"כ למה לא תקבלו אמונתנו?

ביאורים

255. לא תהיה אחרי רבים לרעות. עיקרו של לאו זה נאמר לבית דין שלא
יכריעו בדיני נפשות לרעה עפ"י רוב של אחד בלבד אלא עפ"י רוב של
שנים לפחות, אמנם לדעת רבינו נכלל בלאו זה לא להצטרף לעושי עוול.
256. עובדי עברה. אע"פ שרבים הם. ²⁵⁷וכענין שנאמר לא תאמרו וגו'.
הנביא ישעיה מזהיר את ישראל הצועדים לאורו של חזקיהו המלך לבא
יתפתו להצטרף אל המבקשים למרוד בו - אף כי רבים הם.

השיב הגאון, כי דין
רוב לא נאמר אלא
בספק ולא בודאי.
כגון תשע חנויות
מוכרות בשר שחוטה
ואחת מוכרת בשר
נבילה, ונמצא בשר
ואינו ניכר מהיכן הוא,
אז הולכים אחר רוב

נא. ואסור להתחבר אל הרשע
²⁵⁸בעסקי העולם, שנאמר
(דחי"ב כ, לו) "בהתחברך עם אֲחֻזְיָהוּ
²⁵⁹פְּרִיץ יְיָ אֵת מַעֲשִׂיךָ". ואפלו
לדבר-מצוה אסור להתחבר לרשע,

החנויות ישיב באותו מקום. אולם אם ניכר על החתיכה שהיא מהמיעוט
- אין הולכים אחרי הרוב. כן בנידון דידן, כיון שאין אנו מסופקים באמיתת
אמונתנו, לא יוכל הרוב להעבירנו מדעתנו.

וכן אמר ה'חתם סופר', וביאר בזה את הפסוק "לנטות - אחרי רבים
להטות": "לנטות", במקום בו יש לנטות לכאן או לכאן, בשאלה אשר בה
יש סברות צדדים וטעמים לכאן ולכאן, אזי אומרים "אחרי רבים להטות".
אמנם כשאין ספקות והכל ברור - אין ללכת אחר הרוב, ואפילו אלף אלפים
באים ואומרים נגד הברור והידוע לנו, לא נשמע להם.

מעין זה כתב החיד"א (בספרו "ראש דוד"): כיון שאנו בנים של הקב"ה - לא
שייך כלל שנלך אחר הרוב, דאין שום סברא שהבן לא יעבוד ויכבד את אביו.
הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל מיישב בעוד אופן: הכתוב "אחרי רבים להטות"
נאמר לגבי דיינים, וכידוע שדיינים צריכים שיהיו כולם כשרים לדון, ושאנים
נוגעים בדבר. אבל אם רוב הדיינים הם נוגעים ומיעוטם אינם נוגעים - בזה
שומעים להמיעוט. ובעניני אמונה ודת אי אפשר לאדם להכיר את האמת,
רק אם יהיה חפשי מכל תאוות עוה"ז, ואנשים כאלו אינם נמצאים כלל
בשום אומה ולשון, רק אצל חכמי ישראל הקדושים כמלאכי אלוקים,
ואפילו אם נמצא אצל אומות העולם אנשים נקיים מנגיעות, הם מיעוט

ביאורים

258. בעסקי העולם. אפילו בעניני משא ומתן שאינם קשורים לרשעות.
259. פריץ ה' את מעשיך. 'פריץ' - שבר וקלקל אניותיו. הרי שגם ההתחברות
לעשות אניות לילך לתרשיש להביא זהב לא טובה, ולא הצליחו במעשיהם.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

שְׁנָאמַר (משלי ג, לא) ²⁶⁰ **אַל-תִּקְנֵא כְּאִישׁ חָמֶם וְאַל-תִּבְחַר כְּכֹל-דְּרָכָיו**. **וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָה בְּאֲבוֹת שֶׁל רַבִּי נֹתָן (ט, ד) אֵל תְּהִי חֵבֶר לְרִשָּׁע** ²⁶² **אֶפְלוּ לְדָבָר-מִצְוָה. וְרַבּוּ דְרָבֵי-מִנֵּי הַנְּמָצָאִים בְּחִכְרַת הָרִשָּׁעִים**, ²⁶³ **וְכָכֵר גִּילֵינוּ עַל הָעוֹן הַזֶּה וְכָכֵר עֲנֵשׁוּ.**

נב. "וּלְפָנַי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל" (ויקרא יט, יד). ^(ה) **הִזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהוֹרוֹת אֶת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר**

כנגד חכמי ישראל. והשאלה הזאת דומה למי שעובר ליד בית משתה יי"ש, ונמצאים שם מאה שיכורים המתגוללים באשפה, והם ישאלוהו הלא אנחנו מאה אנשים ואתה איש אחד, למה לא תעשה כמונו? כן הדבר הזה. זולת חכמי ישראל - כל העולם המה שיכורים מ ת א ו ת י ה ם , כמאמרם "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה", כי בלי תורה א"א לשום אדם להתחרר מיצרו הרע.

ל. הוזהרנו בזה שלא להורות וכו'. ובהמשך (אות נג) כתב: עוד הוזהרנו מן המקרא הזה להשיא עצה הוגנת וכו'. מדברי רבינו שכתב לאו זה על מכשיל חבירו בהוראה ובעצה רעה, ומנה איסור זה בין האזהרות שאין בהם מעשה, משמע שהמקרא יוצא מידי פשוטו לגמרי ואינו מדבר במי ששם מכשול לפני עוור ממשי. וכן כתב המנחת חינוך (מצוה רל"ב) בדעת הרמב"ם

ביאורים

260. אל תקנא באיש חמם. לעשות כמעשיו אם תראה אותו מצליח (רש"י).
261. בכל דרכיו. אפילו דרכיו הטובים. 262. אפילו לדבר מצוה. באדר"נ שלפנינו הנוסח "ואפילו לתורה". 263. וכבר גילינו וכו'. לקמן אות קצ"ג, ובביאור רבינו לאבות פ"א מ"ז. ושם כתב רבינו: "ואל תתחבר לרשע" -

והחינוך. והקשה על כך, הרי קי"ל "אין מקרא יוצא מידי פשוטו"? וכתב בשם ספר 'קרבן אהרן' שלשון נתינה לא שיך בעוור ממש אלא לשון "שימה".

לֹא בָדַת וְשֶׁלֹּא בְּהִלָּכָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָה (אבות א, א) הָיוּ מִתּוֹנִים בְּדִין. וְנִמְהָרִי-לֵב לְהִכִּין וּלְהוֹרוֹת, לֹא יַצִּילוּ אֶת נַפְשָׁם מִמָּוֶת מְכָשׁוֹל ²⁶⁷ **לְפָנַי עוֹר,**

וביתר הרחבה מבאר המלבי"ם, שלשון 'נתינה' מאדם לאדם היינו שיתן לו או לפניו - בידיעתו, אבל על המכין לפניו מכשול שלא בידיעתו, משתמש הכתוב בלשון 'שימה', כמו שנאמר: 'ושם לה עלילות דברים' וכו'. ולכן אם הפסוק היה מדבר על עוור העין, שאסור להכין לו מכשול שלא בידיעתו, היה לו לומר 'לא תשים מכשול'. מזה שלא נאמר כך אלא 'לא תתן מכשול', הוציאו חז"ל לפרש שהפסוק מדבר על עוור השכל, שנותן לו עצה, שעל זה יצדק לשון 'נתינה' כי יתן לו העצה בידיעתו רק המכשול נסתר בְּחִבּוֹ, כמו: 'ונתתי מכשול לפניו' (יחזקאל ג), ולכן אמר 'ויראת מאלקיך'.

ביאורים

שהוא עונש גדול שאין כמותו. כי החטא החמור אם פשע בו עשה עבירה אחת, אבל זה בכל העבירות שעושה הרשע יש לו חלק בהם, בשכר חברותו, ונמצא עושה חטאים גדולים רבים ועצומים, ואם [כלומר, ואף אם] ידיו אסורים ולא נהנה מהם [מהעבירות שעושה הרשע]. שכן כתוב (נגעים ב, ו) אוי לרשע ואוי לשכנו, או לחבירו, כי הוא חוטא ושכנו וחביריו מערו. שכן מפורש באבות דרבי נתן (ל, ג): 'כל המדבק לרשעים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם נוטל פורענות כיוצא בהם' ²⁶⁴. **ושלא כהלכה.** הוראה שאינה נכונה, שבכך מכשיל את חבירו אשר הוא עוֹר באותו ענין. ²⁶⁵. **היו מתונים בדין.** כתב רבינו בפירושו לאבות וז"ל: למורים הוראות ולפוסקים את הדין אמרו, לבל יסמכו במחשבה ראשונה, אך בהמתנה גדולה ובעיון הדק, לבל יטעו בשיקול הדעת. ²⁶⁶. **ונמהרי לב להכין ולהורות.** הנחפזים וממהרים להכין בעצמם ולהורות לאחרים. ²⁶⁷. **לפני עור.** השואל אותם, והוא סומא בדבר.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

268 וְחִטָּאתָם כְּכֶדָה מֵאֵד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פב, ה) "לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֻׁכָה יִתְהַלְכוּ יִמּוּטוּ כָּל מוֹסְדֵי אֶרֶץ". וְעוֹד אָמְרוּ (אבות ד, יב) "הָיוּ זְהִיר בְּתַלְמוּד" 271 (לא) שִׁשְׁנֵגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. וְאָמְרוּ, (משלי ז, כו) "כִּי-רַבִּים חָלָלִים הִפְלִיחַ" - זֶה תַּלְמוּד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה 273 וּמִזֶּה.

לא. ששגת תלמוד עולה זדון. ביאר רבינו באבות: "שיחזור הדברים עד כי לא יוכל לשכח דבר ועד ירד לעמקן של דברים, כי טבע האנוש קצר להבין החכמה והשכחה מצויה בבני אדם... כי בכל דבר מדברי התורה והמצוות שהטעות מצויה ולא נתן אל לבו וחסא, אין זה שוגג אך נקרא פושע, שהיה לו לחשוב כי כל אדם טועה ולהזהר שלא יחסא, ולא נזהר..."

לב. כי רבים חללים הפילה וגו'. הנה ביחיד קורין "לא תרצח" בפתח,

ביאורים

268. וְחִטָּאתָם כְּכֶדָה מֵאֵד. "כי האדם הממהר להורות נקרא פושע, ואע"פ שחשב לומר האמת אין זה שוגג אך קרוב למזיד הוא, אשר לא נתן בלבבו לאמר, לבב הנמהרים לא יבין לדעת, כי הטעות בכל אדם מצויה..." (רבינו בפירושו לאבות שם). 269. לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ וגו'. "לא ידעו" - הדיינין המעוותים את הדין "ולא יבינו" - את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה (על דרך כי השוחד יעור וגו') וימוטו על כך מוסדי ארץ (רש"י). 270. הָיוּ זְהִיר בְּתַלְמוּד. לפלפל ולחקור דקדוקיו (רש"י). 271. שִׁשְׁנֵגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. שמתוך שאין מדקדקין בלימוד ומורין הוראה שלא כדין נעשה כזדון (שם). 272. כִּי רַבִּים חָלָלִים הִפְלִיחַ. פסוק זה נאמר על אשה זרה (ונוה), אמנם תלמיד שאינו נוהג כשורה נקרא ג"כ בשם זה (רש"י). 273. וּמִזֶּה. ובכל זאת מורה הוראות. המילה "הפילה" נדרשת כאן מלשון "יַפֵּל", שלא כלו לו חדשיו, והוא משל על מי שלא הגיעו ימיו להוראה ואעפ"כ מורה (שם).

"וְעִצּוּמִים כָּל-הָרוּגִיָּה" - זֶה תַּלְמוּד 274 שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וְאִינוּ מוֹרָה (פוסה כב, א).

ובציבור קורין בטעם העליון "לא תרצח" בקמץ. והרמז בזה למה שאמרו חז"ל "כי רבים חללים הפילה" זה שלא הגיע להוראה ומורה, "ועצומים כל הרוגיה" זה שהגיע להוראה ואינו מורה. ושניהם כינו בשם רציחה. וא"כ "לא תרצח" בפתח רומז על מי שלא הגיע להוראה ומורה, שפותח את פיו ומורה

נג. עוֹד הִזְהַרְנוּ מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה, 275 לְהִשָּׂא עֵצָה 276 הוֹנְגַת לְאִשֶּׁר יוֹעֵץ עִמָּנוּ, 277 וְלֹא לְהַכְשִׁילוּ בַּעֲצָה 278 נִבְעָרָה, (ל) וְלֹא יִיעֵץ אֶת חֲבֵרוֹ 279 לְפִי דְרָכּוֹ.

אף שאינו ראוי, ואילו "לא תרצח" בקמץ רומז על מי שהגיע להוראה וקומץ את פיו ואינו מורה (בשם הגר"א ז"ל). לב. וְלֹא יִיעֵץ אֶת חֲבֵרוֹ לְפִי דְרָכּוֹ. בספר "מסילת ישרים" (פי"א) כתב: "ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים, דלאו בשופטני עסקינן (שהרי לא בחסרי דעת אנו עוסקים) שיעצו עצה שרעתה מפורסמת ונגלית, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו עצה לחבריהם שלפי הנגלה יש בה מן הריחוק אל חברו באמת, אך סוף הענין אינו לטובתו של חברו כי אם לרעתו ולהנאתו של המייעץ... וכבר התבאר גודל ענשם ככתוב (דברים כ, יח) ארור משגה

ביאורים

274. שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וְאִינוּ מוֹרָה. המילה "ועצומים" נדרשת כאן מלשון עצמיה וסגירה, כלשון הכתוב (ישעיה לג, טו): "עוֹצֵם עֵינָיו". והיינו, שאותם הסוגרים פיהם ואינם מורים לאלו שצריכים הוראה, הורגים את דורם (שם). 275. לְהִשָּׂא. לתת. 276. הוֹנְגַת. טובה וישרה. 277. וְלֹא לְהַכְשִׁילוּ. והרי הוא עוֹד בדבר זה. 278. נִבְעָרָה. הנובעת מחוסר חכמה, שהמיעץ אינו בקי בענין. 279. לְפִי דְרָכּוֹ. של המייעץ, כלומר להנאת עצמו.

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

נר. וְחֵיב אָדָם לְחַשֵּׁב מִחֻשְׁבוֹת
לְהַעֲלוֹת נֵר עֲצוֹת הַגּוֹנוֹת
וּמִתְקַנּוֹת לְחֻבְרוֹ, וְזֶה אֶחָד מֵעֲקָרֵי
דְּרָכֵי גְמִילוּת-חֶסֶדִים, פְּעֻנָּיו שְׁנֵאִמֹר
(משלי כז, ט) "שִׁמּוֹן וְקִטְרֵת יִשְׁמַח-לֵב"
וּמִתֵּק רֵעֵהוּ מַעֲצֵת נֶפֶשׁ".²⁸⁰

נח. "לֹא-תִלְךָ רֵכִיל בְּעַמֶּיךָ" (ויקרא
יט, טז). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם
לְבָרְכָהּ (כתובות מו, א) ²⁸¹כִּי בְכָל־
הָאֲזִהְרָה הַזֹּאת שָׁלָא לְהוֹצִיא שֵׁם-רַע
עַל אִישׁ מִבְּנֵי עַמּוּנוּ, וְעָנְשׁוּ חֲמוּר

עור בדרך. אך זאת
היא חובת האדם
הישר, כאשר יבוא
איש להתיעץ בו,
ייעצהו העצה שהיה
הוא נוטל לעצמו
ממש, מבלי שישקיף
בה אלא לטובתו של
המתיעץ, לא לשום
תכלית אחר, קרוב
או רחוק שיהיה. ואם
יארע שיראה הוא חזק
לעצמו בעצה ההיא,
אם יכול להוכיח
אותה על פניו של
המתיעץ - יוכיחהו,
ואם לאו - יסתלק
מן הדבר ולא ייעצהו
עצה שתכליתה דבר
זולת טובתו של

המתיעץ, אם לא שכוונת המתיעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו, וכבר
נאמר 'ועם עקש תתפול', וחושי הארכי יוכיח' עכ"ל.

ביאורים

²⁸⁰. ומתק רעהו מעצת נפש. וכן ישמח אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת
נפש ולא להתניף ולרמות (מצו"ד). וכתב רבינו בביאורו למסכת אבות (א,
ב): "שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש", כלומר, כאשר שמן
וקטרת משמחים את הלב, כן ימתק לרעהו מעצת נפשו, כשיתן לו עצה
טובה ישמח עליה, והיא מדת החסד". ²⁸¹. כי בכלל האזהרה הזאת וכו'.
כלומר, הגם שעיקרה על איסור רכילות, מ"מ נלמד מזה גם אזהרה למוציא
שם רע.

בִּידֵי-שָׁמַיִם כְּאִשֶּׁר יִתְבָּאֵר בְּמִדְּרַגַּת חִיבֵי מִיתָה (אֵינִי קִיא).
עוֹד אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (שם) "לֹא-תִלְךָ רֵכִיל בְּעַמֶּיךָ",
אֲזִהְרָה לְדִבֵּן ²⁸²שָׁלָא יִהְיֶה רֵךְ לְזֶה וְקָשָׁה לְזֶה.

נו. "וְיֵשֶׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם לֹא תִזְכִּירוּ" (שמות כג, יג), לֹא
יֹאמֶר אָדָם לְחֻבְרוֹ ²⁸³שְׁמֵר-לִי אֲצֵל ²⁸⁴עֲבוּדָה-זָרָה
פְּלוֹנִית (פנהרין סג, ב).

נז. "וְלֹא-תִחַנְנֶם" (דברים ז, ב), פָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ע"ז כ, א)
²⁸⁵לֹא תִתֵּן לָהֶם חֵן, שְׁאִסּוּר לְאָדָם שְׂיֹאמֶר ²⁸⁶כְּמָה
נָאֵה גּוֹי זֶה. עוֹד פָּרְשׁוּ, שָׁלָא תִתֵּן בְּעִינֶיךָ חֲנָם, ²⁸⁷לְתֵת

ביאורים

²⁸². שלא יהא רך לזה. זוהי דעת רבי נתן הדורש "רכיל" מלשון רך רך לי
תהיה (רש"י). שהכתוב מזהיר את הדיינים [שעליהם מדובר בפסוק הקודם.
תורה תמימה] לא להיות רך לאחד וקשה לשני. ²⁸³. שמר לי. המתן לי.
²⁸⁴. עבודה זרה פלונית. וכוונת הכתוב "לא תזכירו" היא אף זכירה בעלמא
בלא שבועה (רמב"ם הל' עכו"ם פ"ה, י). ואפילו מזכיר שמה שלא לצורך
כלל - ג"כ אסור (רא"ש). ²⁸⁵. לא תתן להם חן. שאסור לייחס חן לעובדי
כוכבים ולשבחם. ²⁸⁶. כמה נאה גוי זה. כתב הרמב"ם (הל' ע"ז, ד) שכיון
שאסור לספר בשבח צורתם של עובדי כוכבים, ק"ו שאסור לספר בשבח
מעשיהם או לחבב דבר מדבריהם. הוקרת עובדי כוכבים ומעשיהם מביאה
לידי התקרבות אליהם ולימוד מדרכיהם (ראשונים). ²⁸⁷. לתת להם מתנת
חנם. ללא תמורה, מלשון "ולא תחנן". גם טעם איסור זה הוא כדי שלא

להם²⁸⁸ מתנת-חנם.

נח. "ולא-יהיה קקרח ובעדתו"

(במדבר יז, ה). אמרו רבותינו

(סנהדרין קי, א) כל^(ד) המחזיק

לד. כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו. "וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה" (במדבר טז, יב). "מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, שהיה משה מחזיר

אחריהם להשלים בדברי שלום" (רש"י).

תמה ה'חתם סופר', מה רבותא בכך, פשיטא שאין להחזיק במחלוקת! ועוד, מדוע לא למדו מכאן יותר מזה, כי לא זו בלבד שאין מחזיקין במחלוקת, אלא שצריך גם לבקש שלום ולרדפו, כדרך שהיה משה רבינו מחזיר אחריהם?

ברם, האמת היא שלא היה מקום לחזר עוד אחר דתן ואבירם, שהחזיקו כבר שלש פעמים כבעלי מחלוקת. פעם אחת ב"אכן נודע הדבר" שהלשינו על משה בהריגת המצרי, פעם שניה כאשר פגעו במשה ואהרן בצאתם מאת פרעה ואמרו להם "ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו", וכעת פעם שלישית. אולם ביחס למחלוקת - "אין מחזיקין", כלומר, אין אומרים "מוחזק זה לחלוק", רק לעולם יש לחזר אחרי ולפתוח בשלום. את זה למדו מתוך "שהיה משה מחזיר אחריהם להשלים בדברי שלום", הגם שמוחזקים הם במחלוקת.

ביאורים

יבואו ישראל להתקרב לעובדי כוכבים וללמוד ממעשיהם (ספר החינוך מצוה תכ"ו, ראה שם שכלל את שני האיסורים במצוה אחת). 288. מתנת חנם. אין בכלל זה עובד כוכבים שהוא מכירו או שכנו וכדומה, כי באופנים אלו כל נתינה היא תמורת טובה שעשה לו המקבל בעבר או שיעשה לו בעתיד (שו"ע יו"ד סי' קנא, יא, וביאור הגר"א). 289. המחזיק במחלוקת. שמשאירה בחזקתה ואינו משתדל לכלותה.

במחלוקת עובר בלאו, ²⁹⁰שנאמר "ולא-יהיה קקרח ובעדתו". ²⁹¹ומתן לספר לשון הרע על בעלי-המחלוקת, ²⁹²שנאמר (מלכים א, כו) "ולי אני-עבדך ולצדוק הכהן ולבנניו בן-יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא".

ביאורים

290. שנאמר ולא יהיה קקרח ובעדתו. בתורה (במדבר טז, יב) נאמר שמשו רבינו שלח לקרוא לדתן ואבירם כדי לפייסם בדברי שלום והם סירבו לבוא. הלך משה בעצמו אליהם ולא חשש להשפלת כבודו, אולם הם נשאר להחזיק במחלוקת. [במסכת סנהדרין (ק).] למדים מכאן שאף מי שהאמת עמו צריך למחול על כבודו כדי לבטל המחלוקת. וביאר ב'חמרא וחיי', שהרי הדין היה עם משה רבינו ומ"מ אם לא היה הולך לדתן ואבירם היה נחשב כ'מחזיק במחלוקת', ועובר בלאו]. 291. ומתן לספר לשון הרע על בעלי המחלוקת. כדי להשקט את המחלוקת, כמו שם שאמרו לדוד ענין אדוניהו שסיבב מחלוקת על מלכותו של שלמה וכשנודע לדוד נשקט הריב ('מחצית השקל' או"ח סי' קנו ו'גליון הש"ס' ירושלמי פאה א, א). וכן פסק החפץ חיים (הלכ' לשה"ר כלל ח, ח), שההיתר האמור כאן הוא רק אם מבין המספר שע"י שיגלה לבני אדם את תרמיתם של בעלי המחלוקת יראו שאין הדין עמם ומתוך זה תופסק המחלוקת, אבל לולא זאת אסור. וגם צריך לאלו הפרטים: א. שידע מעצמו ולא יסמוך על שמיעה מאחרים. ב. שיכוון לתועלת הג"ל ולא מצד שנאה. ג. שאין אפשרות אחרת להשקט המריבה. ד. שיברר היטב על פי דין תורה מי הם בעלי המחלוקת. ואם אינו יכול לברר הדין עם מי, שב ואל תעשה עדיף. 292. שנאמר ולי אני וגו'. שם בנביא מסופר על אדוניהו בן חגית שהכתיר עצמו למלך. בת שבע מספרת לדוד שאדוניהו מלך, ונתן הנביא מאשר דבריה ומוסיף לספר לדוד שאדוניהו הזמין את שרי הצבא לאכול לחם, בעוד שאת נתן הנביא עצמו, את צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע הנאמנים לדוד, וכך אף את שלמה בנו של דוד - לא הזמין עמהם. ומכאן, שיותר לדבר לשון הרע על בעל המחלוקת [הלשה"ר היה מה שהוסיף 'ולי אני עבדך... לא קרא', שזה לא היה נוגע בעצם לגוף

נמ. מי שאינו מחזיק במחלוקת על²⁹³ המתיצבים על דרך לא טוב²⁹⁴ ומושכי העון, הרי הוא נענש עליהם²⁹⁵ מפשעיהם לכל הטאתם, ועובר בלאו, שנאמר (ויקרא יט, יז) "ולא-תשא עליו חטא".²⁹⁷ ונאמר (הושע י, ט) "מימי הגבעה הטאת ישראל שם עמדו לא-תשיגם בגבעה מלחמה על-בני עליה". פרוש,²⁹⁹ אם שם עמדו

ביאורים

הענין, אלא כהוספת דברים], ומאחר ואדוניו היה בעל מחלוקת שבא לחלוק על מלכותו של שלמה - מותר היה לנתן הנביא לדבר בגנותו. 293. המתיצבים על דרך לא טוב. באופן יציב וקבוע, שבהם לא די בתוכחה, אלא צריך גם להחזיק במחלוקת נגדם. ויש מפרשים דכשמוכיח לאלו שכל דרכם לא טוב, בזה מצוי מחלוקת, ואעפ"כ לא נפטר מחיוב תוכחה. 294. ומושכי העון. (עפ"י ישעיה ה, יח) גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחילה 'בחבלי השוא' כחוט של קורי עכביש, ומשנתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה 'כעבות העגלה' שקושרין בו את הקרון למשוך (רש"י). והמצו"ד פירש, 'מושכי העון' - ממשכים על עצמן את היצר הרע המסית על העון. 295. מפשעיהם לכל הטאתם. כלומר, עבור פשעיהם ועבור כל חטאתם, כי נראה שהוא מסכים עם מעשיהם. 296. ולא תשא עליו חטא. "שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר 'ולא תקבל על דיליה חובא', שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו" (רמב"ן). ולדעת רבינו כלול בזה גם מי שלא עושה מריבה עם אלו שלא די להם בתוכחה. 297. ונאמר וכו'. ומוצאים אנו שהנביא הושע מוכיח את בני דורו על שאינם יוצאים למלחמה לבער הרע מקרב אחיהם, וכך הוא אומר להם, מימי וגו'. 298. מימי הגבעה הטאת ישראל. כלומר, ממין ומעין חטא 'פילגש בגבעה' חטאו ישראל עכשיו. 299. אם שם עמדו הדור הזה. אילו היו אנשי הדור הזה חיים בזמן ההוא, בעת שאירע מעשה 'פילגש בגבעה'.

הדור הזה,³⁰⁰ לא השיגה אותם בגבעה מלחמה לבער הרע פאשר השיגה מלחמה לבני הדור ההוא. "שם עמדו" - כמו אם שם עמדו. וכן (בראשית מר, כב) "ועזב את אביו" - ואם עזב. רוצה לומר, ממין חטא גבעה היתה חטאתם, אכן³⁰¹ הם היו טובים³⁰² מאלה, כי נקחלו ועמדו על נפשם לבער הרע.³⁰³ ונאמר (שופטים ה, כג) "אורו³⁰⁴ מרוז³⁰⁵ מרוז אמר מלאך יי³⁰⁷ ארו ארור³⁰⁸ ישיבה כי לא-באו³⁰⁹ לעזרת יי לעזרת יי בגבורים". ונאמר (דברים א,

ביאורים

300. לא השיגה וכו'. לא היו יוצאים להלחם עמם בגבעה כנגד בני עולה לבער הרע כמו שיצאו הדור ההוא, שהרי גם עכשיו אינם יוצאים במלחמה לבער אותו הרע שבתוכם. ומכאן כי חובה גמורה היא לצאת למלחמה בנסיבות מעין אלו. 301. הם. אלו שהיו בימי השופטים. 302. מאלה. בני דורו של הושע הנביא. 303. ונאמר. מצינו אף קללה ומארה למי שלא בא לעשות מלחמה כשצריך. 304. אורו. ארור - מנודה. 305. מרוז. יש אומרים שמרוז היה אדם גדול, כלומר שר צבא שהיה ראוי לו לבוא ולעזור במלחמה. ויש אומרים שמרוז היה כוכב שלא בא לסייע במלחמה כמו שבאו כוכבים אחרים, שנאמר (שופטים ה, כ) "מן שמים נלחמו, הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא" (מו"ק טז.). 306. אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה. 307. אורו ארור. מוחרם [חרם] היא הדרגה החמורה ביותר של נידוי. 308. ישיבה. היושבים עם מרוז המנודה - בארבע אמותיו. (במש"מ) מו"ק (שם) אמרו: בארבע מאות שופרות נידה ברק את מרוז. 309. לעזרת ה'. לעזרת עם ה', אלו ישראל (תרגום יונתן). 310. בגבורים. הנלחם בגיבורים (הכנענים). והלימוד מזה הכתוב, שבכל מקום שהמלחמה מצוה מחוייבים כולם לבוא לעזרה, וכמו כן במקום שהמחלוקת מצוה גם-כן מחוייבים כולם

(ז) ³¹¹לֹא תִגְדּוּ מִפְּנֵי אִישׁ. וְכָל מִי שֶׁהוּא לְשֵׁם יִתְבָּרֵךְ, ³¹²מִמֶּכָּר נַפְשׁוֹ עַל קִדְשֵׁי הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, כו) ³¹³מִי לִי אֵלִי ³¹⁴וַיֹּאסֶפוּ אֱלֹדֵי כָל־בְּנֵי לְוִי. וְנֶאֱמַר (במדבר כה, ז) ³¹⁵וַיִּקַּח רַמְחַ

לה. וירא פנחס וגו'.
"לכן אמור הנני
נותן לו את בריתי
שלום" (במדבר כה,
יב). ויש לעיין, מה
טיבה של "ברית
שלום" זו? אלא, ביאר
הנצי"ב (ב'העמק
דבר'), מאחר שטבע
המעשה של פנחס,

להרוג נפש בידים, עלול להותיר בלבו רגש של עזות לאורך זמן, לפיכך ברכו הקב"ה שלא יבוא מתוך כך לפוקה ולמכשול, ותמיד יהיה שרוי בנחת ובמדת השלום, זאת משום שאצלו היה זה לשם שמים בקנאו את קנאת ה'. כמו שמצינו כיצא בזה בעיר הנדחת, שהובטחו העוסקים בהריגתם בהבטחת "ונתן לך רחמים", שהיא מדת הרחמים קנויה בלבם, גם אחרי מעשה האכזריות המצווה עליהם מן התורה. הוי אומר ש"הנני נותן לו את בריתי שלום" פירושו, שברך ה' את פנחס במדת השלום.

עוד העלה הגאון הנצי"ב (שו"ת 'משיב דבר' ח"א סי' מד) מפרשנו דברים בהשקפה של תורה: לוי בן יעקב ופנחס בן אלעזר, שניהם קינאו על עוון

ביאורים

להשתתף בה (זה השער). 311. **לא תגורו מפני איש**. מקרא זה נאמר לדיינים, וכמו כן כל ישראל מצווים שלא להמנע מלהלחם ומלהחזיק במחלוקת מפני פחד איש. 312. **ימסור נפשו על קרובת השם**. מחוייב למסור נפשו למחלוקת בכדי לקדש שם שמים. 313. **מי לה' אלי**. כאשר משה רבינו ירד מהר סיני וראה את העגל שעשו ישראל, עמד בשער המחנה והכריז: "מי לה' אלי" כלומר, מי שלא נתן מאומה לעגל והוא שייך לה' לבדו בלא שום השתתפות ח"ו - יבוא אלי. 314. **ויאספו אליו כל בני לוי**. והעמידו נפשם בסכנה ויצאו להלחם עם החוטאים בעגל. 315. **ויקה רומח בידו**. סיכן את עצמו והרג את זמרי שהיה נשיא שבט מישראל ואת המדינית שהיתה בת נשיא מדין, מתוך קנאת ה' שהיתה בו.

הזנות, לוי במעשה
שכם בן חמור ופנחס
במעשה זמרי בן
סלוא, ושניהם מסרו
נפשם על כך. והנה
פנחס עלה ונתעלה
בשל כך בגרם
המעלות, ולוי סופו
שגוער בו אביו על
מעשהו. כי על כך
מדה זו דורשת טקול
דעת מדוקדק, לבחון
הפעולה לפי הזמן

בִּידוֹ³¹⁷׃ וְחוּבָה עַל כָּל³¹⁶ יָרֵא, אֶת־
כִּי אוֹהֵב מְתֵר־לֵב,³¹⁸ לְהַעִיר קִנְיָה
³¹⁹כִּי יֵרָאֵה וְהָיָה יוֹד שָׂרִים וּסְגָנִים
בְּמַעַל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה
פכ"ו, ה) ³²⁰כָּל פְּרֻצָּה ³²¹שְׂאִינָה מִן
הַגְּדוּלִּים ³²²אֵינָה פְּרֻצָּה, שֶׁנֶּאֱמַר
(עוֹרָא ט, ב) ״יּוֹד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים
³²³תֵּיתָה בְּמַעַל הַזֶּה רֵאשׁוֹנָה״.

והמקום, ובכמה דברים נדרש גם לדעת כללי התורה שאינם מבוארים כל-כך. אשר על כן פשוט הוא שלהיות חסיד בזה האופן - אי אפשר אלא אחר ההגות והשקידה בתורה, שאלמלא כן יבוא לידי מעשים זרים שלא כפי דעת תורה.

ביאורים

316. ירא. את האלקים. 317. אף כי אוהב טהר לב. פירוש, וכל-שכן אם הוא אוהב ה' ולבו טהור. וכלשון רבינו בביאורו למשלי (כב, יא): "אוהב טהר לב" - "הוא האיש אשר אהבתו זכה וטהורה..." 318. להעיר קנאה. לעורר (לקנא) את קנאת השם יתברך. 319. כי יראה והנה יד שרים וסננים במעל. כאשר יראה חטא ופשע בידי השרים והסננים (מין שררה), יעיר קנאה אף שיש חשש סכנה בדבר. 320. כל פרצה. בגדי הצדק, המוסר והצניעות. 321. שאינה מן הגדולים. שאינה מתחלת מהגדולים והנכבדים שבעם. [פירוש, שמתוך שהגדולים פורצים הגדר תחילה - כולם עושים אחריהם (מתנות כהונה)]. 322. אינה פרצה. אינה נחשבת ואינה מתקיימת. ועם כל זה אסור לאדם להתיירא וצריך למחות גם כנגד הגדולים בעם. 323. היתה במעל הזה ראשונה. הם התחילו להתחתן בגיוי הארצות, וממם למדו יתר העם.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ד. "ובאחיכם בני-ישראל³²⁴ איש באחיו לא-תרדה בו בפרך" (ויקרא כה, מז). לא ישתעבד אדם בַּחֲבֵרָיו. ואם אימתו עליהם או שהם בּוֹשִׁים³²⁵ להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ותועלתם, ואפלו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות³²⁶ עד כפר להם. אבל אדם שאינו נוהג בשורה, מתר לצוותו לכל אשר יחפץ.

דא. "ולא תחללו את-שם קדשי"

לו. אבל אדם שאינו נוהג כשורה, מותר לצוותו לכל אשר יחפץ. במסכת ב"מ (עג:): "תניא, ראית (אם ראית את חברך) שאינו נוהג כשורה, מנין שאתה רשאי להשתעבד בו, תלמוד לומר, 'לעולם בהם תעבדו' ובאחיכם. יכול אפילו נוהג כשורה, תלמוד לומר 'ובאחיכם בני ישראל איש באחיו, לא תרדה בו בפרך'". כלומר, המילה "ובאחיכם" נדרשת לפניה ולאחריה (מאירי). וב'כור לזהב' כתב שיש שני טעמי המקרא על 'ובאחיכם', פשט - שהוא מפסיק (מעמיד), ומהפך - שהוא ממשיך (מוליך), ולמדו מכך שמקרא נדרש לפניו ולאחרי, 'לעולם בהם תעבדו' ובאחיכם', כשהוא אינו נוהג כשורה, וכן 'ובאחיכם בני ישראל...' לא תרדה' כשהוא נוהג כשורה. אמנם התוספות (סוטה ג: ד"ה כתיב) כתבו שאין זה דרשה גמורה אלא אסמכתא היא, ועיקר הדין שיותר להשתעבד בהם הוא קנס חכמים כדי לייסרם.

ביאורים

324. איש באחיו. להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו (רש"י). 325. להחל. לחלל, לבטל. 326. עד. רק.

לו. כי הם מזכירים שם שמים לבטלה וגם מזכירים מבלי מורא. כתב בספר "חיי אדם" (כלל ה' ס"א): "והמברך לבטלה עובר על 'לא תשא' מדרבנן. אבל המוציא שם שמים לבטלה עובר על מצות עשה 'את ה' אלהיך תירא' (דברים ו, יג), וכתיב:

(שם כב, לב), ³²⁷זֶה מַחֲבִי כְּרִתוֹת ³²⁸כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר. וְדַע, כִּי ³²⁹הַהֶפְסֵד וְהַאֲבֹדוֹן הַמְצוֹי בְּנִפְשוֹת הַמּוֹן הָעַם הֲלֹא הוּא ³³⁰עַל שְׁפַת לְשׁוֹן, ^(ל')כִּי הֵם מְזַכְּרִים ³³¹שֵׁם-שָׁמַיִם לְבִטְלָה, וְגַם מְזַכְּרִים מְבִלִּי מוֹרָא. וְעַל עֲנִיֵּן זֶה פָּרְשׁוֹ זְכָרוֹנָם לְכִרְכָּה (ויקרא רבה פכ"ו,

"אם לא תשמור וגו' ליראה את השם הנכבד והנורא" וגו' (דברים כח, נח), כי זה הוא מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כי אם בדרך שבח וברכה מה שמחוייב; אבל לא לבטלה. ויירא ויודעו איבריו בשעה שמזכיר השם. ולא שם המיוחד בלבד, אלא כל השמות שאינן נחקקים המיוחדין לשמו הגדול ברוך-הוא, ואפילו בכל לשון, אסור".

והביא שם מעשה נורא בענין זה, וז"ל: "וכדי להלהיב לב אנשים לגדול הזהירות בזה, אעתיק מעשה רב: גדול אחד אנגיד (חלה ופרחה נשמתו וחזרה אח"כ, עי' ב"ב י:), ושמע בבית דין של מעלה קול רעש גדול: "פנו מקום לצדיק אחד שנפטר", וקבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ספר תורה בזרועו ושאלוהו: קיימת מה שכתוב בזה? ואמר הן. קיימת מצוה ראשונה שהיא פריה ורביה, לא להנאתך אלא לשם שמים!! ואמר הן. אמרו, מי מעיד בך? ובאו המלאכים שנבראו מהמצוות אשר עשה עד אין מספר והעידו בו, זה

ביאורים

327. זה. חילול השם. 328. כאשר יתבאר. לקמן אות קכ"א קמ"ג קמ"ח קנ"ח ועוד. 329. ההפסד והאבדון המצוי בנפשות המון העם. כלומר, הנזק החמור ביותר אשר גורמים העם לעצמם. 330. על שפת לשון. מחטאות הפה והדיבור. 331. שם שמים לבטלה... מבלי מורא. רבינו מחדש שגם זה בכלל חילול ה'.

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

(ח) מִה שֶׁכָּתוּב (ישעיה א, ג) "יִשְׂרָאֵל
לֹא יָדַע". גַּם אֵינָם מְדַקְדָּקִים בְּנִקְיֹת
הַמָּקוֹם וְנִקְיֹן כָּפִים. וְחֻמֵּי
יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְנִידִים וּמִשְׁמָתִים הַמוֹצִיא
שֵׁם-שָׁמַיִם לְבִטְלָה (נדרים ז, ב) וְהָיוּ
חוֹשְׁדִּים אוֹתוֹ³³⁴ עַל הַשְּׁבוּעָה. וְאָמְרוּ

אומר נבראתי ממצוה
זו וכו'. אחר כך הביאו
לפניו ארבעה טורים
ושאלוהו: קיימת
תורה שבעל-פה?
ואמר הן. ומי מעיד?
ובאו המלאכים כנ"ל,
אחר זה שאלוהו:
נזהרת מלהוציא
שם שמים לבטלה?
וידום. חזרו ושאלו, אשתיק ולא אמר להו ולא מיד. והכריזו (לבקש) אחר
עדות, ובאו גדודי מלאכי-חבלה לבושי שחורים והעידו: זה אומר, נבראתי
ביום פלוני כשהוציא אזכרות כך וכך בתפילה בלא כוונה, וזה אומר כך,
ויקראו שמלותם כל הבית-דין של מעלה, וגם אני קרעתי. ואמרו: טיפה
סרוחה! איך לא יראת וכו', ונגמר דינו או לבוא לגיהנום או לחזור ולבוא
בגלגול, ובחר בגיהנום מבגלגול. עכ"ל. ואיך לא ישים האדם אל לבו להזכיר
השם ביראה ופחד ובכוונת הלב".

יש להוסיף פנינה משל הרמב"ן (בראשית כז, כא): "ואני תמה כי (כיצד) לא
היה עשו רשע בעיני אביו [הלא ראהו אביו שאינו מזכיר שם שמים בפיו -
כיעקב]? ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד,
איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירו במקום שאינו טהור ומבלי
כוונה, ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים". עכ"ל.

ביאורים

332. ישראל לא ידע. עשו את עצמם כמי שאינם יודעים את ה'. וז"ל רבינו
באגרת התשובה: "ואותן שאינן מזכירין את השם באימה וביראה, אינן
יודעין את השם, שנאמר 'ישראל לא ידע', וכן פירשו רז"ל בויקרא רבה".
333. כפיים. ידיים. 334. על השבועה. כמי שעלול להשבע לשקר ולא סמכו
על שבועתו. [ד"ז מבואר במסכת כתובות (פה). ההיא איתתא וכו'. ובשו"ע
חז"מ (סי' פז, לט) כתב: "יש מי שאומר שהמזכיר שם שמים לבטלה -
שכנגדו נשבע ונטול"].

לח. נעשים
א פ י ק ו ר ס י ם .
ה ר א ש ו נ י ם
(סנהדרין צ). פירשו
ש"אפיקורס" הוא
מלשון הפקר
(" א פ ק י ר ו ת א ")
בארמית, היינו מי
שמפקיר ומבזה את
התורה או את לומדיה
(רמב"ם בפירוש
המשניות, ור"ע
מברטנורא ועוד),
ובכלל זה גם הכופר
ביסודות התורה
(רמב"ם שם). ויש
שכתבו ש"אפיקורס"
הוא על שם הפילוסוף

(שם) הַשׁוֹמֵעַ מִחֲבֵרוֹ שֶׁמְזַכֵּיר שֵׁם-
שָׁמַיִם³³⁵ לְבִטְלָה, צָרִיךְ לְנִדּוֹתוֹ. וְאֵם
לֹא נִדְּחוּ³³⁶, הוּא עֲצָמוֹ³³⁷ יִהְיֶה בְּנִדּוּי.

כ.ב. וְעַל דְּבַרְת בְּנֵי-הָאָדָם
שֶׁאֵינָם נִזְהָרִים בְּלִשׁוֹנָם
בְּכַבּוֹד תַּלְמִידֵי-הַכֹּהֲנִים, בֵּין בְּפִנְיָהֶם
בֵּין שְׂלָא בְּפִנְיָהֶם, (נעשים
אפיקורסים שאין להם חלק
לעולם הבא (סנהדרין צט, ב). וכן
אָבְדָן³³⁹ אַרְבַּע כְּתוּת הָלֹא הוּא

היווני הידוע בשם זה, שכפר בהשארות הנפש (מוסף הערוך ערך אפיקורס)
ובמציאות ה' (ספר העיקרים א, י. ותשב"ץ במגן אבות ב, יד). וחז"ל כללו
בזה את המבזה תלמידי חכמים, לפי "שמתוך בוזתו החכם בזה את דבריו,
ויכפור בכל מה שראוי להאמין, ונמצא שאף הכופר בפירושי התורה, והוא
תורה שבעל פה, הוא בכלל זה" (מאירי, וכע"ז בעיקרים שם, ועיין רבינו
יונה אבות ב, יד).

ביאורים

335. לְבִטְלָה. במזיד (שו"ע יור"ד שלח, לח). 336. הוּא עֲצָמוֹ. פירוש,
השומע. 337. יִהְיֶה בְּנִדּוּי. כלומר, ראוי להתנדות (ר"ן ורא"ש) מחמת
שאינו מקנא לכבוד קונו. 338. וְעַל דְּבַרְת. על דבר, בעבור (מלשון הכתוב
קהלת ג, יח). 339. אַרְבַּע כְּתוּת. "ארבע כיתות (קבוצות של חוטאים) אין
מקבלות פני השכינה: כת ליצים, וכת חניפים, וכת שקרים, וכת מספרי

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

³⁴⁰ כַּחֲמִשָּׁת פִּימוֹ דָּבָר שִׁפְתֵימוֹ, הִכַּל כְּמוֹ שִׁיתְבָּאָר
³⁴¹ בְּשַׁעַר הַזֶּה. עַל כֵּן כָּתוּב (משלי יח, כא) "מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד-
לְשׁוֹן".

סג. וְהִתְבּוֹנֵן וְרָאָה עֵוֹן הַלְשׁוֹן ³⁴² וְכִבְדָּ פִשְׁעוֹ, כִּי הַמְקַלֵּל
אֶבְיֹו וְאִמּוֹ, עָנָשׁוֹ חֲמוּר מִן הַמִּכְבֶּה. כִּי מִשְׁפַּט הַמְקַלֵּל
³⁴³ בְּסִקְלָה שֶׁהִיא ³⁴⁴ הַחֲמוּרָה בְּמִיתוֹת בֵּית-דִין, וְהַמִּכְבֶּה
מִשְׁפָּטוֹ ³⁴⁵ בְּחֶנֶק.

סד. וְגַם רַבִּים ³⁴⁶ נֹקְשִׁים וְנִלְכָּדִים בְּחֻלְלֵם הַחוּשִׁים
הַנִּכְבָּדִים, חוּשׁ הָרְאוֹת וְחוּשׁ הַשְׁמַע. וְנֹאמַר עַל
חוּשׁ הָרְאוֹת (במדבר טו, לט) "וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לִבְכָּם

ביאורים

לשון-הרע" (סוטה מב.). כלומר, אינן זוכות לראות פני השכינה ונדחים מן המחיצה העליונה (יד הקטנה). ארבע כיתות אלו כוללות את כל החטאים הבאים על ידי דיבור (מפרשים). ³⁴⁰ כַּחֲמִשָּׁת פִּימוֹ דָּבָר שִׁפְתֵימוֹ. בכשלוֹן פיהם ודיבור שפתותיהם (מלשון הכתוב בתהלים נט, יג). ³⁴¹ בְּשַׁעַר הַזֶּה. במדרגה העשירית. ³⁴² וְכִבְדָּ פִשְׁעוֹ. שלעיתים חמור הוא אף יותר מחטא שבמעשה. ³⁴³ בְּסִקְלָה. כמובא במסכת סנהדרין (דף טו.). ³⁴⁴ הַחֲמוּרָה. מבין ארבע מיתות בי"ד, שהם: סקילה, שריפה, הרג וחנק. ³⁴⁵ בְּחֶנֶק. כמובא שם (דף פד:), והיא הקלה שבמיתות בי"ד. ³⁴⁶ נֹקְשִׁים. נופלים למוקש ונכשלים.

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם", הִזְהַרְנוּ בָּזֶה (לט) שֶׁלֹּא
יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאִשְׁת-אִישׁ וּבִשְׂאֵר
עֲרֵיוֹת ³⁴⁷ כִּפֵּן יוֹקֵשׁ בָּם.

סה. וּמִן הָעֲבֻרוֹת הַתְּלוּיֹת בְּחוּשׁ
הָרְאוֹת - ³⁴⁸ רוּם עֵינַיִם, כִּי
הוא ³⁴⁹ מְעוּלָל מִן הַנְּאוּחָה, שֶׁנֹּאמַר
(תהלים קא, ה) "גְּבַה-עֵינַיִם ³⁵⁰ וְרַחֵב
לִבָּב ³⁵² אֹתוֹ לֹא אוֹכֵל".

המעשה גומרים", ועל זה נרמז באיכה (ג, ג) "עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי", והיינו "בנות עירי" מרמז על כוחות הגוף שהוא גם כן מכונה בשם עיר, וכמאמרם (גדרים לב:): "עיר קטנה" (קהלת ט, יד) זה הגוף, ורמז שהעין השחיתה לנפשו יותר מכל שאר כוחות הגוף, שכולם לא באו לגמור אלא מה שהתחיל בעיניו"

ביאורים

³⁴⁷ כִּפֵּן יוֹקֵשׁ בָּם. פן ימשך למעשה אסור בעקבות ראיית עיניו וכמו שאמר חז"ל (מסכת כלה רבתי פ"ב): "כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה". וז"ל הרמב"ם (הלכ' תשובה פ"ד ה"ד): "סראית העינים עון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר 'ולא תתורו'". כי הלב והעיניים הם כמו מרגלים לגוף, ומסרסרים לו את העבירות (כאותו 'סרסור' - שליח המביא סחורה מן המוכר להראותו ללקוח). לפי שהעין רואה, והלב חומד, והגוף עושה את העבירות (עפ"י רש"י עה"ת). ³⁴⁸ רוּם עֵינַיִם. המתגאה ומרים עינו כלפי מעלה. ³⁴⁹ מְעוּלָל. מסובב, נגרם. ³⁵⁰ גְּבַה עֵינַיִם. בעל גאווה. ³⁵² וְרַחֵב לִבָּב. בעל תאוה, כמו "נפש רחבה" (אבות ה, כב). ³⁵² אוֹתוֹ

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

סו. וּמִדְּבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ עַל חוּשׁ
הַשְּׁמַע, (כתובות ה, ב) אֵל
יִשְׁמִיעַ אָדָם לְאָזְנוֹ ³⁵³דְּבָרִים בְּטָלִים,
³⁵⁴(ס) שֶׁהֵן נִכּוּזֹת תַּחֲלָה לְאִיבָרִים. וְעַל

וב'חפץ חיים' (הלכות
לשה"ר כלל ו',
בבאמ"ח סוף סי"ד)
כתב: "דבעריות
מפני שנפשו של
אדם מחמתן צריך
להחמיר יותר, דהגם
שעתה חושב שלא
ניחא ליה בהנאה זו,
וכן מצינו בכמה ענינים
שהחמירו יותר בעניני
הסתכלות מכל
האיסורים שבתורה
אף בלא אפשר ולא
מכיון, וכענין שאמרו
(ברכות סא.) "אחורי
ארי ולא אחורי אשה.
פגע באשה בדרך, רץ
אחריה ומסלקה
לצדדין", ומשמע מדברי
האחרונים באבן העזר
(סי' כא פתחי תשובה
סק"א) דאפילו לית ליה
דרכא אחרינא למיזל
ולא ניחא ליה בהסתכלות
אפילו הכי אסרו חז"ל,
והכל מטעם שכתבתי
כנ"ל".

ועיין בספר החינוך (מצוה קפ"ח) שכתב: כי אין
אדם רשאי לזוז ממוסרם,
ואע"פ שהוא מוצא עצמו
חשוק התאוה קצת, לא
יאמר 'כיון שאני מוצא
עצמי כן מה איכפת לי
אם אסתכל בנשים כי
יודע אני בעצמי שלא
יתעורר יצרי בכך' ש
הרבה אמרו כן ונכשלו.
עיי"ש עוד.

מ. שהן נכוזות תחילה לאיברים.
מבאר החפץ חיים: כאשר
אדם חוטא, מביא
הוא טומאה על איבריו,
וטומאה זו יוצרת
אש רוחנית שהיא אש
הגיהנם.

ביאורים

לא אוכל. במסכת סוטה (ה.) דורשת הגמרא "אל תקרי
'אותו' אלא 'אתו'
לא אוכל", אמר הקב"ה אין
אני והוא יכולים לדור
בעולם. וביאר ב'תפארת
ציון', כי בדרך כלל
החוטא חוזר אח"כ בתשובה,
ואז מוכן הקב"ה לדור
אתו, אבל אדם שיש בו
גסות הרוח אינו חוזר
בתשובה, וכיון שעדיין
עונו עליו אין הקב"ה
רוצה לדור אתו. ³⁵³דברים
בטלים. אפילו שאינם
דברים אסורים, ובוז
חמורה יותר השמיעה
מן הראיה (שלא אסרו
הסתכלות בדברים
המותרים), כי בקל יבוא
משמיעת דברים בטלים
לשמיעת דברים אסורים
(מהרש"א). ³⁵⁴שהן נכוזות
תחילה לאיברים. שמתוך
רכותן ודקותן ממהרות
הן להשרף יותר מכל
שאר איברי הגוף (רש"י).

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

הַמֵּאֲזִין לְכָל פֶּה דוֹבֵר נִבְלָה נֹאמֵר
(משלי כב, יד) ³⁵⁵"שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי
זְרוֹת" (שבת לג, א). ³⁵⁶יִשְׁתִּינוּ לֵב לְכָל
אֱלֹהִים יִרְאִי-אֱלֹהִים וּבַעֲלֵי-תְשׁוּבָה,
³⁵⁷לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם מִיַּד לְהַכָּה.
וּבְכָבֶד הַקְּדָמְנוּ לָךְ דְּבָרִים נִכְפָּדִים
בְּעֵינֵי הַזֶּה ³⁵⁸בְּשַׁעְרֵי גְדְרֵי הַזְּהִירוֹת.

וכשם שכאשר אש
גשמית מתפשטת
בבית, הדברים שהיא
פוגעת בהם תחילה
נכונים תחילה, כן
הדבר גם באש
הגיהנם: האיבר
שנטמא תחילה
בחטא נעשה מוכן
להיכוות תחילה
על ידי אש הגיהנם.
בשמיעת דברים
שאינם הגונים, מכיון
שהאזנים הן האיברים
הראשונים שפועלים

סו. מן האזהרות התלויות

בחטא, הן נטמאות תחילה ולכן הן
תהיינה ראשונות להישרף באש
הגיהנם (שמה"ל שער הזכירה, פ"ד).
ויש מבארים זאת בדברי רש"י
שכתב הסיבה שהאזנים נכוזות
תחילה לאיברים - "שמתוך רכותן
ודקותן ממהרות הן להשרף
יותר מכל שאר איברי הגוף",
שכוונתו היא שתכונתן
הגשמית של האזנים לגבי אש
גשמית הינה משל לתכונתן
הרוחנית לגבי אש הגיהנם.

ביאורים

³⁵⁵שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זְרוֹת. פה דובר
זרות (נבלות) הוא כחפירה עמוקה
ללכוד רגלי השומע. וז"ל רבינו
בביאורו על משלי (כב, יד): "שׁוּחָה
עֲמֻקָּה פִּי זְרוֹת" - שיחת האשה
תפיל האדם ותכשילוהו בחטא,
כאשר שוחה (חפירה, בור) עמוקה
סיבת הנפילה לאשר לא ישמר
ממנה, על כן יש לאדם להשמר
ממנה ומשיחתה". ³⁵⁶יִשְׁתִּינוּ.
ישמו. ³⁵⁷לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם מִיַּד
לְהַכָּה. (לשון הכתוב ישעיה מז, יד),
כלומר להציל עצמם מאש הגיהנם.
³⁵⁸בְּשַׁעְרֵי גְדְרֵי הַזְּהִירוֹת. רבינו
חיבור ביסוד בשם "שערי גדרי
הזהירות", אך לא זכינו לאורו.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

³⁵⁹ בקפיצת יד והמנע ³⁶⁰ מן המעשה.

"ולא תקפץ את-ידך ³⁶¹ מאחריך האביון" (דברים טו, ז),

"השמר לך פן-יהיה ³⁶² דבר עם-לכך בליעל לאמר ^(מא) קרבה שנת-

השבע ³⁶³ שנת השמיטה ³⁶⁴ ורעה עינך באחריך האביון ³⁶⁵ ולא תתן לו"

(שם שם, ט). למדנו מזה, כי הנמנע

מלהלוות לעני עובר בשני לאוין

שהם ³⁶⁶ "השמר" "פן". ואם לעת

אשר קרבה שנת השבע הזהרנו שלא

חלק מחלקי הברכה וכו'.

ביאורים

359. בקפיצת. בסגירת. 360. מן המעשה. מעשיית המעשה הטוב.
361. מאחריך האביון. מליתן צדקה לעני. 362. דבר עם לכך בליעל.
מחשבת רשע בלבך. 363. שנת השמיטה. שאז מצוה לשמט (-להניח) את
החובות ולא לתובעם. 364. רעה עיניך. ועינך תהיה צרה. 365. ולא תתן
לו. הלוואה, כדי שלא תשמט השביעית את החוב. 366. השמר פן. במסכת
סוטה (ה). אמרו: "כל מקום שנאמר 'השמר' 'פן' ואל', אינו אלא לא תעשה",
כלומר, אין כוונתה אלא לצוות בזה על מצות לא-תעשה, ואף כאן משמעו
של 'השמר' ו'פן' - לאסור להמנע מלהלוות לעני.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

נחל מלהלוות ³⁶⁷ מיראת דבר-

השמיטה, ³⁶⁸ אף כי ³⁶⁹ בזמן שלא

יפסיד חובו, כי יגדל הטא הקופץ ידו

מלהלוות. ³⁷⁰ ועל גדל העין, קרא

הכתוב מחשבת צר-העין מלהלוות

"דבר-בליעל". ואמרו רבותינו

זכרונם לברכה (כתובות סח, א) ^(מב) כל

³⁷¹ המעלים עיניו מן הצדקה, באלו

(ירמיה ב, יג) 'בורות נשברים' לפי שאין בה כח להשפיע לאחר והיא כבור
נשבר שאף בו עצמו אין מים, וכל שכן שאינו יכול להשפיע לאחר. ולכן
המעלים עיניו מן הצדקה ואינו משפיע משלו לאחרים, הרי הוא יוצא
מדיקות בהשם יתברך שהוא מקור החיים ומשפיע לכל, ודבק בעבודה
זרה שאף שיש לה שם 'אלהות' בפי עובדיה, אינה משפיעה כלום לזולתה.
החיד"א ('פתח עינים' ב"ב י.) ביאר בפשטות, שהרי אדם זה רואה מה
שכתוב בתורה: "כי בגלל הדבר הזה יברך וגו'", ושנוי בנביאים: "הלא
פרוס לרעב לחמך... כי תראה ערום וכסיתו... אז יבקע כשחר אורך... אז
תקרא וה' יענה" וגו', ומשולש בכתובים: "וצדקה תציל ממות", "רודף צדקה

ביאורים

367. מיראת דבר השמיטה. מפחד ענין השמיטה, שתשמט את החוב ויפסיד
ממונו. 368. אף כי. כל שכן. 369. בזמן שלא יפסיד חובו. שאסור להמנע
מלהלוות בשאר השנים בהם אין כל חשש לאי-פרעון ההלוואה. 370. ועל.
ובעבור. 371. המעלים עיניו. שבא עני לפניו לבקש ממנו צדקה והוא מעלים
עיניו ממנו [אולם אם לא בא עני לפניו, אלא שאינו מחפש עניים לתת להם
ממון, אינו נחשב כעובד ע"ז]. וכך הוא לשון השאילתות שהדברים אמורים
על 'מאן דמטי ליה עני ותבע ליה צדקה' (העמק שאלה, שאילתא סב אות ז).

עובר עבודה זרה. פתיב כאן "פך-
יהיה דבר עם-לכבד בליעל"³⁷² וישם
פתיב (דברים יג, יז) "יצאנו אנשים
³⁷³ בני-בליעל מקרבך", ואמרו
רבותינו זכרונם לברכה (ילקוט שמואל
כת, קלד) פי נקרא ³⁷⁴ צר-העין
³⁷⁵ בליעל. וכן פתוב (שמואל א כה, כה)

וחסד ימצא חיים", וכן
יודע מה שדרשו חז"ל
במעלות הצדקה, ואם
למרות כל אלו מעלים
עיניו, הרי מורה הוא
שאינו מאמין בתורה
ובנביאים ובכתובים
ובדברי חז"ל, ואינו
מאמין לא בשכר ולא
בפורענות, ואם כן
הרי הוא ככופר וכאילו
עובר עבודה זרה!

הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל ('קובץ שיעורים ב"ב אות נא) ביאר: "שעובר
ע"ז הוא מפני שסבור שבידה להטיב ולהרע, והמעלים עיניו מצדקה הוא
ג"כ מפני שסבור שיש כח בממונו להטיב לו וחסרון הממון ירע לו, אבל
כבר כתוב 'לא יועיל הון ביום עברה', ואם נגזר עליו עונש לא יצילהו ממונו.
ועוד צריך לידע, כי ע"י מה שמחסר ממונו לצדקה, ינצל מחסרון באופן
אחר, כמעשה דבני אחתיה דריב"ז, וה"ה בגופו כשטורח ויגע לדבר מצוה או
שמתבזה בשבילה, ינכו לו ע"ז בטורח ובזיון ממקום אחר."

ביאורים

³⁷² וישם. לגבי עיר הנדחת, שהדיחום לעבוד עבודה זרה. ³⁷³ בני בליעל.
בלי עול, שפרקו עולו של מקום. ומכך שבשני המקומות נאמר לשון 'בליעל',
יש ללמוד במעלים עיניו מהצדקה שהוא נחשב כעובר עבודה זרה. ואלו
הם שני המקומות היחידים בתורה שכתוב בהם 'בליעל' ולכן יש ללמוד זה
מזה (מהרש"א). [ואף שהפסוק כאן עוסק במי שאינו רוצה להלוות מעות
לעני, מ"מ למדו מפסוק זה גם על מצות צדקה. וביאר רבינו הגר"ח קניבסקי
שליט"א ב'דרך אמונה' (מתנות עניים פ"י ה"ג סק"ז), שהלואה לעני בכלל
מצות צדקה היא, כמבאר ברמב"ם (שם ה"ז) שההלואה לעני היא הגדולה
שבמעלות הצדקה]. ³⁷⁴ צר העין. שאינו מהנה אחרים בממונו. ³⁷⁵ בליעל.
המורכבת מן התיבות 'בלי עול', כלומר איש שפרק מעליו עולו של מקום

"אל-איש הבליעל הזה על-נבל", על שְהִיה צר-עין
שאמר לעבדי דוד (שם שם, יא) ³⁷⁶ "ולקחתני את-לחמי ואת
מימי ואת טבחתני" וגו'. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה
(שבת כג, א) ³⁷⁷ גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה.

כת. ³⁷⁸ לא תעשק את-רעך" (ויקרא יט, יג). ואמר דוד
עליו השלום (תהלים לו, כא) ³⁷⁹ "לֹוֹה רֶשַׁע וְלֹא
יִשְׁלֹם". (ויקרא יט, יג) ³⁸⁰ "לֹא תִלִּין פְּעֻלַּת שֹׁכִיר אֹתָהּ עַד-
בֹּקֶר". (דברים כד, טו) ³⁸¹ "בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שֹׁכְרוֹ וְלֹא-תְבֹא עָלָיו

ביאורים

ומרד בו. [וביאר ה'תורת חיים' (ב"ב י.) שהצדקה מורה על קבלת עול
מלכות שמים, שאחת ממטרות מצות צדקה (וכן תרו"מ וכדו') היא שידע
האדם ויעלה על לבו כי 'לה' הארץ ומלואה' וכל עושרו שייך להקב"ה, ואינו
אלא פקדון בידו, ויקבל עליו עול מלכות שמים. ומי שמתעלם מן העניינים,
הרי הוא פורק מעצמו עול מלכות שמים, ונחשב 'בלי עול'. ³⁷⁶ ולקחתני
את לחמי וגו'. שסירב לתת מאכל ומשקה לעבדי דוד מתוך צרות עינו.
³⁷⁷ גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה. שכן עני מתבייש לקבל צדקה,
אך אינו מתבייש כל כך לקבל הלואה על מנת לפורעה. ³⁷⁸ לא תעשוק את
רעך. לא תמנע מלשלם לו שכרו. וזוהי מן האזהרות התלויות בקפיצת היד.
³⁷⁹ לֹוֹה רֶשַׁע וְלֹא יִשְׁלֹם. הרשע לווה ואינו משלם חובו, ועובר על לאו של
'לא תעשוק', שהרי אף הוא נמנע מלשלם חובו. ³⁸⁰ לא תִלִּין פְּעֻלַּת שֹׁכִיר.
לשון נקבה, מוסב על הפעולה (רש"י). כלומר, לא תלון אצלך פעולתו (שכר
עבודתו) של השכיר. ³⁸¹ בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שֹׁכְרוֹ וגו'. ביום השלמת פעולתו שלם
לו את שכרו, שלא תשקע החמה על חובך.

הַשֶּׁמֶשׁ".³⁸² וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנוֹם לְבִרְכָּה (ב"מ קי, ב) שְׂכִיר-יוֹם³⁸⁴ גּוֹבֶה כָּל הַיּוֹם³⁸⁵ וְכָל הַלַּיְלָה,³⁸⁶ שְׂכִיר-לַיְלָה גּוֹבֶה כָּל הַלַּיְלָה³⁸⁷ וְכָל הַיּוֹם, אֶחָד שְׂכִיר הָאָדָם וְאֶחָד³⁸⁸ שְׂכִיר הַבְּהֵמָה וְאֶחָד³⁸⁹ שְׂכִיר הַפְּלִים עוֹבֵר עָלֵיהֶן עַל כָּל-תְּלִין.³⁹⁰ קִבְּלוּנָהּ,³⁹¹ עוֹבֵר עָלֶיהָ עַל כָּל-תְּלִין (שם קיא, א).

ס.ט. "לא-תלין נבלתו על-העין" (דברים כא, כג).³⁹² הַמְּלִין

ביאורים

382. ואמרו רבותינו. ליישב את הסתירה בפסוקים, שפעם נאמר 'ביום' תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש' שמשמעו לא תשקע עליו השמש מבלי תשלום שכרו, ומאידך נאמר 'לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר' שחייב לשלם קודם שיגיע הבוקר. 383. שכיר יום. פועל שנשכר לעשות מלאכה ביום. 384. גובה. זמן גביית שכרו. 385. וכל הלילה. שאחרי עבודתו עד עלות השחר, ואם יתאחר בעל הבית מלשלם לו בתוך הזמן הזה, יעבור על איסור, שעליו נאמר 'לא תלין... עד בוקר'. [לפי שנתנה תורה זמן לבעל-הבית עונה (יום או לילה) לבקש מעות בכדי לשלם את משכורתו (ב"מ קי:). ובספר אבות חסד מוכיח שאע"פ שאם אין לו כסף אינו עובר, מ"מ הוא מחויב ללוות כסף אם אפשר לו ללוות]. 386. שכיר לילה. ששכרוהו לעבוד בלילה. 387. וכל היום. שלאחר עבודתו. ואסור לבעל הבית לעכב שכרו עד לאחר שיעבור היום, ועליו נאמר 'ביום' תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש'. 388. שכר הבהמה. בכלל איסור זה אף הלנת תשלום על שכירות בהמה. 389. שכר הכלים. וכן אם שכר כלים להשתמש בהם. 390. קבלנות. המקבל לעשות עבודה מסוימת או מוצר מסויים מבלי כל תלות במשך זמן העבודה. 391. עובר עליו על כל תלין. אם עיכב אצלו את שכר בעל המלאכה לאחר השלמת מלאכתו. כל אלו מן האזהרות התלויות בקפיצת היד. 392. המלין את מתו. ואינו קוברו עד הבוקר. [וי"א שעובר

אֶת מֵתוֹ עוֹבֵר כָּלְאוֹ,³⁹³ זוֹלָתִי אִם הָלִינוּ³⁹⁴ לְכַבּוֹדוֹ (סנהדרין מז, א).

ע. "לא תוכל להתעלם" (דברים כב, ג).³⁹⁵ הַזְהִרְנוּ בְּזֶה³⁹⁶ שֶׁלֹּא לְהִתְרַשֵּׁל מִהַצֵּלַת מִמּוֹן חֲבֵרֵנוּ בֵּין מִטְּלָלִין בֵּין קִרְקָעוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנוֹם לְבִרְכָּה (ב"מ לא, א) "וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל-אֲבֵדַת אֲחִיךָ" -³⁹⁸ לְרַבּוֹת אֲבֵדַת קִרְקָעוֹת, כְּגוֹן³⁹⁹ אִם הָיוּ מֵיִם שׁוֹטְפִין וְכֵאִם שָׁם, חֵיב⁴⁰⁰ לְגַדֵּר בַּפְּנִיָּהֶם. אֵף כִּי הִזְהִרְנוּ לְהִשְׁתַּדֵּל בְּהַצֵּלַת

ביאורים

כבר בתחילת הלילה, כלומר בשקיעת החמה]. 393. זולתי אם. אלא אם כן. 394. לכבודו. של מת. כגון, להביא לו ארון ותכריכים או מקוננות, או כדי שיבואו קרובים או להשמיע עיירות (שו"ע, יו"ד סי' שנו ס"א), שאז אינו עובר. 395. לא תוכל להתעלם. אסור לך לכבוש (להסתיר ולהעלים) ענין מלהביט בגלוי על דבר האבד מאחריך, ולעשות עצמך כאילו אינך רואה אותו, אלא השב תשיבנו לאחריך (עפ"י רש"י). 396. הוזהרנו בזה וכו'. כלומר, איסור זה מתייחס לכל נזק ממוני אשר יכול האדם למנוע מחבירו ולא רק באבדה. 397. שלא להתרשל. כלומר, לא רק שלא להתעלם לגמרי, אלא אף כשעוסק בזה לא יתרשל בזה אלא יהיה זריז בהצלת ממון זולתו כמו בממונו, וע"ד מ"ש במסכת אבות "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך" (הרוצה בתשובה). 398. לרבות אבדות אבות "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך" (הרוצה בתשובה). 399. כגון. אם היו מים שוטפים וכאים שם, אם רואה אדם נהר העומד לשטוף את שדה חבירו. 400. לגדר בפניהם. להציב גדר בפני המים הבאים לקרקע חבירו, כדי שהקרקע לא תנוק. 401. אף כי הוזהרנו. ומכל שכן שהוזהרנו.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

⁴⁰² חֲבֵרְנוּ וְלִשִּׁית עֲצוֹת לְעִזְרָתָם
בַּעַת צָרָתָם, וְכֵן פְּתוּב (ויקרא יט, טז)
”⁴⁰⁴ (ב) לֹא תַעֲמֹד עַל-דָּם רַעַף.”
וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלֹם (משלי כד, י)
”⁴⁰⁵ הַתְּרַפִּית ⁴⁰⁶ בְּיוֹם צָרָה ⁴⁰⁷ צַר
כְּחֶכֶה”. פְּרוּשׁ, אִם יֵשׁ לָךְ יִכְלֹת וְכַח
לְהַצִּיל בְּעֶצֶה אוֹ בְּהַשְׁתַּדְּלוּת וְאִתָּה
מִרְאָה אֶת נַפְשְׁךָ שְׂאִין כָּךְ יִכְלֹת וְכַח,

מג. לא תעמוד על
דם רעך. חובת
הבטחון בה' לעומת
ההשתדלות האדם,
היא ההכרה היסודית
שעל פיה חייב האדם
לשקול את כל מהלך
עניניו ומעשיו.
ולכן כמו שבקנין
הכסף והרכוש אין
ההשתדלות אלא רק
פרעון חוב, וחלילה
לחשוב "כוחי ועוצם

ידי עשה לי" וגו', כן ההשתדלות להצלת נפש היא רק מצוה כעין "פריעת
חוב", אבל צריך לזכור שאין בכוחנו לעשות מאומה, רק במעשינו אנו
מעוררים שערי רחמים - שמעשה ידינו יכוננו את המבוקש. ומי שמתפלל
ומרבה תחנונים על ההצלה הוא פועל יותר מן המשתדל.
אך הדבר צריך שיקול, שבמקום שההצלה פשוטה במעשה הרי אם לא
יעשה מעשה הרי הוא עובר על "לא תעמוד על דם רעך". ומי שרואה אדם

ביאורים

⁴⁰². חֲבֵרְנוּ. גופם של חברנו. ⁴⁰³. וְלִשִּׁית עֲצוֹת לְעִזְרָתָם. גם לשכור פועלים
לשם כך, כמובא במסכת סנהדרין (עג.). וכמש"כ רש"י שם: "לא תעמוד על
דם רעך - לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד
דם רעך". ⁴⁰⁴. לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רַעַךְ. כאשר חיי רעך נתונים בסכנה, אל
תעמוד מנגד לראות במיתתו ואתה יכול להצילו ואינך מציל, כגון אדם
הטובע בנהר, ואדם שחיה או לסטים (שודדים) באים עליו (סנהדרין עג.
ורש"י שם ובפירושו עה"ת). ⁴⁰⁵. הַתְּרַפִּית. מלשון רפיון, בגלל שהתעצלת
והרפית ידיך. ⁴⁰⁶. בְּיוֹם צָרָה. ביום צרת אהובך לעמוד מנגד (ו-להצילו)
(רש"י). ⁴⁰⁷. צַר כְּחֶכֶה. יחלש הכח שלך ביום פורענותך, דכתיב (אסתר ד,
יד) 'אם החרש תחרישי' וגו' (שם).

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

⁴⁰⁸ יִקְצַר כְּחֶךְ, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְנֹאמַר
אַחֲרָיו (שם שם, יב) ”⁴⁰⁹ בִּי-תֹאמַר הֵן
לֹא יִדְעֵנִי זֶה ⁴¹⁰ הָלֹא-תִכֵּן לְבוֹת הוּא-
יִבִּין ⁴¹¹ וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יִדַּע וְהַשִּׁיב
לְאָדָם כְּפַעְלוֹ”. הִנֵּה ⁴¹² הַמְּנִיעָה מִן
הַהֲצֵלָה ⁴¹³ וְשִׁית עֲצוֹת עַל הָעוֹר,
הַקָּרוֹשׁ-בְּרוּף-הוּא יַחֲשֹׁכֶה לוֹ
⁴¹⁴ כְּפַעְלוֹ.

טובע בנהר, ויכול
להצילו, ואינו מציל,
ותחת זאת עומד
להתפלל שינצל, הרי
זה שופך דמים! אבל
אם אין בידו להציל,
ואינו עומד להתפלל
על הצלתו, הרי זה
מונע מלהציל, אף
שיעשה השתדלות
להצלה. כי אחרי שאין
באפשרותו להציל,
הרי כל עיסוקו

וההשתדלותו הם לא מפני שמקוה להציל, רק רדוף אחרי רחמי לב. והמצוה
המוטלת עליו בשעה שאינו יכול לעזור להצלה, היא התפילה (עפ"י קובץ
אגרות חזו"א ח"ג, ס"ב).
מִרְן הַגִּרִי"ז היה אומר, שצריך להזהר כששואלים על מצבו של חולה הזקוק
לרחמי שמים, ומשיבים שמצבו הוטב, שלא להכנס על ידי זה לגדר 'יודף'
ח"ו.

ביאורים

⁴⁰⁸. יִקְצַר. יחלש. ⁴⁰⁹. בִּי תֹאמַר הֵן לֹא יִדְעֵנִי זֶה. מוסב על המקרא שלפניו:
”הצל לקוחים למות ומטים להרג אם תחשוק” - אם תמנע מלהצילם כי
תכחש לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למות (מצו"ד). ⁴¹⁰. הָלֹא תִכֵּן
לְבוֹת הוּא יִבִּין. ר"ל הלא לא יועילו בדברך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות בני
אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת (שם). ⁴¹¹. וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ וְהַשִּׁיב
מופקדת נפשך הוא יודע את האמת, והוא הגומל לאיש כפי מעשיו, ואם
תתרפה מלהציל ביום צרה - כחך יחלש, מדה כנגד מדה. ⁴¹². הַמְּנִיעָה מִן
הַהֲצֵלָה. למרות שהיא עבירה בשב ואל תעשה. ⁴¹³. וְשִׁית עֲצוֹת עַל הָעוֹר.
ומניעת האדם מלטכס עצה איך לעזור לחברו. ⁴¹⁴. כְּפַעְלוֹ. כאילו עשה
רעה לחברו בפועל ממש.

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עא. וְטוֹב וְנָכוֹן מֵאֵד לְהִיטּוֹת בְּכָל

עֵיר וְעֵיר מִתְנַדְּבִים בְּעַם

⁴¹⁵ מִן הַמְשִׁכִּילִים, לְהִיטּוֹת נִכְוִנִים

וּמִזְמִנִים לְכָל דְּבַר הַצֶּלֶה בְּהִיטּוֹת אִישׁ

אִזְ אִשָּׁה מִיִּשְׂרָאֵל ⁴¹⁶ שְׂרוּיִים בְּצַעַר.

⁴¹⁷ וְהִנֵּה נִתְחַיְבֵנוּ לְטָרַח בְּשׁוֹר אַחֲנִינוּ

אִזְ יִשׁוּ ⁴¹⁸ הַנְּדָחִים, לְהִיטּוֹת עֲמָנוּ עַד דְּרוֹשׁ אַחֲנִינוּ אוֹתוֹ,

⁴²⁰ עֲתָה מֶה לַעֲשׂוֹת יָקָר וְגִדּוּלָה לְבַעֲלִים. וְכֵן בְּתוֹב (יִשְׁעִיה

נח, ז) וְעֵינִינִים ⁴²¹ מְרוּדִים ⁴²² תָּבִיא בֵּית.

עב. ^(מִד) הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת-עַמִּיתְךָ וְלֹא-תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא

ביאורים

415. מִן הַמְשִׁכִּילִים. אנשים נבונים וחכמים. [הדגיש רבינו שתהא מן "המשכילים", כי בענינים אלו צריך להיות בעל שכל ישר לידע דרכי ההצלה ולהתנהג בשכל ישר ואז תהיה לעזר ולא ח"ו להיפך (משיבת נפש)].

416. שְׂרוּיִים בְּצַעַר. היינו אפילו במקום שאין חשש של פיקוח נפשות אלא על כל מיני צרות שנמצאו אנשים במצב דחוק וצער, צריך להיות חבורות של אנשים מוכנים לעזרם (שם). 417. וְהִנֵּה. והרי. 418. הַנְּדָחִים. תועים ואובדים.

419. לְהִיטּוֹת עֲמָנוּ עַד דְּרוֹשׁ אַחֲנִינוּ אוֹתוֹ. להכניסם לרשותנו ולטפל בהם עד שיבוא המאבד לבקשו [בהוכחות וסימנים] ואז נשיבנה לו. 420. עֲתָה מֶה לַעֲשׂוֹת יָקָר וְגִדּוּלָה לְבַעֲלִים. פירוש, מעתה יש ללמוד בקל וחומר, אם על שור אחינו ושיו נתחייבנו לטרוח בעבורם, כל שכן שאנו מחוייבים לטרוח עבור הבעלים עצמם. 421. מְרוּדִים. נאנחים ונאנקים על צרתם (רש"י). 422. תָּבִיא בֵּית. תכניס לביתך.

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

(ויקרא יט, יז). הִזְהָרְנוּ בָּזֶה, ⁴²³ שְׁלֹא

נִשָּׂא חֲטָא בְּחַטָּאת חֲבֵרְנוּ בְּהִמָּנְעֵנוּ

הַדִּין, רַב־שׁ"ע, אִם

לִפְנֵיךָ גִּלּוּי, לָהֶם מִי גִּלּוּי. וְאִם מֶה תוֹעֵלֶת יֵשׁ בְּתוֹכָתָם אִם סו"ס לֹא הִיוּ

מִקְבָּלִים מֵהֶם?

אלא, אומר רבי איצ'לה בלאור, שתי פנים יש לה למצות תוכחה. מלבד עצם המטרה למנוע מהזולת לעבור איסור ולהשיבו למוטב, יש לה מטרה נוספת - לקנא קנאת ה', כמו פינחס בן אלעזר בשעתו. אכן, גלוי וידוע לפנינו שלא היו מקבלים מהם. אבל אילו היו מוכיחים מתוך קנאת ה' הבווערת בהם - היה בכך להשיב את חמת ה' ולמנוע את החורבן כמו שנאמר אצל פינחס (במדבר כה,

יא) "השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם".

נקודה נוספת מאיר הסבא מסלבודקה: אמרו חז"ל "כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה... והכתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה', אלא מפני שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא (שבת נו:). ולכאורה קשה, וכי מפני שביטל מצות עשה של "הוכיח תוכיח", או - לדעת רבינו כאן - מצות לא-תעשה של "ולא תשא עליו חטא", נזקף לחובתו כל איסורי עבודה-

זרה של נשיו?!

אלא, טבע האדם להיות מושפע מכל מראה עיניו, לטוב ולרע. כאשר אדם רואה את חברו חוטא, מיד משפיע עליו הדבר לרעה ועושה רושם בנפשו בכך שחומרת האיסור והרתיעה ממנו אינם באותה העוצמה שהיו מקודם. וזהו המושג "חילול ה'" - זלזול האיסור בעיני הרואה. על מנת להנצל מהשפעה רעה זו, אמרה תורה "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", שע"י כך תציל את נפשך, תמנע מהשפעתה השלילית של ראיית מעשה העבירה, ותעקור מלבך רושם רע של האיסור. על כן, שלמה המלך מתוך שלא מיחה בנשיו כאשר ראם שטופות בעבודה-זרה, והדבר עמעם במשהו את חומר האיסור כלפיו, לפי גודל מדרגתו נחשב לו הדבר כאילו הוא עצמו חטא.

ביאורים

423. שְׁלֹא נִשָּׂא חֲטָא וכו'. שלא יהיה עלינו חטא בגלל חטאי אחרים ע"י שנמנע מלהוכיחם. לדעת רבינו זוהי אזהרת לא-תעשה למי שלא מוכיח על

מהוכיח אותם. ואם איש אחד יחטא מה. שהם ערבים זה
 424 בְּהַגְלוֹת נַגְלוֹת חֲטָאוֹ, כָּל הָעֵדָה בזה. "ועליו מוטל
 לעשות שגם לחבירו יהיה המצוה הזו. ואם
 יַעֲנֶשׂוּ עָלָיו אִם לֹא יוֹכִיחֻהוּ 425
 בְּשִׁבְט מוֹסְרָם. וְכֵן פְּתוּב (יהושע כב, כ) "הֲלוֹא עִכְן בֶּן-
 זֶרַח 426 מַעַל מַעַל בְּחָרֶם וְעַל-כָּל-עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קֶצֶף
 427 וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גִיעַ בְּעוֹנוֹ". וְנֶאֱמַר (דברים כט, כח)
 428 "וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד-עוֹלָם". וְאִפְלוּ אֲמוֹת-הָעוֹלָם
 אֲמָרוּ (יונה א, ז) 429 "וְנִדְעָה בְּשִׁלְמֵי הָרַעָה הַזֹּאת", 430 אֵף כִּי
 יִשְׂרָאֵל 431 שָׁהִם (מה) עֲרָבִים זֶה בָּזֶה.

ביאורים

עוון. 424. בהגלות נגלות חטאו. אם חטאו יהיה גלוי שאז נדרשים להוכיחו.
 425. בשבט מוסרם. במקל תוכחתם. 426. מעל מעל בחרם. במלחמת ריחו,
 שבה הוחרם רכושה והוזהרו בני ישראל שלא לקחת ממנו, ולאחר מכן כאשר
 נלחמו בעי ובני העי ניצחו אותם, אמר הקב"ה ליהושע שהסיבה היא שאחד
 מבני ישראל מעל בחרם ולקח מרכוש ריחו, ועשו גורל ונדודע שזה עכן.
 427. והוא איש אחד לא גיע בעונו. כלומר אף שהיה רק איש אחד ואין בדבר
 חלול ה', מ"מ לא גוע הוא לבד, כי הקצף היה על כולם (מצו"ד). והסיבה
 שנחשב הדבר חטא שבגלוי, כיון שאשתו ובניו ידעו על כך (סנהדרין מג:).
 428. והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. פירוש, מניעת חטאים שבגלוי מוטלת
 עלינו ועל צאצאינו בכל הדורות. 429. ונדעה בשלמי הרעה הזאת. יונה
 הנביא ירד באניה לברוך מלפני ה', "וה' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער
 גדול בים והאניה חישבה להשבר ... ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות
 ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו" וגו', כלומר, ונוכיח אותו וננצל מן הרעה.
 430. אף כי ישראל. מכל שכן בני ישראל. 431. שהם ערבים זה בזה. אחראים
 אחד על השני על שמירת המצוות, ונענשים על עוון זולתם, כמו ערב שחייב

עג. וְלֹהֲנִיצַל מִכֶּף הָעֵנֶשׂ הַזֶּה, נִכְוֶן
 הַדָּבָר לְבָחַר אֲנָשִׁי-אֲמַת,
 וְלַחֲזוֹת מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי-חֵיל, לְתֵת
 אוֹתָם רְאִשֵׁי-הַשְּׁנָחָה 432 עַל כָּל שׁוֹק

ג"כ חלק בהעבירה ואינו מונעו - יש לו
 זו. ולפי זה אם אחד יש בידו למנוע להרבה אנשים מישראל שלא לאכול
 מאכלות אסורות (או איסורים אחרים) ואינו חושש לזה, בודאי יהי לו לעתיד
 לבא תביעה על זה, ויחשב לו כאילו בעצמו ג"כ אכל מאותן המאכלות (ועבר
 אסורים אלו).

ועל זה אנו מבקשים ב"אבינו מלכנו": "מחה והעבר פשעינו וחסאותינו מגד
 עיניך" ואחר כך אנו מבקשים "מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו".
 והנה כיון שכבר נמחה חטאתינו, מאין לנו שטרי חובות חדשים? אלא הכוונה
 כמו בשארנו: דכל ישראל ערבים זה בזה, ויש לאדם שטרי חוב של ערבות
 של עוונות חבירו שהיה בידו למנוע ולא מנע, כי אם התרשל ח"ו כעת ולא
 נראה לתקן הדבר, יהיה לעתיד לבוא תביעה גדולה על כל מי שהיה בידו
 לעשות בזה ולא עשה, ויתבעו ממנו על כל מאכלות אסורות על כל כזית
 וכזית שאכל, ויעמוד משתאה ומשתומם, דידוע לו שמעולם לא אכל מאכלות
 אסורות, ויענו לו, אף שאתה בעצמך לא אכלת, אבל איש פלוני ופלוני אכל
 מהם ובידך היה למנוע ממנו המאכלות אסורות ולא חששת לזה, על כן
 באה אליך הצרה הזאת, כי כל ישראל ערבים זה לזה, ובכן הנך ערב על אותן
 המאכלות שאכל פלוני ופלוני על ידך (וכן בכל עבירה שראית בשני והיה בידך
 למנוע ולא מנעת כאלו שאתה עברת על זה). על כן אחי ורעי, בראותנו את
 גודל הענין הזה ורוב האחריות המוטל עלינו, כל אחד ואחד שיש בכחו ובידו
 לעשות דבר מה מחוייב לעשות הן בגופו והן בממונו, ולא יתעצל כי דבר זה
 נוגע לו לעצמו ("מכתבי החפץ חיים" מכתב קיד).

ביאורים

לפרוע חוב הלווה (עי' שבועות לט. וסנהדרין כז:), בודאי מחוייבים להוכיח
 זה את זה, ובכך יקיימו חובתם ויפטרו עצמם מן העונש. 432. על כל שוק

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

וּמִגֵּרָשׁ מִשְׁכָּנֹתָם, לְהִשְׁגִּיחַ עַל
שְׁכֵנֵיהֶם וּלְהוֹכִיחֵם עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע
וּלְבַעַר הָרָע.

עַד. "כִּי-תֵדַר נָדָר לִי אֱלֹהֶיךָ לֹא
תֵאָחֵר לְשִׁלְמוֹ" (דְּבָרִים כג, כב).
הִנֵּה (מ¹⁰¹) יֵשׁ עֵנֶשׁ ⁴³³בְּאַחֲרֵי הַנְּדָרִים
⁴³⁴וְהַצְדָּקוֹת אֶף-עַל-פִּי שְׁמִשְׁלָם
אוֹתָם אַחֲרֵי-כֵן. (מ¹⁰²) וְיֵאָם נָדָר אָדָם

מו. יש עונש באיחור
הנדרים והצדקות,
אף על פי שמשלם
אותם אחרי כן. אמרו
במדרש (ויק"ר פל"ז,
א) "כל מי שנודר
ומשהה נדרו קובר
את אשתו, הה"ד
(בראשית מח, ז)
ואני בבואי מפרן
מתה עלי רחל... ומי
שנודר ומשהה נדרו
גורם מיתה לעצמו,
דכתיב (דברים כג,
כב) כי דרש ידרשנו

ה' אלהיך מעמך, ממך נפרעין ולא מממונך". וכן אמרו בירושלמי (נדרים
פ"א ה"א): "ואחר נדרים לבקר, איחור נדרים, איחור אדם את נדרו - פינקסו
נפתחת. מעשה באחד שאמר הרי עלי עולה ושהה להביאה ושקעה ספינתו
בים". והקשה ה'תורת תמימה', שבגמרא ובתוס' (ר"ה ו.) משמע שרק אם
אינו משלם כלל אז נענש, אבל אם מאחר נדרו, אמנם עבר על "בל תאחר"
אבל אינו נענש? ותיירץ, שכל זמן שמתאחר ואינו משלם נדרו הוא בגדר
"נודר ואינו משלם" ויש עליו עונש, אלא שלאחר ששילם נדרו, אף שעבר
על "בל תאחר", לא יענש למפרע על מה שאיחר נדרו.

מו. ואם נדר אדם לתת צדקה לעניים חייב לשלם אותה מיד. המשנה ברורה
(סי' תרל"ט ס"ק ל"ה) מביא שנחלקו הראשונים באם ידרו גשמים בליל יו"ט
הראשון של סוכות האם מחוייב לאכול כזית ראשון בסוכה, ולכן כתב דראוי

ביאורים

ומגרש משכנותם. בין במקומות ציבוריים ובין במקום מגורי היחידים.
433. באיחור הנדרים. אם מאחר לקיים נדריו. 434. והצדקות. שהתחייב
האדם לתת, כמו שאמרו (ר"ה ו.) "בפיך זו צדקה".

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

לְתֵת צְדָקָה לְעֵנִינִים, ⁴³⁵חַיִּב לְשִׁלֵּם
אוֹתָהּ מִיָּד. וְאִם ⁴³⁶מִדֶּרֶךְ הַשְּׂכָחָה
יֵאָרֵעַ לוֹ אַחֲרֵי הַנְּדָרִים, ⁴³⁷אֶף-גַּם-
זֹאת עֲנוּשׁ יַעֲנֶשׁ, כִּי אַחֲרֵי שֶׁהוּא

להמתין עד חצות
הלילה אולי יפסק
הגשם. ובשעה"צ
(ס"ק ס"ו) כתב "ויותר
מחצות לא ימתין".
ובהמשך דבריו (ס"ק
ס"ז) הוסיף, "ואפשר

עוד, דלענין עניים דקיימי, אם יעכבם מלאכול איסורא נמי איכא, דהם
אינם מחוייבים לצאת כל הדעות ואיכא חשש דבל תאחר, עי' ר"ה (ד),
עכ"ל. וכן בס' רע"א (ס"ק א') לגבי קידוש ג"כ רמז לזה, וז"ל: "ימהר לאכול
מיד וכו' ובפרט (אם יש) אורח עני לא יאחר בכל גווני וכו'" והיינו משום לא
תאחר. מבואר בדבריו דפסק דבעניים עובר מיד (ראה ביאורים שנחלקו
בזה הראשונים). ועיין ב'דבר אברהם' (ח"ב סי' ב' בהגה"ה) שהביא את דברי
המשנה ברורה מפי השמועה, וז"ל: "הנני להזכיר בזה מה ששמעתי הערה
נפלאה בשם הרהגה"צ מוהר"ר ישראל מאיר מראדין [שליט"א] דהמארח
עני לסעודות שבת מיד בבואו מביהכ"ס צריך למהר לסעוד דהא קיימי
עניים ולאלתר עבר בבל תאחר והיא הערה יפה לכאורה, אלא לפי שאין
העולם נזהר בזה כ"כ מהדרגא בתר זכותא דאינה נכונה, משום דאומדנא
דמוכח הוא דהמארח עני לסעודת שבת - דעתו היא שבשעה שיאכל הוא
יאכל גם העני עמו, והוי כקבע זמן לצדקה בשעה שיאכל הוא, וא"כ כל זמן
שהוא עצמו אינו אוכל עדיין לא הגיע זמן הצדקה ואין מקום לעבור בבל
תאחר", עכ"ל.

ביאורים

435. חייב לשלם אותה מיד. במסכת ר"ה (ו.) אמר רבא, וצדקה מיחייב עלה
לאלתר (ולא רק לאחר שלש רגלים כמו בקרבן), מאי טעמא, דהא קיימי
עניים. לדעת התוספות (שם ד.) מדובר דוקא כאשר יש עניים לפנינו, אבל
אינו חייב לחזור אחריהם עד שלש רגלים, וגם בעשה אינו עובר אז, ואילו
לדעת הרשב"א עובר בעשה מיד, ואילו בלא תעשה עובר רק לאחר שלש
רגלים ואפילו יש עניים לפנינו, ועי' ר"ן. 436. מדרך השכחה. מתוך רגילות
השכחה המצויה באדם. 437. אף גם זאת. גם במקרה זה.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

יודע שֶׁהִשְׁכַּחַה מְצוּיָה בָּאָדָם, הָיָה לוֹ לִזְכֹּר נִדְרָיו וּלְהַעֲלוֹתָם עַל לְבוֹ תְּמִיד⁴³⁸ לְבִלְתִּי יִשְׁכַּחַם, כְּעֵנִין שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ, כה) "מוֹקֵשׁ אָדָם יִלַּע קֹדֶשׁ וְאַחֵר נִדְרִים לְבַקֵּר". עַל כֵּן עָנְשׁוּ חֲמוּר עַל פְּשִׁיעָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה, ה) "אֶל-תֵּתֵן אֶת-פִּיךָ לַחֲטִיָּא אֶת-בִּשְׂרְךָ וְאַל-תֹּאמַר לִפְנֵי הַמֶּלֶאךָ⁴⁴¹ כִּי שִׁנְגָה הִיא לְמָה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלְךָ וְחַבֵּל אֶת-מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ". פְּרוּשׁ, אֶל-תֵּתֵן אֶת-פִּיךָ לַחֲטִיָּא וּגו', לְמָה תִּדְרֹר אִם אֵינְךָ זֹהִיר בְּנִדְרֶךָ וְתִבְיָא עָלֶיךָ אָשֶׁם. וּכְבֹר הַקֶּדְמָנוּ לְבָאֵר הַמִּקְרָא הַזֶּה

ביאורים

438. לבלתי ישכחם. כתב רבינו בביאור למשלי (ד, כא): ואמר "מוצא שפתיך תשמור ועשית" (דברים כג, כד), הזהיר על הפשיעה בשכחת העיקר מן הנדר, וחייב על שכחת זמן קיומו שלא יאחר לשלמו, כי מעת שנדר וחייב עצמו בנדר ברצון לבו הזהיר לשום על לב שלא יפשע ולא ישכח, כי הנה הוא יודע כי השכחה מצויה בלבבות בני אדם לשכוח דבריהם אם לא ישמרו אותם בלבם. ונאמר "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך" (קהלת ה, ה) פי' אע"פ שאתה שוגג בסוף בבטול הנדר - לא תחשב לך שגגה, כי הנה פשעת באשר לא שמת הנדר על לבך לבלתי תשכחנו. 439. מוקש אדם ילע קדש. אם יזכור כי מעל ונהנה מן הקדש ישוב עד השם, ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, ויביא חומש ואשם. "ואחר נדרים לבקר", יבקר ג"כ אם נדר נדר לשי"ת, ומוצא שפתיו ישמור ויעשה, לא יאחר לשלמו, כי הנדרים ג"כ הם מוקש אדם, אם ידור ולא ישלם... ועיקר כוונת המקרא להזהיר שיחפש האדם דרכיו, וכן יתכן שנדר האדם נדר ולא זכרו, ע"כ יבקר אחר נדרו (רבינו בביאורו למשלי שם). 440. אל תתן את פיך. בנדר, לחטיא את בשרך - לחייב את בניך (רש"י שבת לב:). 441. כי שנגה היא. שכחתי לשלם נדרים.

⁴⁴² בְּשַׁעֲרֵי גְדָרֵי-הַזְּהִירוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָּה (שבת לב, ב) (מה) כְּעֵין נִדְרִים בְּנִים מְתִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְחַבֵּל אֶת-מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ". עוֹד יִתְפָּרֵשׁ הַמִּקְרָא הַזֶּה⁴⁴⁴ עַל עֵנִין לְשׁוֹן הָרַע, כִּי יַעֲנִשׁ עַל הַפְּשִׁיעָה בּוֹ אֶף-עַל-פִּי⁴⁴⁵ שְׁלֹא נִתְּכּוֹן לְבוֹזֹת חֲבֵירוֹ. לכן כאשר אין קיום לדיבורו שהוא תולדתו, נענש במידה כנגד מידה שגם בניו שהם תולדותיו אינם מתקיימים.

ביאורים

442. בשערי גדרים הזהירות. רבינו חיבר חיבור בשם 'שערי גדרים הזהירות', אך לא זכינו לאורו. 443. וחבל את מעשה ידיך. "איזה הן מעשה ידי של אדם, הוי אומר בניו ובנותיו של אדם" (שבת שם). 444. על ענין לשון הרע. כדאיאת במדרש תנחומא (מצורע, א, וכע"ז במ"ר): ארז"ל אין הנגעים באים על האדם אלא על לשון הרע שמוציא מפיו, ורוח הקדש צווחת ואומרת לו "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך" (קהלת ה, ה) אל תתן רשות להוציא דבר מפיו לחטיא את בשרך להלקות את גופך, "ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא" ואל תאמר לפני המלאך הממונה עליך בשגגה הוצאתי הדבור מפיו שכל דבור ודבור שיצא מפיו בספר נכתבים בין טוב בין רע בין בשוגג בין במזיד... "למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשי ידיך" אלו הידים והגוף שלוקין בצרעת ובנגעים. 445. שלא נתכוין לבוזת חבירו. ז"ל מדרש רבה (דברים ו, יד): אמר רבי שמעון, ומה אם מרים הצדקת שלא נתכונה לומר לשון הרע אלא דברה בשביל פריה ורביה כך הגיע לה הרשעים שמתכוונים לומר לשון הרע על חבריהן לחתוך את חייהם על אחת כמה וכמה. ע"כ.

ביאורים

מרובה או אסר השכרות לעולם, וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון ואסר על עצמו המתנות או הניית אנשי מדינה זו, וכן מי שהיה מתגאה ביופיו ונדר בנזיר וכיוצא בנדרים אלו, כולן דרך עבודה לשם הם, ובנדרים אלו וכיוצא בהן אמרו חכמים (אבות ג, יג) נדרים סייג לפרישות".

והנה נצטוונו שלא לנדר נדרים, שנאמר (דברים כג, כג) ⁴⁴⁶ "וכי תחדל לנדר לא-יהיה בך חטא", ורבותינו דרשו מזה (נדרים עז, ב) ⁴⁴⁷ "שם תדר יהיה בך חטא, כי הנדרים מכשול לפני הנדר" ⁴⁴⁸ "פן יחל דברו או יאחר לשלם. אבל צדיק ⁴⁴⁹ חונן ונותן ⁴⁵⁰ מבלתי שידר, ⁴⁵¹ זולתי ⁴⁵² באשר יקרא מן המצר פי אז ידר נדר, בענין שכתיב (בראשית כה, כ) ⁴⁵³ "וידר יעקב נדר לאמר" וגו'. וכן בהתאמה ראשי עמ יחד שבטי ישראל, ידרו נדרים ⁴⁵⁴ לחזק ידיים רפות.

ביאורים

446. וכי תחדל לנדר. ואם תמנע לגמרי מלנדר. 447. שם תדר יהיה בך חטא. בעצם הנדר אף שתקיימנו לבסוף (משום שזימן לעצמו אפשרות להכשל בו ולעבור עליו מחמת שכחה (ר"ן נדרים ט.). 448. פן יחל דברו. שם יבטל דיבורו ולא ישלם כלל. 449. חונן ונותן. חונן עניים ונותן להם מכספו. 450. מבלתי שידור. מבלי שידור מקודם. 451. זולתי. אלא רק. 452. כאשר יקרא מן המצר. כאשר יזעק לה' בעת צרה. 453. וידר יעקב נדר לאמר. ואמרו בבראשית רבה (ע, א): כתיב (תהלים סו, יד) "אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי", א"ר יצחק הבבלי, ודבר פי בצר לי - שנדר מצוה בעת צרתו. מהו "לאמר" - לאמר לדורות כדי שיהיו נודרים בעת צרתו. ע"כ. וכן מצינו (במדבר כא, ב) "וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתון תתן את העם הזה ביד י" וגו'. 454. לחזק ידיים רפות. (עפ"י ישעיה לה, ג), כלומר, כאשר רוצים לקבל על עצמם מצוות ומעשים טובים אשר יש בהם רפיון מצד הציבור, יעשו זאת בנדר כדי לתת משנה וזקף ע"מ שיחזיקו בהם גם לאחר זמן. וע"י מש"כ הרמב"ם (הלכ' נדרים פ"ג הכ"ג): "מי שנדר נדרים כדי לכוון דעותיו ולתקן מעשיו - הרי זה זריז ומשובח. כיצד, כגון מי שהיה זולל ואסר עליו הבשר שנה או שנים, או מי שהיה שוגה בין ואסר היין על עצמו זמן

לימוד המוסר היומי

בהוצאת ארגון "ארחות יושר"

"ארחות המוסר"

הינו מכון, אשר הוקם ע"י ארגון "ארחות יושר" ובו עמלים תלמידי חכמים מופלגים, על חלוקת ספרי המוסר לשיעורים יומיים, כשתוספת ביאורים ועיונים הנכתבים על ידם מבארים ומניחים את הדברים על לב הלומדים.

ספרי מוסר אלו, אשר נתבארו וחולקו ע"י חברי המכון, מודפסים ומופצים ע"ג עשרות אלפי חוברות חודשיות אשר עושות דרכן אל הלומדים הרבים הקובעים בהן את לימודם מידי יום. וכך הופך לימוד המוסר להיות חלק מסדר יומם של רבים.

עד כה הצטרפו למעגל הלומדים 113 כוללים, 138 ישיבות, 103 תתי"ם, 230 שיעורי תורה, 18 מדשיות וסמינרים - **25,000 לומדים** ברחבי הארץ והעולם שותפים למהפכת לימוד המוסר היומית!

הצטרף אף אתה למהפכת המוסר, בלימוד יומי של כ - 10 דקות!

ארחות יושר

ארחות צדיקים

מסילת ישראל

שערי תשובה

"ארחות יושר"

הארגון אשר חרט על דגלו את ענין **הפצת המוסר** אינו פוסח על אף הזדמנות הנקרת לפתחו. כך מעת לעת, יוצאים לאור תכנים מוסריים, באופנים שונים.

עלוני המועדים

מופצים לרגל מועדי השנה ומחולקים בעשרות אלפי עותקים.

קונטרסים בנושאים שונים, מודפסים ומחולקים לבנות הסמינרים ולקהלים נוספים בהזדמנויות שונות ומגוונות.

קובץ "ארחות ישרים"

המתקבל בהערצה מידי שנה בתקופת בין הזמנים של חודש אב, מכיל בתוכו מדורי מוסר, הלכה וחידוד ועיון - מדור נושא פרסים. ובכך מהווה חומר עיוני ומוסרי לבחורי הישיבות ואברכי הכוללים בכל מקום בו הם נמצאים.

עלוני המועדים

פרק בעניני תפילה | פרק בעניני כבוד אב ואם - לבנות הסמינרים

פרקים בעניני תורה - לרגל סיום השי"ס העולמי

קובץ המחולק למדורי מוסר, הלכה וחידוד ועיון - לימי בין הזמנים

ספר "ארחות יושר"

ספר "ארחות צדיקים"

ספר "מסילת ישרים"

עד עתה, בוארו וחולקו הספרים: **"ארחות יושר"** למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א **"ארחות צדיקים"** ו**"מסילת ישרים"** לרמח"ל. כשהם מודפסים ומחולקים באמצעות החוברות החודשיות.

עם תום תקופת הלימוד של כל ספר מן הספרים נאגד תוכן החוברות ויצא לאור בספר מהודר.

